

Índex

INTRODUCCIÓ. OBJECTIUS DE LA INVESTIGACIÓ, ÀMBIT I METODOLOGIA	2
CAPÍTOL 1. EL “RÈGIM DE BENESTAR” DELS PAÏSOS MEDITERRANIS	8
1.1) El “Règim de Benestar Mediterrani”: un model de benestar propi i el seu impacte de gènere	10
1.2) La “reorganització” del treball reproductiu en els Països Mediterranis	21
CAPÍTOL 2. LA MERCANTILITZACIÓ I LA GLOBALITZACIÓ DEL TREBALL REPRODUCTIU	28
2.1) La nova demanda i mà d’obra laboral del sector domèstic i de la cura dels Països Mediterranis	29
2.2) La mundialització del treball reproductiu: una nova fissura entre la perifèria i el centre	32
2.3) Un sistema triple d’exclusió global: classe, gènere i ètnia	38
2.4) La feminització de les migracions. El cas espanyol	44
CAPÍTOL 3. EL TREBALL DOMÈSTIC ASSALARIAT A ESPANYA	56
3.1) Les formes de treball de l’àmbit privat: algunes precisions conceptuals	57
3.2) Les característiques bàsiques del treball domèstic assalariat	61
3.3) Antecedents històrics del treball domèstic assalariat a Espanya	82
CAPÍTOL 4. LA CONSTRUCCIÓ DE LES HIPÒTESIS I EL MODEL D’ANÀLISI	88
4.1) El procés de conceptualització	88
4.2) L’operativització dels conceptes	115
4.3) Hipòtesis generals i específiques i la construcció del model d’anàlisi	122
4.4) L’explicació del model d’anàlisi	130
CAPÍTOL 5. LA PROPOSTA DE VALIDACIÓ EMPÍRICA	132
5.1) L’opció metodològica i la tècnica de recollida i anàlisi de les dades	132
5.2) La selecció de casos	134
CONCLUSIONS FINALS	144
Referències bibliogràfiques	148
Índex de Taules	160
Índex de Figures	161
Annexos	

---

*Introducció.**Objectius de la investigació, àmbit i metodologia*

L'objectiu principal d'aquesta tesina és estudiar els mecanismes de gestió de la mà d'obra en el mercat del *treball domèstic assalariat (TDA)* en el context espanyol, és a dir, examinar de quina manera les llars (*dones*) espanyoles gestionen i administren el treball domèstic assalariat, en cas de disposar-ne.

Davant les transformacions demogràfiques i socioeconòmiques que han anat quallant en les societats dels països de l'Europa del Sud, en les últimes dècades, les llars (*dones*) espanyoles han anat modificant les formes quotidianes de gestió i execució del treball domèstic i familiar. Una de les principals novetats d'aquesta alteració de la gestió quotidiana del treball domèstic i familiar, és l'increment de llars que decideixen "mercantilitzar" o salaritzar aquest treball (Pla Julián, 2004). La transposició d'aquest treball a l'esfera del mercat però, no s'ha traduït en una *professionalització* real d'aquesta ocupació, que se segueix desenvolupant sota un règim laboral molt fràgil i en unes condicions de treball que arrossegueu seqüeles del servilisme.

L'objectiu d'aquesta investigació és estudiar quines són les estratègies que, actualment, desenvolupen les llars (*dones*) espanyoles per vehicular les necessitats domèstiques i familiars. Dins d'aquestes estratègies s'estudiaran aquelles que es basen en l'externalització d'aquestes activitats, ja sigui a l'esfera del mercat, l'esfera pública o l'esfera semipública. Allò que es vol veure és *sota quines condicions s'efectua aquesta externalització*, és a dir, si s'efectua seguint unes pautes laborals (*neo*)servilistes, on l'imaginari del "criat" encara hi és molt present, o s'efectua seguint uns criteris de "qualitat" i una voluntat de professionalitzar aquesta feina.

Així doncs, aquesta tesina es planteja investigar i detectar quins són els *principals elements explicatius, materials i simbòlics*, que fan que les llars (*dones*) espanyoles es decantin per la primera o la segona opció, i quins són els discursos i pràctiques que justifiquen tal decisió.

Amb tot això, aquesta tesina pretén analitzar fins a quin punt l'externalització del treball domèstic i familiar a l'esfera del mercat, respon a una necessitat de *continuisme* amb la ideologia *familista*, en què la treballadora domèstica assalariada representaria el paper, vist amb certa nostàlgia, de la "bona mare i esposa", que algunes dones autòctones ja no poden, o no volen, desenvolupar. Una proporció creixent de les dones espanyoles, sobretot de classe mitjana i alta, conscients que la figura de la "mare-esposa-mestressa de casa" està socialment desprestigiada i desqualificada, eviten exercir-la. A través de la seva externalització al mercat i el seu traspàs a una *altra dona, reconeixen, implícitament, que és necessària*, sense posar

en qüestió la divisió sexual del treball del sistema sexe/gènere patriarcal. S'ha de dir, però, que la voluntat de distanciament de bona part de les dones espanyoles de la figura de la "mestressa de casa" no és un fenomen nou, atès que la classe burgesa, tradicionalment, sempre ha tingut "minyones" a les seves llars.

Avui en dia, el recurs de la *mercantilització* d'aquest tipus de treball, no només serveix per suavitzar la sobrecàrrega de la dona empleadora, sinó que seria una manera de desviar i eludir un eventual problema conjugal, entorn la gestió de les tasques domèstiques i familiars. Així, l'opció d'externalitzar el treball domèstic i familiar l'esfera mercantil, permet a la parella deslliurar-se de tensions i camuflar una qüestió molesta i provocadora de conflictes quotidians (Glenn, 1992; Anderson, 2004).

Allò que interessa captar en aquesta tesina són les *pràctiques* i els *discursos* de les persones empleadores de TDA; els seus universos simbòlics i imaginaris socials: l'*habitus*, com diu P. Bourdieu (2006), de les persones empleadores -(*dones empleadores*)-, de treball domèstic assalariat i analitzar com la seva "visió del món" contribueix a configurar les seves estratègies en la gestió i l'organització d'aquest treball.

Per tal d'arribar a comprendre, de quina manera les llars (*dones*) espanyoles, que externalitzen el TDA, efectuen aquest procés, i sota quins paràmetres laborals ho fan, és necessari comprendre el marc contextual on se situen aquestes llars, el qual incideix, de forma notable, a l'hora de dissenyar les seves estratègies.

El *capítol 1* s'ha dissenyat per complir aquesta funció, per donar una visió global del marc contextual on actuen les llars espanyoles empleadores de servei domèstic. El context que ha servit com a referent per comprendre les seves pràctiques, és el "Règim de Benestar Mediterrani", propi dels països de l'Europa del Sud. S'ha escollit aquest marc contextual pel fet que es tracta d'una zona conformada per quatre països -Portugal, Espanya, Grècia i Itàlia-, amb unes pautes de comportament similars, que no idèntiques. Els "Règims de Benestar Mediterranis", i entre ells l'espanyol, preserven un model d'organització del benestar d'arrels *familistes*, amb un fort impacte de gènere, on la dona és la responsable màxima en la provisió de benestar. Són uns "Règims de Benestar" amb una forta divisió sexual del treball i on la funció provisorà de l'Estat és molt limitada.

A fi i efecte d'analitzar les pràctiques d'externalització del treball domèstic i de la cura, -algunes d'aquestes més antigues, pròpies de les classes altes, i altres de més recents, pròpies de les classes mitjanes-, és imprescindible començar explicant la idiosincràsia dels "Règims de Benestar Mediterranis", i les seves transformacions contemporànies, per tal d'ubicar-se contextual, geogràfica i històricament.

Els "Règims de Benestar" dels *Països Mediterranis* han sofert, en les últimes dècades, una sèrie de processos de canvi, -envelliment de la població, inserció massiva de les dones de classe mitjana al mercat de treball formal, diversificació de les unitats familiars, augment de la taxa de divorcis, etc.-. Tals processos estan tenint

repercussions sobre les formes tradicionals de canalitzar el benestar, que algunes especialistes han anomenat la “crisi de la cura” (Bettio, *et al.*, 2004).

Aquestes transformacions han provocat que, aquelles llars que s’ho poden permetre, hagin de “reorganitzar” la manera quotidiana de gestionar el treball reproductiu, buscant noves solucions, com per exemple, “*desfamiliaritzant-lo*” i traspasant-lo a la institució del mercat. Tot això, s’ha acabat traduint en un augment de les llars (*dones*) espanyoles que externalitzen, o *mercantilitzen*, el treball domèstic i de la cura que, fins el moment, executaven de forma autogestionada.

El *segon capítol*, més que incidir en el context concret en el què actuen les llars empleadores espanyoles, intenta anar més enllà de la conjuntura mediterrània i espanyola, analitzant quines repercussions globals, des d’una lògica internacional i macroestructural, està tenint la *mercantilització* del treball domèstic i de la cura dels Països Mediterranis, i en particular, d’Espanya.

L’escassetat de mà d’obra autòctona del sector domèstic i de la cura, en els Països Mediterranis, ha convertit aquest sector en un nou “nínxol laboral” per a les dones immigrants, procedents dels països de la perifèria. Aquesta mobilització de la mà d’obra domèstica i de la cura, des dels països *perifèrics* cap a alguns països del *centre*, com Espanya, ha portat a parlar d’una *Nova Divisió Internacional del Treball Reproductiu*, d’un procés de *mundialització de la domesticitat* o de la *transnacionalització de les tasques de cura* (Salazar, 2001; Parella, 2003; Misra, J. I Merz, S. 2005; Oso, 1998; Romero, 2002).

Si es vol analitzar les estratègies de gestió del treball domèstic assalariat i veure sota quines condicions es desenvolupa, és important apropar-se a les dones immigrants treballadores domèstiques i de la cura, que són les “noves treballadores” de les llars espanyoles. Malgrat que aquesta tesina es vol centrar més en les dones empleadores que en les dones treballadores, és necessari conèixer aquesta segona realitat, atès que, són les dones immigrants les noves protagonistes del sector domèstic, un mercat triplement segmentat, per la *classe*, el *gènere* i l’*ètnia*.

L’estratègia de les llars espanyoles, de contractar una mà d’obra femenina extra-comunitària, per realitzar el treball domèstic i de la cura, es configura com una forma nova de domesticitat (*neo-domesticitat*) (Parella, 2003); apareix com una manera de legitimar i assegurar la conservació de les estructures familistes i patriarcals, on l’organització del benestar no es contempla com un afer propi de l’Estat. La contractació de dones immigrants pel servei domèstic vindria a ser «(...) la solució perfecta para la organización social, para los hombres y para el estado: los nuevos problemas se arreglan *entre mujeres* y por tanto no les conciernen» (Tobío, 2001:136). Es tracta d’un procés de mercantilització contradictori, en què, paradoxalment, l’“alliberació” de moltes dones -d’origen occidental i de classe mitjana-, s’ha fet en base l’explotació d’*altres dones* –procedents de països perifèrics i de la classe treballadora- (Tobío, 2001, Hochschild, 2003).

Una vegada s'ha contextualitzat la conjuntura en què es troben les llars espanyoles i la dimensió global que està adquirint la mercantilització del treball reproductiu, el *capítol 3* adopta una perspectiva més micro i focalitzada, centrant-se en la definició i les característiques del *treball domèstic assalariat*, així com en l'explicació dels seus antecedents històrics a l'Estat espanyol. En aquest tercer capítol, també s'analitzen les principals traves que bloquegen una *professionalització* del treball reproductiu (domèstic i de la cura), i l'imaginari social que el rodeja, encara estancat en el (*neo*)*servilisme*.

Per últim, el *capítol 4 i 5* són dos capítols on s'estableixen les bases per desenvolupar el treball de camp, en l'etapa posterior a la tesina.

El *capítol 4* inclou una selecció i operativització dels conceptes principals de la recerca, els quals serviran per construir les hipòtesis de treball i articular el model d'anàlisi, que guiarà el treball de camp. Seguidament, el *capítol 5* integra una proposta per dur a terme el treball de camp i contrastar empíricament les hipòtesis plantejades en el *capítol 4*.

Aquests dos últims capítols són de caràcter provisional i són susceptibles de ser retocats en l'elaboració de la tesi, atès que, en el procés de contrastació empírica, potser caldrà revisar les hipòtesis o suprimir o afegir qüestions que no han estat considerades en aquesta proposta.

L'àmbit de l'estudi és el context espanyol però, per raons clares de recursos, el treball de camp s'acotarà a Catalunya, en l'àmbit geogràfic concret de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Aquesta zona s'ha escollit sota un criteri de proximitat geogràfica i un criteri analític, atès que, com es veurà més endavant, és a les capitals i als seus contorns, on les llars tendeixen a desenvolupar estratègies d'externalització del treball domèstic i familiar, de forma més recurrent (Domingo i Brancós, 2000, Sánchez i Llàcer, 2005).

Tenint en compte els objectius analítics perseguits en aquesta tesina, l'estratègia metodològica que guiarà l'anàlisi serà de caràcter qualitatiu. Les tècniques concretes de recollida de les dades seran l'*entrevista en profunditat* i el *grup de discussió*, dues tècniques qualitatives diferents però complementàries. L'ús d'aquesta metodologia permetrà cercar un tipus d'informació basada en el discurs de les dones empleadores, de caràcter intensiu i significativa, més que una informació extensiva i amb pretensions generalistes.

En definitiva, aquesta tesina vol proporcionar, en primer lloc, una aproximació, teòrica i estadística, del context on s'articulen les pràctiques i els discursos contemporanis de les dones empleadores de TDA, així com els mecanismes interns que estructurin el mercat local del TDA espanyol, un mercat creuat per tres factors transversals a l'estructura social: la *classe*, el *gènere* i l'*ètnia*.

Aquesta primera contextualització situa l'objecte d'estudi de la tesina *-les formes de gestió del TDA de les dones empleadores espanyoles-*, en unes coordenades socioestructurals que serveixen com a punt de partida per edificar les hipòtesis de treball.

Les hipòtesis de la tesina pretenen, bàsicament, donar una resposta provisòria al perquè les dones empleadores de TDA gestionen aquest servei a través de la informalitat i el (neo)servilisme (*gestió familista*); o bé ho fan seguint uns criteris de professionalitat que donin garantia d'una certa ocupació de qualitat (*gestió professional*)

Les proposicions hipotètiques formulades s'han articulades sota una perspectiva de gènere i materialista, atès que s'ha considerat la *classe social*, junt amb la relació que mantenen les dones empleadores de TDA amb el *treball productiu/reproductiu* i la seva creació simbòlica d'una determinada *identitat de gènere*, com els factors claus, quasi determinants, que expliquen perquè les dones empleadores s'inclinen per una estratègia o una altra.

Una vegada assentades les hipòtesis de treball i el model d'anàlisi, la tesina se situa en la fase preparatòria del treball de camp, on s'elabora una proposta de validació de les hipòtesis.

Per últim, aquesta tesina es constitueix com l'embrió teòric i analític del treball que es continuarà a la tesi, on, a través de l'estudi dels discursos de les dones empleadores, es podrà fer una anàlisi més profunda del potencial simbòlic que té l'imaginari familista sobre aquestes dones. És a dir, la tesina pretén analitzar de quina manera, crítica o acrítica, les dones empleadores viuen les pràctiques familistes i si, davant d'aquestes, hi ha una actitud conformista o, contràriament, existeix un malestar respecte les formes actuals de provisió de benestar.

En el cas que es detectés un discurs en "crisi" en relació a les formes de gestió del TDA de caràcter familista, es podria dir que hi ha un consens respecte la necessitat de *replantejar les formes de provisió de benestar* actuals i buscar una sortida professional, digna i socialment justa, al treball domèstic i familiar, amb la implicació de les institucions públiques. En cas contrari, és a dir, si es detectés un discurs convergent i coherent amb una gestió del TDA *familista* i que deslegitima la "professionalització" d'aquesta feina, potser s'haurà topat amb la resistència simbòlica principal que trava les possibilitats de dignificar, laboral i socialment, el TDA.

En síntesi, l'objectiu d'aquesta recerca és *fer explícits aquells obstacles o predisposicions, materials i simbòliques*, que structuren la decisió quotidiana de les llars (*dones*) empleadores en la contractació de servei domèstic. Aquest procés de contractació es pot realitzar, com s'ha apuntat, sota una mentalitat que busca la "qualitat laboral" i la professionalització en el servei o sense aquesta mentalitat, ampliant així, les possibilitats d'"explotació laboral", molt freqüent encara en aquesta ocupació. Posar de manifest els factors que intervenen en l'acceptació o resistència

de la valoració professional del TDA, és una manera d'efectuar un pas endavant en el camí cap a la professionalització d'aquest treball, un treball que, històricament, ha estat devaluat, marginat i estigmatitzat, i protagonitzat per les dones.

No voldria començar sense agrair a totes aquelles persones que m'han acompanyat en l'elaboració d'aquesta tesina i a l'Agaur per haver finançat el projecte.

A la Teresa, per la seva experiència professional, les seves aportacions crítiques i la seva estima cap a la sociologia, que han sigut per a mi, un estímul constant al llarg de tot el procés,

A la Sònia, pel seu coneixement de la sociologia de les migracions i la seva simpatia,

Als membres professors del Quit, per la seva agradable acollida en el grup de recerca i la seva experiència en el camp de la sociologia del treball,

Als meus companys i amics del Quit, que han compartit amb mi, les tensions, els nervis, les alegries, i cada una de les experiències quotidianes que comporta fer un treball de recerca,

Als meus amics, i en especial, a aquells que han estat més a prop al llarg d'aquest temps: al Pau, al Guillem, a l'Andreu, a la Mireia, a la Joana, a l'Aleix i especialment, a l'Helena, per la seva amistat incondicional,

Als meus pares i germans, per estar sempre al meu costat,

I per últim, al Genís, qui m'ha viscut més d'aprop durant tot aquest temps.

INTRODUCCIÓ

Per tal d'entendre el context en què les llars espanyoles gestionen la mà d'obra del mercat local del treball domèstic assalariat, a continuació s'exposen els trets definitoris bàsics dels "Règims de Benestar" dels anomenats *Països Mediterranis*, on es pot incloure, per les seves idiosincràcies de caràcter *familista*, a l'Estat espanyol. L'expressió "Règims de Benestar" fa referència a l'entramat institucional en el que es combinen recursos legals, materials i organitzatius entre les tres principals agències de provisió de benestar (*Estat, mercat i família*). Parlar de "Règims de Benestar" permet així, afirmar l'existència d'un pluralisme en la provisió del benestar, atès que aquest no està únicament subministrat per l'Estat o el mercat (Parella, 2003).

Les mutacions que els països de l'Europa del Sud han afrontat en les darreres dècades han afectat el model de reproducció familiar d'algunes llars d'aquests països, tant pel què fa l'organització de les activitats de cura de les persones com pel manteniment de la infraestructura de la llar. Tals canvis han obligat a les llars espanyoles, principalment de classe mitjana, a cercar noves estratègies de gestió del treball reproductiu, on les dones immigrants extracomunitàries hi jugaran un rol de primer ordre.

Si tenim en compte que el mercat local del servei domèstic espanyol ha patit canvis molt significatius en l'estructura de la mà d'obra i la demanda, cal centrar-se en el context previ a aquesta nova conjuntura, per tal d'entendre algunes de les causes que han anat dibuixant aquest nou escenari dins l'economia domèstica de les llars espanyoles.

Algunes de les causes assenyalades per diversos autors neixen en les transformacions del "*Règim de Benestar*" *informal* espanyol, en els canvis soferts en el model de reproducció social que s'han produït, de forma inevitable, davant la decaiguda progressiva del patró familiar tradicional. La necessitat de reorganitzar i repensar les formes de gestionar les activitats reproductives, per part de les llars espanyoles, s'ha canalitzat a través del mercat (formal i informal) i la remuneració d'aquestes activitats -fins ara realitzades de forma no remunerada, dins l'esfera privada- que, de forma creixent, estan sent adjudicades a la nova mà d'obra immigrant femenina.

L'anàlisi dels trets essencials dels "Règims de Benestar" dels *Països Mediterranis*, s'ha fet des d'una *perspectiva de gènere*, intentant descriure aquells trets que poden tenir un impacte sobre les formes de gestionar el treball reproductiu i la desigualtat de gènere. L'adopció de la perspectiva de gènere no és una elecció analítica atzarosa o arbitrària, sinó que és una perspectiva escollida deliberadament perquè proporciona una visió ajustada i pertinent a la problemàtica d'aquesta tesina. L'interès bàsic d'aquesta tesina és fer una aproximació i immersió analítica en les

formes de gestionar el mercat del treball domèstic assalariat espanyol, un mercat presidit per diferents modalitats ocupacionals, però amb un denominador comú: la sobrerepresentació del col·lectiu femení i la infrarepresentació del col·lectiu masculí. Així doncs, afrontar l'estudi d'un camp clarament segregat per gènere, requereix, de forma ineludible, emprar una perspectiva teòrica i analítica que integri les desigualtats de gènere.

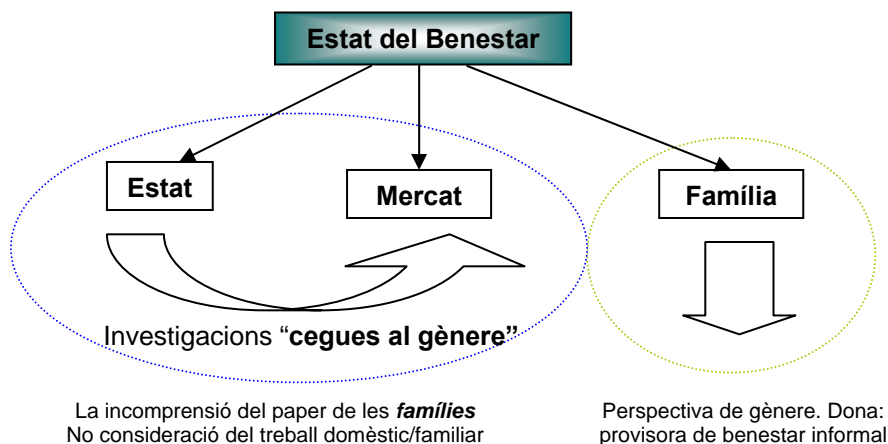
1.1) El “Règim de Benestar Mediterrani”: un model de benestar propi i el seu impacte de gènere

En aquest apartat l'anàlisi es centrarà en les característiques definitòries dels “Règims de Benestar Mediterranis”¹, observant com s'estructura en aquests règims, amb una provisió del benestar específica, el “triangle de benestar”: *Estat-família-mercat*, i mesurant cap on tomba la balança entre aquestes tres esferes de subministrament de benestar. L'anàlisi es focalitzarà en aquells aspectes que puguin ser més informatius des del punt de vista de l'impacte de gènere d'aquest patró de benestar del Sud d'Europa.

Els treballs de J. Lewis (1997), E. Addis (2002) o F. Bettio i J. Plantega (2004), entre d'altres², estableixen una tipologia de “Règims de Benestar”, des d'una perspectiva de gènere. Mitjançant criteris com el grau de divisió sexual del treball, la provisió formal i informal de la cura³ o el grau d'asimetria per gènere, aquestes autores mostren una tipologia de models de benestar sensibles al gènere que contempla, a part de l'esfera estatal i mercantil, l'esfera familiar/privada, com una font essencial de provisió de benestar i central per l'anàlisi dels *Països Mediterranis*.

A la Figura 1, es poden veure els principals mecanismes proveïdors de benestar i la necessitat d'incloure-hi la família, des d'una perspectiva de gènere.

Figura 1. PRODUCTORS I DISTRIBUIDORS DE BENESTAR PRINCIPALS

Font: Elaboració pròpia

¹ Els trets bàsics sota els quals es dibuixa el “Règim de Benestar Mediterrani” els he elaborat a partir de la lectura de diferents autors que indaguen amb profunditat l'estructura dels Estats de Benestar del Sud d'Europa. Veure els treballs de S. Sarasa i L. Moreno (1995); A. Pfennig i T. Bahle, (2000); R. Trifiletti (1999); A. M. Guillén (1997) i J. Lewis (2001, 2004).

² Bettio i Plantega (2004) fan un tractament comparatiu dels diferents “Règims de Benestar” en base la provisió de la cura informal i formal. La *cura informal* és aquella distribuïda per l'esfera familiar, primordialment la dona, i la *cura formal* és aquella facilitada per l'Estat del Benestar en forma de “services, money and time-off” (serveis, transferències monetàries i disponibilitat de temps lliure. (Bettio i Plantega, 2004).

³ Laura Agustín (2003) descriu el treball de cura com l'element bàsic de reproducció de la família, el qual tindria tres dimensions: la cura moral, la cura emocional i la cura material.

J. Lewis (1997, 2001) estableix una classificació en base la posició del col·lectiu femení respecte el *treball remunerat, el treball no remunerat i l'accés al benestar*, una posició complicada que afecta en menor mesura al col·lectiu masculí. Lewis (1997) estableix el tipus ideal "Male Breadwinner" que es basa en una divisió sexual del treball forta, en el qual l'especialització femenina és el treball domèstic i la provisió de cura en l'àmbit privat i l'especialització masculina el treball productiu, fent del dret de ciutadania un tresor exclusiu dels "homes treballadors" (Lewis, 1997).

E. Addis (2002) basa la seva tipologia de "Règims de Benestar" en funció del seu grau d'asimetria per gènere. Aquells Estats més asimètrics, segons aquesta autora, serien l'Estat del Benestar Continental i el Llatí, o Mediterrani, per la forta càrrega que recau en la família -eufemisme de treball femení-, en la provisió de benestar, mentre que l'Estat del Benestar Liberal i el Nòrdic serien més simètrics, des del punt de vista del gènere, perquè la família no esdevé tan protagonista en la provisió de benestar.

F. Bettio i J. Plantega (2004) fan un tractament comparatiu dels diferents "Règims de Benestar" en base la provisió de la cura *informal i formal*. La cura informal és aquella distribuïda per l'esfera familiar, primordialment per la dona, i la cura formal és aquella facilitada per l'Estat del Benestar, en forma de serveis, transferències monetàries i disponibilitat de temps lliure⁴.

Per últim, R. Trifletti (1999), també elabora una tipologia de patrons de benestar en funció del seu impacte per gènere. Aquesta autora estableix un rang de més a menys discriminació per gènere en base dos criteris: la posició que se li atribueix, culturalment, a la dona en la societat, en tant que "esposes/mare" o "treballadores", i el grau de protecció social que ofereix l'Estat.

Aquestes tipologies de "Règims de Benestar", menys convencionals, pretenen avaluar com es canalitza l'activitat reproductiva en els diferents models de benestar i veure com s'entrellacen i cooperen els tres eixos de satisfacció principals de benestar: el *mercat, l'Estat i la família (i el sector del voluntariat)*⁵, en cada un dels règims. Es parteix d'una provisió del benestar multidimensional, en què el benestar no està únicament subministrat per l'Estat o el mercat, sinó que cal parlar d'un pluralisme en la seva provisió.

Totes les autores citades convergeixen en la idea que el "Règim de Benestar Mediterrani" dels països de l'Europa del Sud es perfila com el model de benestar amb els trets *familistes* més acusats, i on la dona encara juga un rol central en la reproducció domèstica i familiar. En aquests països de l'arc mediterrani, cada vegada

⁴ Per tal de mesurar la cura informal, aquestes autores creen tres indicadors: «index of informal care intensity», el grau d'implicació intergeneracional en el treball de cura i el grau de desigualtat de gènere en la provisió d'aquest. Els resultats de la seva anàlisi conclouen que els *Països Mediterranis*, més Irlanda, són aquells amb un índex més elevat de provisió de la cura informal i un índex de provisió de la cura formal més baix, és a dir, més *familistes* i amb un Estat del Benestar molt dèbil, mentre que Finlàndia, Dinamarca i Suècia se situen en la posició antagònica. (Bettio i Plantega, 2004).

⁵ Mary Daly i Jane Lewis (2000) s'interessen en les possibilitats de provisió de «social care», per part de l'Estat del Benestar, el qual no es pot entendre sense el primer: «we argue the case that it is impossible to understand the form and nature of contemporary welfare state without a concept like care» (2000:282)

més dones, han anat amollant-se a les exigències del món productiu i augmentant les seves taxes d'activitat però, en canvi, els patrons de gènere del món domèstic s'han mantingut immòbils. Aquesta situació desemboca en un increment de la càrrega de treball de la dona, que combina el treball domèstic/familiar i l'extradomèstic, o mercantil, una situació que Laura Balbo (1994) va designar amb el nom de “doble presència”⁶ i que es correspon amb la condició quotidiana de la dona adulta actual (Saraceno, 1986)⁷.

Dins l'etiqueta de *Països Mediterranis*, s'hi inclouen Grècia, Itàlia, Portugal i Espanya que, tot i que mostren paisatges heterogenis, parteixen d'un motlle bàsic comú. A continuació, s'exposen aquests trets característics compartits, fent especial èmfasi en les característiques mediterrànies d'Espanya, i s'avalua el seu impacte en la permanència d'una estratificació per gènere.

1) Estat dèbil, assistencialista: *idea de subsidiarietat*, principi bismarckià, on l'objectiu de la política social és atenuar les situacions de pobresa extrema, fet que comporta un subdesenvolupament de la política social familiar, ja sigui per acció o omissió⁸. Aquest *assistencialisme* és molt evident pel què fa a la provisió de serveis socials, relatius a la cura de les persones dependents, i es combina amb polítiques universalistes d'educació i sanitat. Es podria dir que els *Països Mediterranis* viuen sota la paradoxa de conciliar *polítiques universalistes* amb *polítiques assistencialistes*, generositat i esquifidesa conviuen sota un mateix sostre.

2) La centralitat del treball remunerat: el sistema de garantia d'ingressos es basa en la contribució al mercat de treball remunerat, on ser cotitzant és condició necessària per rebre protecció social de l'Estat. Així, les desigualtats, ja siguin basades en la classe social, en l'edat o el gènere, estan íntimament cenyides al grau de participació

⁶ El terme de “doble presència”, encunyat per Laura Balbo (1994), fa referència a l'experiència de viure de forma sincrònica, en una mateix espai i temps, una doble càrrega de treball, la familiar i domèstica i la professional. Aquesta definició de L Balbo expressa una situació diferent de la “doble jornada”, que pot ser fàcilment assimilada a la diacronia amb la què es pot experimentar el denominat “plurit treball” (Carrasquer i Torns, *et. al.*, 1998). Segons Balbo, l'experiència de la “doble presència” constitueix l'experiència més prolongada en la vida de la dona adulta, una vida que està marcada per una seqüència de presències i absències, bastant rígida, que presenta tres etapes bàsiques: l'etapa anterior al matrimoni, o anterior al naixement de la primera criatura, en què la dona té una presència plena en el mercat de treball formal amb l'exercici d'una jornada completa; l'etapa de naixement del primer fill, en què la dona està absent del mercat de treball i té una dedicació plena en els afers familiars i una última etapa en què la dona s'insereix de nou en el mercat de treball però en forma de “doble presència”, sincronitzant ambdues activitats: la reproductiva i la productiva. (Balbo, 1994)

⁷ Chiara Saraceno (1986) estudia l'estructura sexuada de la vida quotidiana, tant a nivell simbòlic com organitzatiu, que és conseqüència de la divisió sexual del treball, que situa a la dona en una posició subjugada i subalterna.

⁸ Quan es parla de política familiar, cal pensar tant en la política familiar *explícita*, aquelles mesures que s'apliquen estrictament en el camp de la “política familiar”, a nivell de subsidis i provisió de serveis, i la política familiar *implícita*, que seria aquella derivada de les principals característiques de funcionament del “Règim de Benestar Mediterrani”, com un mercat de treball sexuat o els valors socials *familistes*. (Flaquer, 2000)

en el mercat de treball (Guillén, 1999). Per una banda, trobem, en aquests països, a un grup de beneficiaris "hiperprotegits" (Ferrera, 1995), que estan defensats per les muralles del *garantisme* i, per l'altra, trobem els "infraprotegits" que, només, i ocasionalment, obtenen prestacions exigües (treballadors de l'economia informal). Aquest *hipergarantisme* selectiu representa una vertadera peculiaritat de la ribera llatina⁹.

3) Un mercat de treball sexuat: aquest model centralitzat en el treball remunerat té un impacte de gènere considerable, ja que, tot i que la taxa d'activitat femenina espanyola segueix una tendència ascendent, passant del 40,4% el 2001, al 47,8% el tercer trimestre del 2006 (Taula I), la taxa d'atur femenina a finals del 2006 (11,41%)¹⁰ segueix sent molt superior a la del col·lectiu masculí (6,09%), pel mateix període de temps (Taula II).

Taula I. DONES DE 16 ANYS I MÉS, SEGONS LA SEVA RELACIÓ AMB L'ACTIVITAT ECONÒMICA

EVOLUCIÓ 2001-2006, ESPANYA.					(Valors absoluts en milers i taxes)		
Any	Total	Actius			Inactius	Població de 16 i més anys	
		Total	Ocupats	aturats		Taxa d'activitat	Taxa d'atur
2001	17.490,00	7.072,10	5.995,70	1.076,30	10.417,90	40,4	15,2
2002	17.753,40	7.491,30	6.265,30	1.226,00	10.262,10	42,2	16,3
2003	18.040,70	7.908,90	6.643,10	1.265,80	10.131,80	43,8	16
2004	18.322,70	8.279,30	7.036,50	1.242,80	10.043,30	45,2	15
2005	18.603,50	8.634,10	7.584,40	1.049,60	9.969,40	46,4	12,2
2005 III	18.638,40	8.632,00	7.666,20	965,8	10.006,40	46,3	11,2
IV	18.710,50	8.784,80	7.764,70	1.020,10	9.925,70	46,9	11,6
2006 I	18.778,00	8.914,00	7.824,50	1.089,40	9.864,00	47,5	12,2
II	18.839,30	9.030,60	7.989,10	1.041,50	9.808,70	47,9	11,5
III	18.901,60	9.041,00	8.036,20	1.004,80	9.860,60	47,8	11,1

Font: Encuesta de Población Activa (INE).

⁹La descripció del manteniment d'ingressos a l'Europa del Sud en termes "dualistes" és, en si mateixa, una simplificació. Últimament, s'ha avançat la idea d'una "societat de quatre cantonades" que comprendria quatre espais socioeconòmics diferents, caracteritzats per diferents tipus de treballs, ingressos i oportunitats de benestar (Ferrera, 1995).

¹⁰ Per veure com es distribueixen les dones aturades, en funció del sector d'activitat, veure la Taula 2 dels Annexos, on es pot constatar, per tots els grups d'edat de dones, una gran concentració d'aturades en el sector serveis, un sector altament feminitzat.

Taula II. POBLACIÓ DE 16 A 64 ANYS PER SEXE I RELACIÓ AMB L'ACTIVITAT ECONÒMICA

IV TRIMESTRE DEL 2006. ESPANYA.		(Població en milers i taxes en %)
Homes		
Població de 16 a 64 anys		15.169,8
Taxa d'activitat (16-64)		82,40%
Taxa d'atur (16-64)		6,09%
Taxa d'ocupació (16-64)		77,38%
Dones		
Població de 16 a 64 anys		14.832,7
Taxa d'activitat (16-64)		61,82%
Taxa d'atur (16-64)		11,41%
Taxa d'ocupació (16-64)		54,77%

Font: Elaboració pròpia. Encuesta de Población Activa (INE)

Si es segrega la taxa d'atur per grups d'edat i sexe (Taula III), es veu com la taxa d'atur femenina supera la masculina en tots els grups d'edat, essent el diferencial de la taxa d'atur per sexe total d'un 5,4%. Els grups d'edat on la taxa d'atur femenina té un impacte més significatiu és entre les dones joves de 16 a 19 anys, seguit per les dones de 20 a 24 anys. També cal destacar la variació del diferencial per sexe en funció del grup d'edat, essent les diferències per sexe més altes en els grups d'edat de 16 a 19 anys i el de 25 a 54 anys.

Taula III. TAXA D'ATUR PER SEXE I GRUPS D'EDAT

I TRIMESTRE DEL 2006, ESPANYA		(Percentatges)			
GRUPS D'EDAT		Homes	Dones	Total	Diferencial per sexe
	De 16 a 19 anys		25,4	35,1	29,4
De 20 a 24 anys		14,2	18,1	16	3,9
De 25 a 54 anys		5,7	11,4	8,1	5,7
De 55 i més		5,2	7,1	5,9	1,9
Total		6,8	12,2	9,1	5,4

Font: Elaboració pròpia. Encuesta de Población Activa (INE).

Passant a analitzar la posició comparativa d'Espanya i la resta dels Països Mediterranis respecte la taxa d'atur per sexe del conjunt de la Unió Europea (Taula IV), s'observa com tots els Països Mediterranis, amb l'excepció de Portugal, tenen unes taxes d'atur femení superiors a la mitjana europea, essent Espanya el segon país mediterrani que té una taxa d'atur femení més elevada, per sota de Grècia¹¹.

¹¹ A la Taula 1 dels Annexos es pot veure, amb més detall, les taxes d'atur femení dels 25 països de la Unió Europea, en què Espanya era l'any 2005, el quart país amb més atur femení (12,2%), després de Polònia (19,1%), Eslovàquia (17,2%) i Grècia (15,3%).

Taula IV. TAXA D'ATUR ALS ESTATS MEDITERRANIS PER SEXE

EVOLUCIÓ 2000-2005.		(Percentatges)										
	Atur femení						Atur masculí					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2000	2001	2002	2003	2004	2005
UE (25)	10,2	9,8	10,0	10,2	25,3	9,8	7,4	7,3	7,8	8,1	8,1	7,9
UE (15)	9,3	8,7	9,0	9,3	9,3	8,9	6,4	6,1	6,6	7,0	7,2	7,0
Grècia	17,2	16,2	15,6	15,0	16,2	15,3	7,5	7,3	6,8	6,2	6,6	6,2
Espanya	16,0	14,8	15,7	15,3	14,5	12,2	8,0	7,7	8,2	8,4	8,1	7,1
Itàlia	13,6	12,2	11,5	11,3	10,5	10,1	7,8	7,1	6,7	6,5	6,4	6,1
Portugal	4,9	5,0	6,0	7,2	7,6	8,6	3,2	3,2	4,1	5,4	5,9	6,7

Font: Elaboració pròpia. Eurostat

D'altra banda, si s'analitza l'evolució del diferencial de la taxa d'atur per sexes en el conjunt dels Països Mediterranis, del 2000 al 2005 (Taula V), es veu com, en tots aquests països, el diferencial és força superior a la mitjana europea, fet que constata la presència, a aquests països, d'unes desigualtats per gènere majors en relació a la participació en el mercat de treball remunerat.

Taula V. DIFERENCIAL D'ATUR PER SEXE ALS ESTATS MEDITERRANIS

EVOLUCIÓ 2000-2005.		(Percentatges)					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	
UE (25)	2,8	2,5	2,2	2,1	2,2	1,9	
UE (15)	2,9	2,6	2,4	2,3	2,1	1,9	
Grècia	9,7	8,9	8,8	8,8	9,6	9,1	
Espanya	8,0	7,1	7,5	6,9	6,4	5,1	
Itàlia	5,8	5,1	4,8	4,8	4,1	4,0	
Portugal	1,7	1,8	1,9	1,8	1,7	1,9	

Font : Elaboració pròpia. Eurostat.

4) Familisme: la família té la primacia, és la unitat bàsica de la societat (Guillén, 1997). Com a resultat d'una carestia social de serveis públics d'atenció a les persones, la família, sota el lideratge habitual de la dona, s'ocupa de cobrir les necessitats bàsiques de la vida quotidiana. Sota l'evidència col·lectiva de la solidaritat familiar i la responsabilitat prioritària de les dones en el subministrament de benestar, la idea de "reciprocitat familiar" adquireix un alt poder simbòlic dins la família. Aquesta actua com a caixa de compensació social, en mediatitzar les difícils relacions que hi ha entre un mercat de treball i un sistema de manteniment d'ingressos molt precaris. Així, la "família meridional" té una cara distintiva a la d'altres "Règims de Benestar" i actua

com un matalàs davant d'una possible situació de risc social, i com a rec central de provisió de benestar i de cohesió social.

El principal eix diferenciador entre els diferents “Règims de Benestar” gira entorn el significat que se li dóna al concepte de la cura, ja que, mentre que en les societats no *familistes* com els països nòrdics, és l'Estat qui assumeix bona part de la responsabilitat de dispensar la cura al conjunt de la ciutadania, «(...) en los países del sur de Europa el término “cuidado” es sinónimo de “cuidado familiar”, atribuido, básicamente y de manera ineludible, a las mujeres de la familia» (Parella, 2003:233). La delegació que fan els *Països Mediterranis* de la gestió del treball reproductiu a les famílies és un fet que discrimina aquests Estats de la resta, agrupant-los en el què, algunes autores italianes, han anomenat un «distinctive cluster»¹² (Bettio *et al.*, 2006).

D'acord amb aquesta funció de suport quotidià que adquireix la família al Sud d'Europa, la valoració social que se'n fa també és molt important (Tobío, 2005) (Taula VI).

Taula VI. VALORACIÓ DE LA FAMÍLIA DELS ESPANYOLS. 2004¹

	(Percentatges)				
	Molt important	Bastant important	Poc important	Gens important	No procedeix, NS/NC
El treball	54,4	38,0	2,7	1,9	0,3
La família	78,5	20,4	0,8	0,2	0,1
La política	6,3	21,8	39,4	31,4	1,1
Els diners	28	60,0	10,5	0,9	0,6
El temps lliure/oci	36,4	53,9	7,9	0,8	1,0
La salut	84,8	14,6	0,5	0,0	0,1
Els amics	45,3	47,2	6,4	0,5	0,6
La religió	12,1	25,4	35,1	26,3	1,1

Font: Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS): “Opiniones y actitudes sobre la familia”.

¹ Respostes a la pregunta: “A lo largo de la vida hay cosas que son muy importantes para una persona, mientras que otras, por el contrario, carecen de importancia. Para cada una de las cuestiones que voy a leerle a continuación, ¿podría decirme si representan para Ud. en su vida, algo muy importante, bastante, poco o nada importante?”

5) Model catòlic de benestar: l'aguda institucionalització de la família arrela, en part, en la disseminació històrica de la doctrina catòlica, que concep la família com una entitat harmònica i pròpia de l'ordre moral, més que de l'autoritat de l'Estat (Flaquer, 2000). La doctrina social catòlica ha reforçat, durant molts anys, el *principi de subsidiarietat*, que opera sobre la idea que ha de ser la instància més pròxima -privada o informal- l'encarregada de resoldre els problemes. Només quan totes les instàncies radials a l'individu (família, parentiu, comunitat local, organització civil, xarxa de veïns) fracassen, és quan el sector públic intervé a l'auxili (Abrahamson, 1995). Així, des del

¹² Segons Bettio (*et al.*, 2006), els *Països Mediterranis* formarien un grup distintiu de “Règims de Benestar” dins els països industrials, pel fet que la gestió de la cura està estretament lligada a la família.

model catòlic de benestar s'impulsa que la *família* s'institueixi com a suplent privilegiada de l'acció social de les administracions públiques.

6) Alta asimetria, desigualtat entre gèneres: la protagonista preeminent d'aquesta obra "familiaritzadora", pròpia dels *Països Mediterranis*, continua essent la dona, tot i que el discurs social políticament correcte aposta per a la igualtat de gènere i actua com a camuflatge d'aquesta realitat¹³. L'imaginari col·lectiu encara té molts residus de l'ideari de la *domesticitat*¹⁴, que atribueix a la dona el treball de cura i domèstic i, a l'home, el rol de sustentador econòmic i, en el millor dels casos, també de "col·laborador" de la llar¹⁵ (IOÉ, 2001a; CIS, 2004).

Com s'analitzarà més endavant, aquesta situació de subordinació per gènere es pot veure acusada o afeblida per la posició social que la dona presenta en la resta de coordenades socials, com la *classe social* o *l'ètnia*, dues dimensions que afecten plenament la desigualtat de gènere.

7) L'expansió de "l'Adult-Worker Model": en els últims anys, la injecció de mà d'obra femenina al mercat de treball a la regió del Sud d'Europa, sobretot de dones procedents de les classes mitjanes, ha estat molt important, fet que ha estès el model que J. Lewis (2001) ha anomenat "Adult-Worker Model", que es basa en el model familiar de "doble income" o "two earners", en el qual, home i dona participen en el mercat de treball. J. Lewis (2001) també parla del "One an a half earner family", per destacar la precarietat en què s'insereix la dona en el mercat laboral (ocupacions atípiques, flexibles, a temps parcial, mal remunerades, etc.).

Però la paradoxa d'aquesta nova conjuntura, és que, així com el mercat de treball remunerat pateix alteracions, l'estructura del treball no remunerat es manté estable, donat als pocs avenços que es donen en la co-responsabilitat entre gèneres en relació el treball reproductiu.

Segons dades de l'*Instituto de la Mujer* (Taula VII), la dona espanyola dedicava, de mitjana, 7'22 hores a la realització de treball domèstic l'any 2001, mentre que l'home ho

¹³ Els contrastos entre la pràctica i el discurs de la població espanyola en relació a la igualtat de gènere es poden veure a l'estudi "Opiniones y actitudes sobre la familia", realitzat pel CIS l'any 2004.

¹⁴ El franquisme ha jugat un paper clau en mantenir aquest imaginari que integrava un codi moral que establia estàndards molt estrictes a la conducta sexual de la dona, però honorava el seu rol com a esposes i mares i prohibia el divorci, l'avortament i l'anticoncepció. No va ser fins després de la transició democràtica, als anys vuitanta, que es començà a reconèixer la igualtat d'oportunitats entre gèneres. (P. Carlos, 2000).

¹⁵ Hi ha estudis que demostren que s'estan produint canvis a nivell discursiu, entorn la divisió sexual del treball, però que no es corresponen amb la pràctica quotidiana. És el cas de l'estudi dut a terme per R. Crompton (*et al*, 2005) que, en analitzar comparativament Gran Bretanya, Noruega i la República Txeca, ratifica aquesta contradicció entre l'evolució del discurs i la pràctica: «(...) women continue, increasingly, to profess more liberal gender role attitudes, although there appears to be a relative lack of corresponding change in the gendered allocation of household tasks (...) the rate of change in the division of domestic labour appears to be glacial.» (2005:228).

feia 3'10 hores; tenir cura de la família o fer les tasques de la llar són aquelles activitats domèstiques en què la dona té una dedicació marcadament més intensa que l'home, el qual ha començat a prendre responsabilitats domèstiques de forma molt escassa.

Altrament, mentre que les dones dedicaven el 2001, quatre hores al dia al treball de la casa, els homes ho feien tan sols tres quarts d'hora, de manera que la dona dedicava més de tres vegades el temps dedicat per l'home. Respecte a la cura dels membres de la família, la dona dedicava una hora més que l'home i en la compra doblava el seu temps. Només en l'activitat domèstica del manteniment de la llar, es detecta una major dedicació de temps dels homes, atès que és una tasca socialment masculinitzada pel suposat potencial físic que requereix.

Taula VII. TEMPS DEDICAT AL TREBALL DOMESTIC SEGONS TIPUS D'ACTIVITAT I SEXE.

ESPANYA, ANYS: 1993, 1996, 2001.

(Unitat: hores i minuts)

		1993	1996	2001
AMB DÓS SEXES	TOTAL	5 h 20'	5 h 25'	5 h 18'
	Treball de la casa	2 h 42'	2 h 34'	2 h 23'
	Manteniment	0 h 35'	0 h 38'	0 h 41'
	Tenir cura de la família	1 h 14'	1 h 17'	1 h 22'
	Compres	0 h 35'	0 h 39'	0 h 40'
	Serveis	0 h 14'	0 h 17'	0 h 13'
DONES	TOTAL	7 h 58'	7 h 35'	7 h 22'
	Treball de la casa	4 h 46'	4 h 24'	3 h 58'
	Manteniment	0 h 29'	0 h 28'	0 h 27'
	Tenir cura de la família	1 h 42'	1 h 40'	1 h 51'
	Compres	0 h 47'	0 h 50'	0 h 53'
	Serveis	0 h 17'	0 h 14'	0 h 13'
HOMES	TOTAL	2 h 30'	3 h 5'	3 h 10'
	Treball de la casa	0 h 28'	0 h 37'	0 h 44'
	Manteniment	0 h 43'	0 h 49'	0 h 55'
	Tenir cura de la família	0 h 43'	0 h 53'	0 h 51'
	Compres	0 h 21'	0 h 26'	0 h 26'
	Serveis	0 h 16'	0 h 20'	0 h 14'

Font: Enquesta sobre "Usos del tiempo" del Instituto de la Mujer (2003)

Respecte el treball de la casa, durant el període 1993-2001, la disparitat entre homes i dones ha seguit una tendència a la baixa, és a dir, una disminució del temps dedicat per la dona i un ascens escàs del temps dedicat per l'home. Per tant, la divisió sexual del treball en l'àmbit de la llar no s'ha incrementat però els canvis són tan minsos que tampoc es pot detectar una millora substancial, que ens porti a parlar d'una "co-responsabilitat" entre gèneres en relació les tasques de la llar. És per aquest motiu, que diverses autores reclamen la necessitat d'organitzar una nova cultura del temps, per tal de combatre la tensió temporal en què s'exposen moltes dones a la seva vida quotidiana (Laufer, 2000).

Aquestes diferències per sexe en l'ús del temps¹⁶ s'analitzen pel conjunt de les activitats bàsiques a la Taula VIII:

Taula VIII. DIFERÈNCIES EN L'ÚS DEL TEMPS PER SEXE¹

1993, 1996, 2001. ESPANYA.		(Unitat: hores i minuts)		
	1993	1996	2001	
Total	1h 08'	0h 91'	1h 79'	
Necessitats personals	0h 45'	-0h 17'	0'	
Treball domèstic	5h 28'	3h 85'	4h 12'	
Estudi	-0h 15'	-0h 08'	-0h 15'	
Treball remunerat	-2h 12'	-1h 87'	-1h 76'	
Temps lliure	-1h 16'	-1h 68'	-0h 42'	

Font: Elaboració pròpia. Encuesta sobre "Usos del tiempo", Instituto de la Mujer.

¹ Temps dedicat per la dona menys el temps dedicat per l'home.

De forma clarivalent, es torna a constatar un ús social del temps marcat pel sexe, atès que les dones, el 2001, realitzaven 4h 12' més de treball domèstic que els homes i, aquests, destacaven per la seva major dedicació en el treball remunerat (1h 76' més que les dones). L'única activitat que mostra una equitat en l'ús del temps per sexes són les necessitats personals.

Així doncs, la nova realitat familiar de doble salari continua enquadrada en la filosofia del patriarcat i dista molt d'una realitat familiar amb autonomia dels dos individus. Aquest model requereix que la dona faci malabarismes entre el treball productiu i el reproductiu, exprimint la seva polivalència i capacitat de sincronitzar tasques ("doble presència") (Balbo, 1994).

Segons J. Lewis (2001), s'ha avançat cap a un model "Dual-Breadwinner", que ja es podria dir que és la norma social però, en canvi, no s'ha avançat cap un model "Dual-Career", on la realització del treball reproductiu, de cura i domèstic, es distribueix de forma indiferent al gènere.

En base totes aquestes qüestions, es pot constatar que, els Països Mediterranis, on s'inclou Espanya, es configuren com a Estats "febles", en termes de provisió de serveis públics de benestar, els quals conviuen amb l'existència d'un imaginari social fermament *familista* i tradicionalista. De la conjunció d'aquests dos fets, Estat social dèbil i *familisme* robust, es pot concloure que es tracta d'un *model de benestar amb un fort impacte per gènere*, essent la dona la principal perjudicada, per la sobrecàrrega quotidiana de provisió de benestar que remolca.

¹⁶ Per saber més sobre l'ús social del temps segons el gènere veure T. Torns (2001).

A més d'integrar elevats índexs de desigualtat de gènere, el "Règim de Benestar Mediterrani" es troba empresonat en un "cercle viciós", en què Estat i família s'associen per falcar el model en l'immobilisme. Com a resultat de la forta presència de la tradició *familista*, les tasques reproductives, tant pel què fa a la cura de les persones dependents com al manteniment de la infraestructura de la llar, s'allotgen en l'àmbit privat, convertint-se en una "qüestió privada", atenyent, exclusivament, a la família i a l'àmbit de la informalitat. En altres paraules, els problemes relacionats amb la reproducció de la llar i la cura de les persones són percebuts com a problemes personals/familiars, més que col·lectius (O'Connor, 1996), tot i que, mica en mica, aquests afers comencen a filtrar-se en l'esfera pública.

D'aquí que les activitats de la cura i domèstiques no siguin vistes com una *necessitat social* (Romero, 2002), un afer a debatre en l'àmbit públic de la política i digne de formar part d'una lluita social. És tal la força de l'imaginari *familista* meridional que, es pot, fins i tot, arribar a tolerar socialment la imputació en benestar familiar de l'Estat i explotar els recursos familiars -femenins- per suplir aquest buit, d'una forma gairebé aproblemàtica.

Per tant, la baixa provisió de benestar de l'Estat del Benestar Mediterrani i el *familisme*¹⁷, s'impliquen de forma recíproca, per conservar i reproduir un sistema de sexe/gènere determinat, on el sistema de provisió *familista* de benestar difícilment es qüestiona i on, fins i tot, hi ha una certa resistència i penalització de la institucionalització del treball de cura (Solé i Parella, 2005) perquè la normativa moral del *familisme* l'assumeix i la interioritza com un afer "natural" del domini familiar¹⁸.

En aquest sentit, F. Bettio i J. Plantega (2004) apunten que els fluxos de cura que circulen entre les generacions intrafamiliars contribueixen a forjar la percepció que els serveis de la cura externs, formalitzats, actuen com a substituïts pobres del treball familiar¹⁹, un fet que resulta en una escassa confiança cap a les formes d'organització social de la (Tobío, 2005).

Totes aquestes qüestions poden fer pensar que les llars espanyoles empleadores de servei domèstic, tendiran a buscar un tipus de servei que reproduïxi les característiques del *familisme*, tan arrelat a la societat espanyola, i a la resta de *Països Mediterranis*, és a dir, un tipus de servei que s'aproximi al model de benestar que, fins al moment, sempre havia garantit la institució familiar. No és d'estranyar que, dins aquest patró *familista*, siguin exclusivament les dones, les que s'encarreguin, també, d'externalitzar i gestionar el treball domèstic assalariat, en cas de procurar-se'n.

¹⁷ F. Bettio i J. Plantega (2004) descriuen aquesta situació en un estudi comparatiu entre els diferents «care regimes» d'Europa, on els *Països Mediterranis* es definirien per tenir un índex alt de treball de cura informal, gestionat per la família, en contrast amb una baixa provisió de cura formal, per part de l'Estat.

¹⁸ Una de les raons apuntada per Bettio (*et al.*, 2006) per optar per la contractació de dones immigrants, abans que un servei institucionalitzat, és que la primera opció surt molt més econòmica que la segona.

¹⁹ Cal apuntar que la visió negativa dels serveis de cura institucionals no és universalitzable, sinó que és variable i està molt condicionada per factors de l'estructura social com la classe, el patrimoni cultural, o l'edat.

1.2) La "reorganització" del treball reproductiu en els Països Mediterranis

Una vegada arribats a aquí, queda palès el context cultural i el "Règim de Benestar" que caracteritza els Països Mediterranis, així com la posició de subordinació en què es situa la dona en aquests països.

Durant les últimes dècades, els "Règims de Benestars" i les famílies de l'Europa del Sud, i també d'Espanya, han anat perdent elasticitat en l'abastament de benestar quotidià, com a resultat de tota una sèrie de canvis -demogràfics, socials, familiars,...etc.-. Davant aquests canvis, sorgirà la necessitat de "reorganitzar" les formes tradicionals de canalització del benestar quotidià i, aquelles llars, amb un determinat estatus socioeconòmic, es plantejaran externalitzar al mercat, el treball domèstic i familiar. D'aquí que es doni un augment en la proporció de llars d'aquests països que contracten treballadors/es del sector domèstic, -neteja, cura de nens/es, cura de gent gran- (Pla Julián, 2004), amb la finalitat de reemplaçar, parcial o plenament, el treball reproductiu femení, no remunerat, de les llars.

Els canvis assenyalats responen a la sintonia temporal d'una sèrie de fenòmens, de caràcter local/global, que s'expliquen a continuació:

- a) La incorporació massiva de les dones de *classe mitjana*²⁰ al mercat de treball que comporta, o bé enfrontar l'experiència de la "doble presència", o bé optar per l'estratègia de la *mercantilització* del servei domèstic i la cura, (Oso, 1998, Parella, 2003). Malgrat la inserció massiva d'aquestes dones al mercat de treball remunerat, aquestes s'han inserit, de forma majoritària, en aquelles ocupacions amb salaris més baixos, menys qualificades, i amb patrons contractuals i de jornada que es desvien del patró estàndard, fet que explica el baix cost d'oportunitat que pot tenir per a la dona abdicar del mercat de treball (Maruani, *et al*, 2000; Torns, 1999)²¹.

Per tant, la inserció femenina ha anat acompanyada d'una segregació per gènere del mercat de treball -vertical i horitzontal-, on les dones s'ocupen en major proporció al mercat de treball secundari²² (Piore, 1983), presidit per formes de treball de caràcter precari i atípiques i amb la major concentració de treballs no

²⁰ Cal remarcar de *classe mitjana* perquè, sovint, el discurs oficial interpreta aquests avanços d'inserció femenina al mercat de treball com a canvis globals, propis de "totes les dones" però, és ben sabut, que les dones de classe treballadora han compaginat el treball formal i informal tota la vida, fent de la doble presència un fenomen molt antic. Per veure més consultar D. Gardey (2000).

²¹ Com recullen M. Maruani, C. Rogerat i T. Torns (2000), es viu una feminització del mercat de treball però de forma inacabada i incompleta, sota el segell permanent de la desigualtat. Bàsicament, les dones s'insereixen en el sector terciari de l'economia, viuen una situació contradictòria entre el seu èxit escolar i la posició que tenen al mercat de treball i tenen salaris menors que els homes per la mateixa ocupació.

²² Aquí es fa servir la teoria dual del mercat de treball de Piore (1983) amb la inclusió de les crítiques feministes que se li han fet (Beechey, 1994). Així, els fonaments de la segregació per gènere en el món productiu s'expliquen per la posició de la dona en l'esfera domèstica. Per tant, en tot moment, l'òptica analítica utilitzada és la de la interacció producció-reproducció proposada per J. Humphries i J. Rubery (1994)

qualificats, fet que les dificulta reunir les condicions necessàries per accedir a la ciutadania en igualtat de condicions que els homes, -“ciutadanes de segona”-, i a una pensió contributiva digna. Com assenyala V. Beechey (1994): «el mercado laboral no es una entidad sexualmente neutra (...) las relaciones de género están inscritas en la organización misma de la producción» (1994:433). Les dones han anat omplint, en gran mesura, les ocupacions de la nova “societat de serveis” (Taula IX) relatives a la cura i a la reproducció, el què s’ha anomenat la “*indústria de l’Estat del Benestar*”, això és educació, sanitat i serveis socials²³ (O’Connor, 1996) o, el què algunes autores han anomenat el “patriarcat públic”²⁴ (Walby, 1997; Daly i Lewis, 2000).

Així, s’ha produït un *desplaçament de les fronteres* de l’esfera privada a l’esfera pública, en què tot avanç s’ha vist neutralitzat per l’ordre sexual anterior (Baudelot, 2000). Com apunta Maruani (*et al.*, 2000), la inserció massiva de la dona al mercat de treball remunerat ha tingut una evolució contradictòria, en què la dona ha realitzat «Tres pasos adelante y dos atrás» (2000:15).

Taula IX. OCUPATS PER TIPUS D’OCUPACIÓ SEGONS SEXE

IV TRIMESTRE 2006. ESPANYA		(Percentatges)	
	Homes	Dones	
1 Direcció d’empreses i de l’Administració Pública	7,9	5,6	
2 Tècnics i professionals científics i intel·lectuals	10,1	16	
3 Tècnics i professionals de suport	10,5	12,7	
4 Empleadors de tipus administratiu	5,6	15	
5 Treballadors de serveis de restauració personals i de protecció i venedors de comerç	9,6	23,7	
6 Treballadors qualificats en l’agricultura i pesca	4	1,6	
7 Artesans i treballadors qualificats d’indústries manufactureres, construcció i mineria excepte operadors	26,2	3,2	
8 Operadors d’instal·lacions i maquinària; muntadors	13,5	3	
9 Treballadors no qualificats	12	19,3	
0 Forces Armades	0,7	0,1	
Total	100,0	100,0	

Font: Encuesta de Población Activa a (INE i MTAS, 2006)

Segons dades de l’EPA del quart trimestre del 2006 (Taula IX), el 58% de les dones s’ocupaven en treballs poc qualificats, treballs del sector serveis o de tipus

²³ En l’informe publicat per l’Eurostat el març del 2007 s’observa com la concentració de les dones en aquests sectors segueix una tendència creixent més que decreixent. A més, el grau de concentració de les dones en sectors limitats és molt més elevat que la concentració entre els homes.

²⁴ Per Sylvia Walby (1997) el *patriarcat públic* és un forma que adquireix el patriarcat durant el segle XX i es distingeix del *patriarcat privat* perquè: «Private patriarchy is based upon household production as the main site of women’s oppression. Public patriarchy is based principally in public sites such as employment and the state. The household does not cease to be a patriarchal structure in the public form, but it is no longer the chief site. In private patriarchy the expropriation of women’s labour takes place primarily by individual patriarchs within the household, while in the public form it is a more collective appropriation. In private patriarchy the principal patriarchal strategy is exclusionary; in the public it is segregationist and subordinating» (1997:24)

administratiu, i el 37,36% de les assalariades estaven amb un contracte de caràcter temporal, mentre que els homes ho estaven en un 32,56% (Taula X).

Taula X. ASSALARIATS EN EL SECTOR PÚBLIC I PRIVAT, CLASSIFICATS SEGONS TIPUS DE CONTRACTE I SEXE

III TRIMESTRE 2006. ESPANYA.		(Valors absoluts en milers i percentatges)					
Sexe	Total	Sector públic			Sector privat		
		Total	Contracte indefinit	Contracte temporal	Total	Contracte indefinit	Contracte temporal
Homes	9.433,40 100%	1.403,70	1.122,40 11,90%	281,3 2,98%	8.029,60	5.239,30 55,54%	2.790,30 29,58%
Dones	6.932,50 100%	1.499,90	1.001,80 14,45%	498,1 7,18%	5.432,60	3.340,90 48,19%	2.091,70 30,17%

Font. Elaboració pròpia. Encuesta de Población Activa (INE)

- b) La transformació progressiva del model de *família extensa*, a un model de família amb un nucli de convivència reduït, però que continua establint vincles familiars forts a distància²⁵. A mesura que s'ha anat estenent aquest procés de canvi en el model familiar, les transaccions de benestar intrafamiliar s'han anat efectuant a distància, des de residències separades. És el què s'anomena "família àmplia", que implica una redefinició de les condicions d'intercanvi de benestar intergeneracional (Parella, 2003).
- c) L'augment de la taxa de divorcis, amb un increment de les famílies monoparentals, en particular de les llars en què la cap de família és una dona. L'any 2001, existien 1.329.960 nuclis de mares amb fills, un 41% més que el 1991 (INE, 2004). D'aquests, 149.057 eren nuclis monoparentals de mares solteres i 26.220 d'aquestes mares, eren menors de 25 anys i 19.000 no tenien un treball remunerat (INE, 2004).
- d) L'envelliment de la població, donada a la cada vegada més elevada esperança de vida, fet que engreixa l'anomenada "quarta edat" i crea una demanda de "Long-time care", que requereix la recerca de noves formes d'organitzar la cura (Bettio *et al.*, 2004, 2006).
- L'augment d'aquesta demanda d'atenció a les persones dependents, que sovint viuen soles i precisen ajuda amb una elevada dedicació de temps (Pla Julián, 2004), es pot constatar a la taula següent (Taula XI), si s'observa el creixement a

²⁵ Allò que ha canviat, bàsicament, és l'estructura del nucli de convivència, que ha passat de ser una unitat de residència de membres de diferents generacions, a una unitat de residència més reduïda en quant al nombre i la varietat generacional dels seus membres. Ara bé, una altra cosa són les *relacions socials* que s'estableixen entre els membres de la família que, tot i els canvis en la unitat residencial, continuen sent estratègics per a la promoció de benestar quotidià i el manteniment de la supervivència (Mingione, 1993).

l'alça de l'índex general de dependència²⁶ nacional dels últims anys, que fa explícit l'existència d'un «caring gap» (Anderson, 2000).

Taula XI. ÍNDEX GENERAL DE DEPENDÈNCIA

EVOLUCIÓ 1996-2005, ESPANYA										(Percentatges)
	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	DIFERENCIAL 1996-2005
AMBDÓS SEXES	49,46	48,82	48,82	48,48	48,13	47,83	47,6	47,3	46,75	2,71
DONES	52,61	52,18	52,27	52,03	51,83	51,65	51,4	51,15	50,64	1,97
HOMES	46,3	45,47	45,37	44,96	44,47	44,08	43,8	43,55	42,96	3,34

Font: Instituto de la Mujer. Revisió del Padró Municipal.

- e) El desplaçament ascendent del “nivell d’acceptació” (Villa, 1990) de les dones autòctones per treballar, les quals, cada vegada més, fugen d’ocupar-se en treballs estigmatitzats, considerats “bruts i servils”, com és el cas del servei domèstic (Parella, 2003). Aquestes dones han anat augmentant el seu *poder social de negociació*, una situació que els permet acceptar o rebutjar determinades condicions laborals (IOÉ, 2001a).
- f) Una nova concepció de la gestió del temps en el nucli familiar, en particular una major valoració de l’oci i el temps per a un mateix i de la dedicació als fills i les filles. Avui en dia, l’oci ocupa un lloc preponderant en l’imaginari col·lectiu (Míiguelez i Torns, 1998)

Tots aquests canvis, que han afectat l’estructura del “Règim de Benestar Mediterrani” i, en concret a Espanya, han desestabilitzat les formes tradicionals de proveir el benestar quotidià, basades, quasi exclusivament, en la institució familiar i, més detalladament, en la gestió del col·lectiu femení.

S’ha anat produint una retirada, una jubilació progressiva de les famílies tradicionals, basades en la divisió sexual de rols²⁷ i esferes (privada/pública), que J. Lewis (2001) ha anomenat la declinació del «Male Breadwinner». La inserció laboral massiva de les dones de classe mitjana fa que aquestes ja no puguin conduir el treball reproductiu de forma unilateral, sobretot per dos grans motius: el recel masculí de cooperar en l’esfera domèstica i la quasi omisió de la socialització de les activitats reproductives per part de l’Estat. Així, la disminució de la disponibilitat de mà d’obra femenina per cobrir les tasques domèstiques i familiars -per la seva major participació

²⁶Aquest indicador relaciona la població amb més probabilitat de dependència (menors de 16 anys i majors de 65) amb la de menor probabilitat (de 16 a 65 anys).

²⁷Segons dades del C. IOÉ (2001a), el nombre de dones que es dediquen a temps complet al treball domèstic i familiar (mestresses de casa), va disminuir entre el 1975 i el 2000 en un 32%. El major descens es produí entre el 1985 i el 1990.

en el mercat de treball-, no s'està veient compensada per una reassignació d'aquest treball entre els membres del nucli familiar, ni tampoc, de forma suficientment notòria, entre les institucions públiques.

No es pot comprendre l'augment de la demanda de servei domèstic, sense fer referència a aquestes dues qüestions: la manca de cooperació dels homes en la el treball domèstic i familiar i la insuficient cobertura pública dels Serveis d'Atenció Domiciliària (SAD), o "serveis de proximitat", uns serveis que encara es conceben, en els Països Mediterranis, com a serveis assistencials (Pla Julián, 2004), una concepció que no avança, de forma paral·lela, a les transformacions viscudes en aquests països. El resultat d'aquestes deficiències de provisió de benestar masculina i del sector públic, és la cobertura de les necessitats domèstiques i familiars de les llars a través de la família ampliada, quan està disponible, combinat amb serveis mercantils, quan la renda de la llar ho permet.

D'aquí que es parli d'una etapa de "crisi" de les estructures de provisió de la reproducció i d'una necessitat de redistribuir del treball reproductiu, entre les tres institucions centrals de canalització del benestar: la família, el mercat i l'Estat (Bettio, *et al.*, 2006). La demanda a l'alça de servei domèstic sorgeix com a mecanisme pal·liatiu de les carències de l'Estat i com un remei als processos de desestructuració familiar (Fraisse, 2000). Com assenyala G. Fraisse: «Lejos de constituir una imagen costumbrista de una tradición feudal y luego burguesa, el empleo de servicio aparece ahora como una necesidad pública y privada a la vista de la evolución económica y social» (2000:229).

Davant aquests canvis, el col·lectiu femení, i sobretot aquelles dones recentment incorporades al mercat de treball remunerat, es troba avui dia, en una situació quotidiana més complexa de gestionar, ateses les noves circumstàncies: canvis en el patró familiar, augment dels sectors de població gran, inserció en el món laboral amb la càrrega de la "doble presència"...etc. D'aquí que s'hagin de replantejar la manera d'administrar la relació *temps-treball* que els imposa la vida quotidiana, i cerquin noves mesures, que els permetin deslliurar-se, parcial o totalment, del treball domèstic i familiar, com el seu transvasament a l'espai del mercat.

Allò que es vol veure és *com s'efectua* aquest transvasament, sota quins paràmetres laborals té lloc la transposició al mercat d'un treball tradicionalment realitzat per les dones de família, de forma no remunerada i invisibilitzada (Carrasquer *et al.*, 1998); i no menys important, analitzar els discursos i les actituds de les dones empleadores que recolzen aquest procés d'externalització. Cal tenir en compte però, que el "remei" de la mercantilització del treball domèstic i familiar, està marcat per la l'estructura de classes, que fa que algunes dones puguin externalitzar les labors domèstiques, mentre que d'altres s'inserten al món laboral, a través de l'assumpció d'aquestes tasques (IOÉ, 2001a; Pla Julián, 2004).

D'altra banda, l'externalització del treball domèstic i familiar, per part de les classe mitjanes, ha comportat una expansió i una reestructuració de la mà d'obra del servei domèstic que, no només incorpora la mà d'obra femenina autòctona, sinó que va incorporant, poc a poc, un nou contingent de mà d'obra immigrant femenina, amb un perfil molt específic. Així, en els països de l'Europa del Sud, s'està vivint la transició «from a “family” to a “migrant in the family” model of care» (Bettio *et al.*, 2006: 272), on la immigració femenina s'ha convertit en una peça clau per garantir una forma d'assistencialisme de base: assistència en la cura a domicili de persones dependents o assistència en la realització de les feines domèstiques de la llar.

CONCLUSIONS

Davant l'alteració dels patrons de provisió de benestar en els Països Mediterranis, l'estratègia de mercantilitzar el treball domèstic i les activitats de cura ha estat una de les preferides per a les noves famílies mediterrànies de “doble presència” de classe mitjana²⁸, i també de classe mitjana-baixa²⁹, conformant així, una *nova demanda* en el mercat de la reproducció i *desplaçant la tradició familista a un nou terreny: el mercat del treball domèstic assalariat i de la cura*.

---

²⁸ En la dècada dels noranta es trenca la tendència a la baixa de la despesa de les llars en servei domèstic dels vuitantes i es torna a incrementar (Oso, 1998:175). Aquest augment de la demanda de servei domèstic es va donar, sobretot, entre les dones de classe mitjana que entraven a participar en el mercat de treball assalariat. Veure també Gregson i Lowe (1994).

²⁹ La demanda de servei domèstic i de treball de cura de dones immigrants ja és un fet que arriba als estrats relativament baixos de la societat que es poden permetre contractar aquests serveis a baix cost (Bettio, *et al.*, 2006)

Capítol 2.

La mercantilització i la globalització del treball reproductiu

---

INTRODUCCIÓ

En el capítol anterior, s'ha vist com la nova conjuntura de la reproducció que està tenint lloc als *Països Mediterranis* del Sud d'Europa, està fent emergir una *nova necessitat social*: la necessitat de trobar un "substitut/a" de la mare-mestressa de casa -sobretot de classe mitjana-, que ja no pot gestionar amb la mateixa agilitat que abans el treball domèstic i familiar perquè es troba atrapada per la lògica de la "doble presència. Com diu Oso (1998) «Salir de las redes de dependencia económica no ha supuesto liberarse de las redes de dependencia familiares. La contrapartida de la liberación reside en la doble jornada» (1998:191).

A mesura que les dificultats de la família per gestionar les tasques reproductives han anat augmentat, fruit de l'envelliment de la població i les dificultats que imposa la "doble presència", l'organització del temps i les tasques reproductives de la vida quotidiana es complica. Com s'ha vist, moltes llars opten per transportar aquestes tasques al mercat (*mercantilització*), mitjançant la contractació d'una o varies treballadores domèstiques. D'aquesta manera, l'aflorament d'una *nova necessitat social*, que reclama poder cobrir les necessitats de la llar i familiars quotidianes, s'ha anat expressant en forma d'una *nova demanda de treball reproductiu*, tant domèstic com familiar, que ha anat eixamplant i diversificant el mercat relacionat amb els serveis de la cura i el servei domèstic, fins el punt de donar-li una *dimensió global*, més enllà dels paràmetres d'intercanvi nacionals. Aquest fet ha estat possible per la contribució de la mà d'obra estrangera femenina.

En el capítol que segueix, s'expliquen aquestes noves tendències de mercantilització del treball domèstic i familiar dels *Països Mediterranis*, que estan tenint un impacte significatiu, tant a un nivell microestructural, d'organització familiar i de la llar, com a un nivell macroestructural, de les estructures globals del treball reproductiu.

2.1) La nova demanda i mà d'obra laboral del sector domèstic i de la cura dels *Països Mediterranis*

Si bé les treballadores espanyoles havien pogut abastir, fins el moment, la demanda de servei domèstic³⁰, el nou escenari fa entreveure dues noves tendències: la fugida de les treballadores espanyoles del mercat domèstic i de la cura i la formació d'una nova demanda del servei domèstic, que requereix una mà d'obra molt més voluminosa i, a poder ser, més flexible i barata.

Les transformacions que han patit els *Països Mediterranis*, ha comportat un creixement de la demanda de treball reproductiu que, al mateix temps, s'ha anat diversificant. Aquesta demanda ja no té una estructura homogènia (*dones de classe alta*), sinó que integra un nou perfil: la demanda de les noves *classes mitjanes i mitjanes-baixes*. Al llarg de la història les classes socials adinerades han recorregut al treball domèstic assalariat com una estratègia de reproducció d'estatus però, actualment, a aquesta demanda tradicional, se li ha sumat la demanda generada per les dones que han accedit al món professional, donant lloc a una demanda de treballadores domèstiques més heterogènia, que combina un perfil d'empleadores de classe benestant amb un nou perfil d'empleadores professionals de classe mitjana (Oso, 1998).

Aquestes tendències estant ocasionant una remodelació gradual del mercat del servei domèstic del Sud d'Europa: la demanda s'ha anat ampliant alhora que, simultàniament, l'oferta de treballadores domèstiques autòctones ha anat quedant limitada, per la mobilització d'aquestes a altres sectors de treball de l'economia espanyola. Hi ha un desajust entre l'oferta i la demanda de treballadores domèstiques i de la cura, que provoca la creació de nous forats o nínxols d'ocupació fàcilment taponats per dones immigrants (Parella, 2003; Bettio *et al.*, 2004, 2006). En aquest escenari, les dones immigrants actuen com a "exèrcit de reserva de servidores" (Catarino i Oso, 2000) del mercat del treball reproductiu dels *Països Mediterranis* i es configuren com un col·lectiu essencial per mantenir l'economia domèstica i familiar d'aquests països.

Un dels beneficis fonamentals, i sovint poc contemplat, que aporta aquesta immigració femenina al mercat de treball espanyol, és la realització de tasques que la població autòctona rebutja, aquelles ocupacions no volgudes o, almenys, no ocupades pels nacionals perquè no resulten atractives i cauen fora del seu "nivell d'acceptació"³¹ (Villa, 1990), com és el cas del sector del servei domèstic (Escrivá, 1997). Aquestes ocupacions s'acaben convertint, en "nínxols laborals" o «ethnic job niches» (Escrivá,

³⁰ Tradicionalment, el servei domèstic a Espanya s'havia nodrit de mà d'obra procedent dels estrats socials més baixos de la societat: la mà d'obra rural, sobretot femenina, que emigrava a les grans ciutats per entrar al servei de les famílies més acomodades. (Sallé, 1985).

³¹ El "nivell d'acceptació" dels treballadors/es espanyols/es ha anat augmentant com a conseqüència de l'augment del nivell formatiu de la població, amb una conseqüent elevació de les expectatives laborals, i una acceleració del desenvolupament de l'Estat de Benestar unida a l'existència d'una forta solidaritat familiar. L'augment del "nivell d'acceptabilitat" s'ha produït tot i la presència, a Espanya, d'una taxa d'atur important i de llarga durabilitat i una precarització de les condicions de treball (Solé i Parella, 2001)

1997:56) per la força de treball immigrant i es localitzen en les branques d'activitat que presenten les pitjors condicions de treball, en termes de capital humà, incidència del treball atípic, relacions laborals i condicions de treball en sentit estricte i salaris (Solé i Parella, 2001). Els anys en que arriba la nova immigració a Espanya, es produeixen canvis socials profunds que fan que determinats llocs de treball comencin a aparèixer, als ulls d'un nombre creixent d'autòctons, com a «no desitjables» o «menys desitjables», és a dir, per sota del nivell d'allò que els sembla (socialment) acceptable (Cachón, 2002). D'aquí que, en determinades activitats del segment del *mercat secundari*, caracteritzades per una elevada presència relativa de “franges dèbils” del mercat de treball, com són joves i dones, emergeixi una nova demanda de mà d'obra immigrant.

Donada aquesta conjuntura de desavinença entre el mercat de l'oferta i el mercat de la demanda en determinades ocupacions, la força de treball immigrant nouvinguda exerceix la funció de completar aquells buits del mercat rebutjats pels treballadors nadius i amb escassetat de mà d'obra. Així mateix, a banda de les relacions de substitució i competència que s'estableixin, cal superar la ficció ideològica que sosté que els immigrants treuen els llocs de treball a la força de treball autòctona (Solé i Parella, 2001). La *competència directa* entre els treballadors immigrants i els treballadors autòctons és una realitat fictícia que, en tot cas, només es dona en aquells segments laborals més marginals; una altra cosa és la *competència indirecta* que es pot arribar a crear en alguns sectors, com el del serveis personals, on la contractació privada d'immigrants pot constituir un fre pel desenvolupament de la provisió pública d'aquests serveis, per part de l'Estat del Benestar³². L'abaratiment del preu i l'elasticitat d'aquest model³³, basat en les dones immigrants, permet vèncer el dèficit de benestar públic de serveis de provisió de la cura dels *Països Mediterranis* i retenir la despesa pública d'aquests (Bettio, *et al.*, 2006).

A partir d'aquesta “crisi de la cura” (Bettio *et al.*, 2004, 2006) de l'Europa Meridional i el sorgiment d'una nova demanda de força de treball reproductiu, progressivament, s'ha anat constatant la conformació d'un *nou patró d'immigració mediterrani*, basat en la *feminització dels fluxos migratoris* (King *et al.*, 1997, 2000; Bettio *et al.*, 2004, 2006) i distintiu per dos aspectes: l'alta concentració de treballadors immigrants a les llars, tant per realitzar serveis personals com de la llar «service to

³² En el seu article, M. Daly i J. Lewis (2000) exposen el canvi que s'està gestant entorn la qüestió de la cura en les polítiques dels Estats del Benestar contemporanis. Un dels canvis que està patint l'economia del benestar actual és l'allunyament de l'Estat com a provisor central de benestar, el qual s'està traslladant, cada vegada més, a la institució familiar i del voluntariat, juntament amb el mercat: «while care was always important historically as a consideration for welfare state policy, contemporary developments move it to the very centre of welfare activity» (2000: 282). Aquesta situació de transvasament de la competència de la provisió de benestar de l'Estat a la resta d'institucions socials (“*desestatalització del benestar*”), segons aquestes autores, requereix una reestructuració urgent i una redefinició de les polítiques públiques relatives a la cura de les persones («social care»).

³³ La mà obra immigrant no s'adequa bé al servei domèstic només perquè tenen salaris a baix cost (les dones filipines tenen salaris elevats), sinó perquè es tracta d'una mà d'obra flexible per diversos motius: viuen en un model de família transnacional, fet que redueix les responsabilitats domèstiques i familiars, estableixen poques relacions socials (sobretot les treballadores internes) i és més fàcil que tinguin una relació de “familiaritat” amb la família empleadora, pel fet que tenen pocs contactes exteriors (Anderson, 2000).

households»³⁴ (Bettio, *et al.*, 2006), i una forta segregació del mercat de treball per gènere i país de procedència.

Per Portes i Rumbaut (1996), el *context de recepció* traça el camí d'incorporació dels immigrants més enllà del seu control (factors "pull" o d'atracció). Dins aquest context d'acollida hi hauria una combinació de trets diferenciats que explicarien, en bona part, l'arribada de determinats fluxos migratoris: a) les polítiques governamentals, b) les condicions del mercat de treball, incloent-hi els patrons de tipificació ètnica i c) la constitució de la comunitat immigrant.

La segona variable descrita per Portes i Rumbaut (1996): els condicionants i la lògica interna del mercat laboral del context de recepció de la migració i la seva *etnoestratificació*, ajuda a posar de manifest la importància de l'economia submergida dels Sud d'Europa³⁵ (Bettio *et al.*, 2006; Reyneri, 2003; Actis, 2005) que, tot i la seva existència prèvia a l'arribada massiva d'immigrants, actua com un factor més d'atracció d'immigrants irregulars.

En el cas mediterrani (i espanyol), un condicionant de l'atracció de treballadores domèstiques estrangeres, i la conseqüent feminització de les corrents migratòries, ha estat la *reestructuració i inflació de la demanda laboral de treballadores domèstiques i familiars*, que no s'ha pogut suplir per l'oferta de treballadores espanyoles, en situació de retrocés.

Com a resultat, s'ha anat imposant un nou sistema de gestió de la cura i el treball domèstic assalariat, amb una concentració considerable de mà d'obra femenina estrangera: «immigrant-based care model» (Bettio, *et al.*, 2006:272) que compartirà escena amb el sistema de gestió d'especificitat *familista*³⁶. Així, les dones que decideixin externalitzar el treball domèstic i familiar es toparan amb un mercat, cada vegada més *etnoestratificat*.

³⁴ Aquesta sobrerepresentació d'immigrants que treballen a les llars mediterrànies es fa palesa amb les dades comparatives de l'OECD que exposa F. Bettio (*et al.*, 2006) en què, l'any 2003, els treballadors immigrants ocupats en el serveis personals o domèstics dels *Països Mediterranis*, variava des d'un 18,1% a Grècia a un 10,8% a Itàlia, percentatges molt elevats si els es comparen amb un 1,2% pel Regne Unit i un 1,9% per EE.UU (Bettio, *et al.*, 2006).

³⁵ El 1998 la Comissió Europea situava a Espanya en el tercer lloc darrera de Grècia i Itàlia, en el rànquing de països amb més economia oculta (entre el 10% i el 23% del producte interior brut). Les branques econòmiques en les que té major incidència aquest fenomen són l'agricultura, l'hostaleria, la restauració i els serveis menys qualificats (neteja, servei domèstic, etc.), encara que també adquireix un pes creixent en sectors més qualificats. (Actis, 2005).

³⁶ Aquesta atracció de dones immigrants per treballar en l'àmbit del treball de la cura i el servei domèstic que està vivint la regió europea de la mediterrània presenta similituds amb el procés experimentat no fa massa per Estats Units, una societat també amb un perfil *familista*. (Bettio *et al.*, 2006; Solé i Parella, 2005)

2.2) La mundialització del treball reproductiu: una nova fissura entre la perifèria i el centre

Les dificultats dels *Països Mediterranis*, i en concret d'Espanya, per cobrir la nova demanda de treball domèstic assalariat i de la cura, han fet que calgui buscar alternatives, més enllà del territori nacional, i suplir-la a través de mà d'obra forana, fent de la gestió de la cura un afer que traspasa els límits geogràfics nacionals i s'inscriu en una nova lògica global, amb una marcada especificitat de gènere.

Aquesta nova dinàmica global que ha anat adquirint, en les últimes dècades, el mercat del servei domèstic i del treball de cura, fa que algunes autores parlin en termes d'una nova *divisió internacional del treball reproductiu*, d'una *transnacionalització del servei domèstic femení* o d'un *sistema de transmissió global de la cura* (Salazar, 2001; Parella, 2003; Misra, J. I Merz, S. 2005; Oso, 1998; Romero, 2002). Aquestes autores fan una crítica als estudis fets sobre la divisió internacional del treball que, primerament, s'havien desenvolupat des d'una òptica unilateral i restrictiva, basada únicament en la lògica del treball productiu i oblidant la dimensió reproductiva del treball. Des de la perspectiva de la *internacionalització del treball reproductiu* és possible trencar amb el paradigma productiu³⁷ i incloure el gènere com un factor de control de les migracions econòmiques internacionals i fer referència a un moviment global de la cura.

A diferència de la divisió internacional de la producció, que bàsicament té lloc en forma de deslocalitzacions del *centre* a la *perifèria*³⁸ (Wallerstein, 1979), la divisió global de la reproducció consisteix en l'absorció de mà d'obra de les nacions perifèriques des del centre, atès que la "deslocalització de la reproducció" és inviable (Sassen, 1993).

La idea d'internacionalització o mundialització del treball domèstic assalariat i de la cura permet estudiar algunes causes dels moviments migratoris femenins de les *nacions perifèriques* a les *nacions del centre*, com la necessitat de molts països del centre de cobrir les seves necessitats de gestió del treball de la llar i de cura que, en aquests moments, és una necessitat urgent de les llars dels *Països Mediterranis*. En aquest sentit, les immigrants són part de la circulació de recursos, capital i treball, dins

³⁷ Les escoles econòmiques clàssica i neoclàssica parteixen d'un marc d'anàlisi inqüestionable de l'estat de les coses que es redueix a l'economia de mercat i el treball entès com a treball formal i de l'esfera productiva. E. Mingione (1993) assenyala que la perspectiva neoclàssica, basada en el treball oficial i una conducta econòmica racional dels individus, no permet resoldre moltes qüestions com «las actividades informales, el autoabastecimiento, el papel económico de la familia y de las relaciones étnicas y la variedad de estrategias laborales de las unidades familiares» (1993:33). Per abordar totes aquestes qüestions -en el cas d'aquesta tesina, el *treball domèstic assalariat*-, és necessari posar en dubte el "paradigma del mercat" i establir un enfocament més ampli i comprensiu de la vida econòmica que integri les múltiples formes de treball existents i vagi més enllà de l'*homo economicus*.

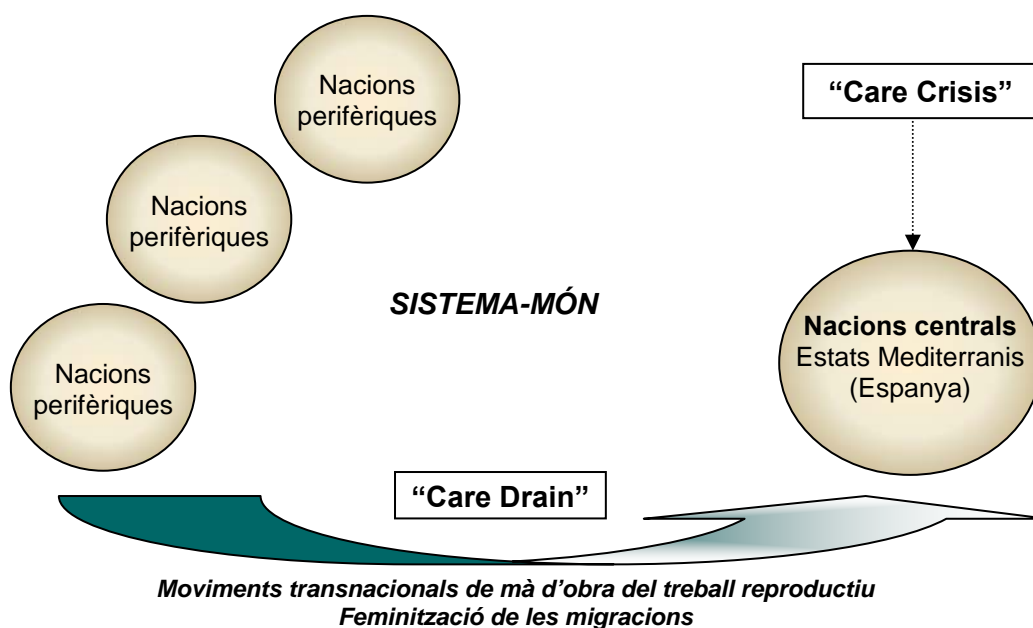
³⁸ Kerbo (2003) classifica les nacions en una taxonomia triple: *centre, perifèria i semi-perifèria*; els criteris d'encasellament dels Estats-Nació en cada un d'aquests subconjunts ve marcat per la seva funció en la divisió internacional del treball, més concretament, per la seva posició mundial en la distribució de la propietat, la divisió ocupacional del treball i l'estructura d'autoritat burocràtica. La posició nacional en el *sistema-món* genera una distribució desigual de l'excedent i els recursos mundials entre les nacions, resultant d'una *relació d'explotació centre-perifèria*.

el marc d'una segmentació del treball global, que es forma entre les nacions centrals dominants i una perifèria dependent (Friedman, 1996 a Salazar, 2001).

La "importació" de mà d'obra immigrant femenina des de les nacions del centre ha provocat el fenomen «Care Drain» (Bettio *et al.*, 2004, 2006), fent un paral·lelisme irònic del «brain drain», una expressió que simbolitza la fugida de treballadores de la cura dels països de la perifèria, obligant a aquests països a redissenyar el seu sistema de provisió informal de benestar³⁹. La paradoxa d'aquest procés de mobilització del treball reproductiu és que l'objectiu perseguit, tant per les dones immigrants com per les dones empleadores, és l'emancipació econòmica, tot i que d'aquesta voluntat en resulti una perpetuació de les estructures patriarcal (Bettio, *et al.*, 2006).

A continuació, es pot observar una representació gràfica de la interacció centre-perifèria en aquesta dinàmica global d'internacionalització del treball reproductiu, ocasionada per la "crisi de la cura" d'algunes nacions del centre com els *Països Mediterranis*.

Figura 2. LA DIVISIÓ INTERNACIONAL DEL TREBALL REPRODUCTIU

Font: Elaboració pròpia a partir de Bettio (*et al.*, 2004).

La internacionalització del treball reproductiu permet la circulació i transferència de tasques de cura i neteja de Sud a Nord, impulsant moviments migratoris protagonitzats per dones, les «global mothers» (Zarembka, 2004:142). Aquestes dones es desplacen d'un sistema de privilegis patriarcal a un altre, sense que es

³⁹ El fet que les dones emigrin genera la necessitat de buscar alternatives per tal de garantir la cura dels seus descendents (en cas que en tinguin) en el seu país d'origen. De forma molt freqüent, aquest paper de reemplaçar la mare l'hereta l'àvia materna, (o altres parents femenins), així com també una "dona cuidadora".

presenti la possibilitat de qüestionar el sistema patriarcal global en el seu conjunt. A través de la transferència internacional del treball de la cura i domèstic, es pot constatar que el capitalisme global i el patriarcat són forces macroestructurals que condicionen la posició de la treballadora immigrant del servei domèstic en la globalització (Salazar, 2001).

En la conducció d'un estudi de caràcter transnacional, R. Salazar (2001) constata que les treballadores del servei domèstic filipines a Roma i a Los Angeles han d'afrontar situacions molt similars dins el procés migratori. L'autora focalitza la seva anàlisi en l'experimentació comuna d'aquestes dones de quatre processos en el viatge migratori, els quals ella anomena *dislocacion*: «(...) the positions into which external forces in society constitute the subject of migrant (...) domestic worker» (Salazar, 2001:3). A partir d'aquest estudi comparatiu transnacional, R. Salazar conclou que les dones immigrants treballadores domèstiques pateixen quatre dislocacions bàsiques: la ciutadania parcial *vis-a-vis* amb l'Estat, el manteniment de llars transnacionals⁴⁰, amb el dolor de la separació familiar que això pot comportar⁴¹, i la inserció en el servei domèstic, tenint una educació acadèmica prèvia. D'aquí que aquestes dones comparteixin una experiència de mobilitat de classe contradictòria o una "inconsistència del seu estatus social" en el mercat de treball⁴². Per últim, la vivència de sentiments de no pertinença i d'exclusió social en la societat d'acollida (Salazar, 2001).

La *ciutadania parcial* que afecta les treballadores domèstiques immigrants és fruit de la política contradictòria de la globalització. Per una banda, amb els processos de la globalització, es potencia un moviment d'obertura de les fronteres, de liberalització de les transaccions econòmiques i de deslocalització de l'economia, *desnacionalització de l'economia*; però, simultàniament, es produeix una *renacionalització de la política*. A aquesta dinàmica paradoxal, entre una economia

---

⁴⁰ «Les familles qui adoptent une forme transnationale viennent accroître la diversité des formes familiales et remettent en question notre compréhension de cette institution» (Le Gall, 2005:39). Dos autors que analitzen l'impacte sobre les dinàmiques familiars d'aquest model familiar, resultant de l'emigració femenina, "la família transnacional", són Le Gall (2005) i A. Russell Hochschild (2003). Aquesta última realitza un estudi sobre les famílies transnacionals filipines i desmenteix els arguments del discurs oficial del govern filipí que estableix una equivalència entre les "famílies transnacionals" i les "famílies crebantades" o "desviades". Per Russell Hochschild, aquestes famílies, separades geogràficament, han estat contínuament difamades i estigmatitzades des de les instàncies filipines, fent de la dona-mare emigrant d'aquestes famílies la culpable d'una "desestructuració familiar" i dels fills d'aquestes la diana de tots els problemes del distanciament familiar. Amb el seu estudi de camp, l'autora replicarà aquest discurs que, segons ella, està construït sota la ideologia del patriarcat que no admet que les dones puguin formular un projecte migratori autònom, trastocant les bases de gènere de la família tradicional ("female-headed family"). L'autora exposarà alguns dels aspectes positius que amaguen aquestes famílies i que des del discurs del patriarcat s'han invisibilitzat com el suport i forts vincles emocionals entre els membres de la família, tot i la distància geogràfica, ("unitat familiar") o la consciència que tenen els fills de les mares emigrades de la seva contribució en la mobilitat col·lectiva de la família que és viscuda en forma de "sacrifici familiar" i en què la mare es veu com una "heroïna".

⁴¹ Aquesta situació no és exclusiva de la dona immigrant treballadora del servei domèstic, sinó que és una experiència compartida per a la majoria d'immigrants que han d'emigrar sols. Un dels estudi elaborats sobre les llars transnacionals a Espanya és l'informe de la FBBVA (2005).

⁴² La "inconsistència d'estatus" no és viscuda únicament per a les dones immigrants sinó que és una experiència que pot afectar altres col·lectius, com per exemple, els joves que sovint han de realitzar treballs escassament qualificats, tot i gaudir d'un alt nivell formatiu.

cada vegada més desnacionalitzada i una política amb trets més nacionalistes, Sassen la denomina «opposite turns of nationalim» (Sassen, 1996 a Salazar, 2001)⁴³.

La pregunta que es fa R. Salazar és perquè les dones immigrants treballadores domèstiques de ciutats en diferents contextos de recepció troben dislocacions similars i la resposta a què arriba és que el seu rol compartit com a treballadores amb baixos salaris en la nova divisió mundial del treball reproductiu, les posiciona com a les noves *servidores globals del capitalisme global* (Salazar, 2001).

La dimensió global de la reproducció també l'ha tractat, entre d'altres, A. Russell Hochschild (2001) amb la seva aportació del concepte de *cadena mundial d'afecte i assistència*, que farien referència a aquells vincles personals entre gent de tot el món, basades en una labor remunerada o d'assistència. Normalment aquestes cadenes estan formades per dones, encara que és possible que algunes comptin amb la presència d'homes i dones; són cadenes que es poden donar en l'àmbit local, el nacional o el mundial i acostumen a iniciar-se en un país pobre i acabar en un altre de ric⁴⁴.

Aquestes cadenes d'afecte tenen una composició jeràrquica entre aquells que reben l'afecte i l'assistència (“servits”) i aquells que la subministren (“servidors”) i cada una d'elles varia en el nombre d'eslavons: algunes tenen un, altres dos o tres, i cada esclavó suposa un vincle amb una intensitat diferent. Aquells que comparteixen l'últim esclavó en la cadena d'afecte no reben “beneficis” i estan en aquesta posició involuntàriament (Russell, 2001).

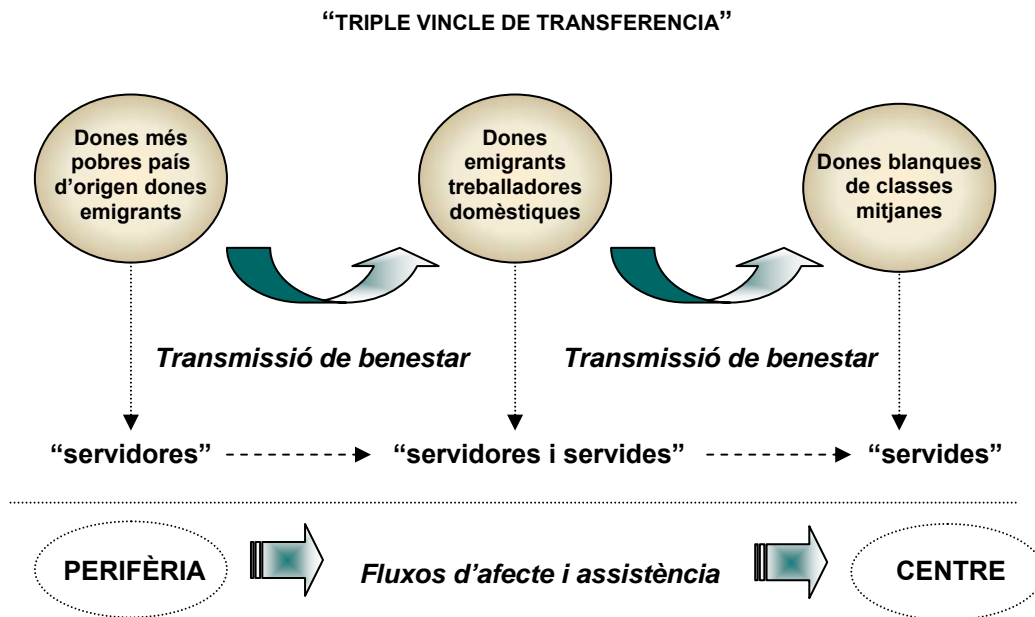
Les cadenes reproductives es desenvolupen, típicament, a través d'un «three-tier transfer of reproductive labor» (Salazar, 2001:62), que fa referència al triple vincle de transferència que s'estableix entre les dones en els països d'emissió i recepció de la migració. Mentre que les dones blanques de les classe mitjanes i privilegiades compren els serveis a baix cost de les dones immigrants treballadores domèstiques, aquestes, de forma simultània, compren a un cost, fins i tot menor, els serveis de les dones més pobres que han deixat al seu país d'origen⁴⁵.

⁴³ Aquesta dinàmica permet que, per una banda, sigui possible la migració laboral dels països perifèrics cap a les nacions centrals com a resposta a la demanda d'aquestes nacions últimes de mà d'obra barata, però, paradoxalment, també priva la integració ciutadana d'aquesta migració laboral en les societats receptores pels efectes directes de la renacionalització política (Salazar, 2001)

⁴⁴ Però, segons l'autora, algunes d'aquestes cadenes també comencen en països pobres, d'àrees rurals a àrees urbanes del mateix país, o poden començar en un país pobre i passar a un altre lleugerament menys pobre, per unir un lloc amb un altre dins d'aquest mateix país. Les cadenes també varien en el nombre d'eslavons: algunes tenen un, altres dos o tres, i cada esclavó suposa un vincle de força diferent (Russell, 2001).

⁴⁵ Segons alguns autors com A. H. Russell (2001), a través d'aquests vincles reproductius de caràcter global, es genera una *plusvàlua emocional* que consisteix en la diferència entre el valor que afegeix una treballadora a allò que fa i el import monetari que rep per fer el seu treball. La *plusvàlua emocional* ve a ser una readequació d'aquest concepte marxista a l'àmbit privat de les relacions humanes.

Figura 3. LES CADENES MUNDIALS D'AFECTE I ASSISTÈNCIA

Font: *Elaboració pròpia*

Saskia Sassen (1993) explica les noves migracions femenines de caràcter global a partir del nou rol que han anat prenent els principals centres urbans dels països altament industrialitzats que, com a resultat d'una reestructuració global⁴⁶ i l'experimentació d'una sèrie de canvis en la seva estructura econòmica, han contribuït a fer convergir dues dinàmiques: la necessitat d'immigrants des de les noves “ciutats globals” amb els projectes d'emigrar des dels països de la perifèria.

La transformació tecnològica del procés laboral, la deslocalització gradual de la indústria i el treball més rutinari a zones menys industrialitzades i el creixement del sector financer han contribuït a la consolidació d'una nova classe de centres econòmics, les anomenades «global cities» (Sassen, 1993, 2000), des d'on es gestiona i dirigeix l'economia mundial. Aquests nuclis urbans actuen com a “nusos estratègics” i es configuren com a potències econòmiques mundials i com a productors i exportadors de serveis avançats que, junt amb la creixent descentralització de la indústria, es converteixen en ciutats amb una densitat major d'operacions de servei d'alt nivell, control i administració (Sassen, 1993).

El fet que hagin augmentat les migracions femenines de caràcter laboral en les últimes dècades i el mercat de la reproducció hagi agafat una nova dimensió transnacional, no només s'explica pel fort desenvolupament del sector terciari (“industrialització dels serveis”) de les societats més industrialitzades, que ha generat una nova demanda laboral, sinó també pels processos de descentralització/deslocalització de les indústries intensives en mà d'obra d'aquests

⁴⁶Aquesta reestructuració global fa referència a la reconstitució econòmica desencadenada pel corporativisme transnacional i el capitalisme financer *post-nacional*. (Salazar, 2001).

països cap als països menys industrialitzats (Sassen, 1993), que han acabat provocant, des dels anys seixanta, la formació de nous projectes per emigrar entre la població d'aquelles zones on ha impactat la nova inversió estrangera de capital⁴⁷ (Sassen 1984,1993).

Aquestes migracions laborals de caràcter mundial van constituir en si mateixes un *nou model de migracions*, des de la dècada dels seixanta, basades en un vincle estructural entre la feminització del treball a baix salari i la globalització (Sassen, 1993).

L'augment de serveis altament especialitzats de les "ciutats globals" ha comportat canvis en l'expansió de treballs professionals i tècnics d'alts ingressos, amb funcions directives i de planificació i, alhora, una immensa expansió de treballs de baixos salaris, flexibles i sense qualificació. És en l'expansió d'aquests treballs mal remunerats, fruits d'un procés de *dualització del mercat de treball* on Sassen (1993) troba les condicions per a l'absorció de treballadors/es immigrants. En aquest sentit, la població immigrant serveix com a proveïdora de mà d'obra per:

- 1) treballs de serveis a baixos salaris per tal de mantenir, per una banda, el sector de serveis desenvolupats, altament especialitzats i orientats a l'exportació (treballs poc remunerats, amb requisits de poca capacitat tècnica i domini lingüístic) i per l'altra, reproduir els estils de vida i estructures de consum de la creixent mà d'obra professional d'alt nivell i d'alts ingressos, ocupada en aquest sector;
- 2) treballs en el sector industrial, en aquelles indústries en decadència que necessiten mà d'obra barata per a sobreviure, però també sectors dinàmics de l'electrònica.
- 3) la pròpia comunitat d'immigrants.

L'interès d'aquesta recerca radica en aquelles activitats del sector terciari que descriu Sassen (1993) com a necessàries per mantenir l'estil de vida i pràctiques de consum de les classes professionals emergents. Una d'aquestes activitats, el *treball domèstic assalariat*, queda emmarcada dins aquesta àmplia gama d'activitats i, de forma recurrent, és protagonitzat per dones immigrants, per això es pot parlar de la globalització d'aquesta ocupació (Salazar, 2001)

Altrament, com s'apuntava abans, les noves migracions laborals de caràcter mundial són conseqüència de la reestructuració de la demanda laboral dels grans

---

⁴⁷ L'alta presència femenina en la fabricació industrial per a l'exportació en països de la perifèria, amb una forta inversió estrangera directa, ha provocat canvis importants en la composició sexual de les corrents migratòries internes d'algunes zones com la conca caribenya i Àsia, on hi ha una alta migració femenina del camp a la ciutat, abans molt masculinitzada. La proletarització femenina situa a les dones d'aquests països en una posició de vulnerabilitat per tres raons: a) la facilitat en les contractacions i els acomiadaments d'aquestes indústries i b) el desbaratament de les estructures de treball tradicionals salarials i no salarials c) distanciament de les dones amb les seves comunitats d'origen i la seva occidentalització (establiment de vincles objectius i ideològics amb els països altament industrialitzats pels qui produeixen), fets que dificulten la reincorporació d'aquestes dones en les activitats laborals precedents i creen les condicions per a la formació d'un projecte migratori (Sassen, 1993)

nuclis econòmics, que coincideix amb la consolidació del sistema capitalista global i dels Estats-nació, amb el corresponent reforçament de les fronteres (Sassen, 1993). L'enfortiment de la relació asimètrica entre les nacions del *sistema-món* (Wallerstein, 1979), a través de la divisió global del treball, ha fomentat l'emigració econòmica en varis països ràpidament industrialitzats i, de forma simultània, la immigració en vàries "ciutats globals" en alça (Sassen, 1993). Es tracta d'un procés retroactiu entre la perifèria i el centre, en què ambdós sistemes s'impliquen de forma recíproca⁴⁸ i acaben provocant una *diàspora laboral*⁴⁹ de dimensions internacionals.

2.3) Un sistema triple d'exclusió global: classe, gènere i ètnia.

Com s'ha anat veient al llarg d'aquest segon capítol, el resultat de la divisió internacional del treball reproductiu és un sistema de transmissió global de les activitats domèstiques i de cura, que actua de forma esglaonada i jeràrquica. Els fluxos de benestar transcorren en múltiples direccions però seguint un camí comú que va de les nacions perifèriques a les nacions centrals. Les principals portadores i protagonistes d'aquestes activitats reproductives són les dones però, com es veurà a continuació, no totes les dones, sinó aquelles que es troben en una situació de major *vulnerabilitat social*⁵⁰ (Papí, 2003; Parella, 2005).

En aquest sentit, estudiar la dinàmica global de les activitats reproductives també comporta prendre un determinat posicionament analític, que contempli factors claus de l'estructura social global, com ho són la *classe social*, l'*ètnia* o el *gènere*⁵¹. Aquests factors d'estratificació social ajuden a comprendre, més acuradament, les relacions socials i de poder que tenen lloc en l'intercanvi internacional de la reproducció i, a un nivell més reduït, en les llars que externalitzen aquest tipus d'activitats.

M Morokvasic (1984) ja exposà, a mitjans dels vuitanta, la posició de vulnerabilitat en què es situa la dona immigrant de la perifèria en incorporar-se al mercat laboral dels països industrialitzats, on experimenta una discriminació múltiple

---

⁴⁸ En paraules de Sassen (1993): «Mientras el desplazamiento de la industria y el trabajo administrativo a países menos industrializados ha contribuido a condiciones que fomentan la emigración de esos países, la concentración de funciones de servicios y administración en ciudades globales ha contribuido a condiciones que fomentan la demanda y la absorción de la afluencia de inmigrantes» (1993:43)

⁴⁹ R. Salazar (2001) parla d'una diàspora laboral de la globalització perquè la seva formació rau en la globalització del mercat econòmic. Ara bé, les nacions pobres no només exporten béns, sinó també treballadors, mà d'obra amb una clara estratificació per gènere, en la mesura que els homes i les dones mantenen dos fluxos migratoris diferents. Aquesta diàspora laboral també presenta una estratificació per classe i una jerarquia de destinacions.

⁵⁰ S'entén per "vulnerabilitat social" «la posibilidad potencial que tiene un colectivo de disminuir la distancia entre niveles de vida en orden descendente. De tal forma que ciertos factores estructurales que, a su vez, explican la formación de estos grupos conllevan a convertirlos en colectivos de riesgo en términos de empobrecimiento, sobre todo, en una misma sociedad» (Papí, 2003:12).

⁵¹ Sobre la perspectiva que fa convergir classe, gènere i ètnia com a causes centrals de la desigualtat social ("triple discriminació") veure: S. Parella (2003); N. Papí (2003) i M. Baca Zinn i B. Thornton Dill (1996).

pel fet de ser dona, estrangera i de classe treballadora: «the articulation between the processes of gender discrimination, racial discrimination of migrant workers and class exploitation of working class (...) that make their position particularly vulnerable» (1984:891).

Les autores N. Papí (2003) i S. Parella (2000, 2003) exposen en els seus treballs com la interacció d'aquests tres factors (la classe social, l'ètnia i el gènere) actuen en plans d'anàlisi convergents i es poden adoptar, íntegrament, en un nou enfocament de l'estratificació social. Adoptar aquesta perspectiva d'anàlisi múltiple pretén analitzar l'estructura social en la seva complexitat i desvelar les possibles connexions que es generen entre la classe social, el gènere i l'ètnia. Aquest enfocament es basa en el supòsit de la "heterogeneïtat del gènere" i pretén desmantellar la categoria universal "dona" i la idea que la subordinació de la dona és universal i té un impacte uniforme (Papí, 2003). Es tracta d'una òptica d'anàlisi que es centra en les formes de diferenciació simultànies que es produeixen en l'estructura social, a través del solapament de l'ètnia i la classe amb el gènere, i que assumeix els punts convergents entre la perspectiva de gènere i altres punts de vista que involucren la classe i l'ètnia.

La voluntat de traspasar els límits de l'anàlisi unilateral des de la categoria del gènere s'ha pronunciat, sobretot, entre les autores del *feminisme multiracial* o *feminisme negre* («*black feminist*»), les quals reivindiquen la necessitat de desafiar els sistemes socials de dominació però, no únicament des del gènere, sinó també des de la posició que s'ocupa com a dona en la resta de jerarquies socials, posant de relleu les desigualtats existents entre les dones (Baca i Thornton, 1996)⁵².

Segons aquestes autores, les teories feministes s'han concentrat en les vides de les dones blanques de classes mitjanes, deixant de banda les situacions de les "altres dones" que, per la seva condició de classe i ètnica, pateixen una situació de vulnerabilitat social més acusada. D'aquí que les teòriques del *feminisme multiracial* reclamin la incorporació de l'ètnia en l'anàlisi feminista i la necessitat de combatre el què anomenen el "fals universalisme", que s'amaga sota el concepte de "dona".

Aquesta vessant del feminisme doncs, manifesta la necessitat de problematitzar les categories universals i uniformitzadores d'"home" i "dona" i de reconduir les teories feministes cap a postures analítiques que integrin la diferència. En paraules de S. Harding: «there are no gender relations *per se*, but only gender relations as constructed by and between classes, races and cultures» (Harding, 1991 a Baca i Thornton, 1996:322). En aquest sentit, les diferències de classe i d'ètnia són crucials com a criteris diferenciadors, atès que es tracta de dos eixos organitzadors primaris de la societat i creadors de divisions de poder⁵³.

⁵² Baca i Thornton (1996) descriuen la perspectiva del "feminisme multiracial" de la següent manera: «This perspective is an attempt to go beyond a mere recognition of diversity and difference among women to examine structures of domination, specifically the importance of race in understanding the social construction of gender» (1996:321).

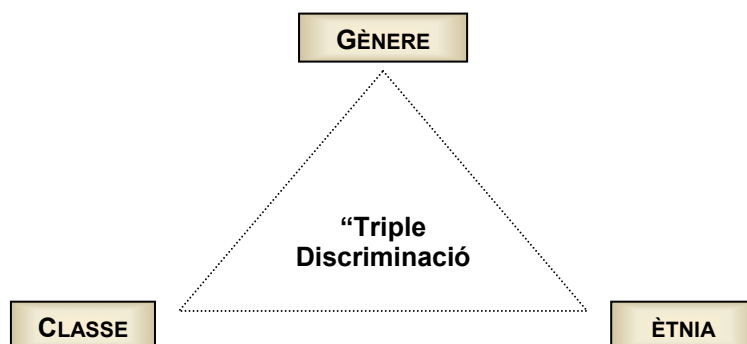
⁵³ Baca i Thornton (1996) insisteixen en un *feminisme multiracial* centrat en una perspectiva del conflicte que estudiï les relacions de dominació i subordinació. Segons aquets autors l'estudi de la diferència va sempre acompanyada de relacions de poder i de l'estudi de les desigualtats socials i, en cap cas, cal veure l'estudi de la diferència com una forma de relativisme de les relacions socials de poder o com una forma d'acostar-se a una visió exòtica de la societat.

Des del teoria del *feminisme multiracial*, els homes i les dones es troben immersos en *múltiples sistemes de dominació*, en una “matriu de dominació” (P. Hill Collins a Baca i Thornton,1996:326) que defineix la seva posició i vivència simultània de les estructures de poder de la societat. Aquesta visió d’anàlisi estudia les desigualtats que es desprenen d’aquest sistema híbrid i interseccional de sistemes de poder, posant especial èmfasi en les similituds i diferències que es deriven de la comparació de les diferents posicions socials, creant, com apunten Baca i Thornton (1996), una contínua tensió entre la universalització i la diversitat. D’aquí que l’experiència del gènere sigui viscuda d’una manera plural però, alhora, com una experiència compartida, el què Anderson (2000) ha anomenat la «gender communality» i la seva fragmentació a través del classisme i el racisme.

La perspectiva del *feminisme negre* i la seva proposta de fer interaccionar, analíticament, la *classe*, el *gènere* i l’*ètnia*, permet veure que el treball domèstic assalariat, no només és un treball altament feminitzat, sinó que també integra fortes jerarquies de classe i ètnia, unes relacions de poder entre la persona “servida” i la persona “servidora”, amb fortes connotacions classistes i ètniques, que reforcen l’asimetria entre dones.

En aquest sentit, la posició de la dona immigrant treballadora domèstica permet parlar d’un efecte “triple de discriminació” (Solé, 2000; Parella, 2003; Papí, 2003), en què la persona amb estatus de “servidora” pateix una subordinació múltiple, que abasta tres camps de dominació i estratificació diferents, el de gènere, el de classe i l’ètnic. Amb la nova divisió internacional del treball reproductiu, l’exclusió múltiple que experimenta la dona immigrant treballadora domèstica queda subjugada en les estructures globals de dominació de classe, racials i patriarcals, que es posen de manifest en les transaccions entre les dones immigrants i les dones nacionals.

Figura 4. LA TRIANGULACIÓ ANALÍTICA DE LA CLASSE SOCIAL, EL GÈNERE I L’ÈTNIA

Font: *Elaboració pròpia*

C. Solé (2000) exposa com aquesta “triple discriminació” viscuda per la dona immigrant es manifesta en dos vessants fonamentals: en primer lloc, en la seva inserció laboral en un mercat amb una lògica segregacionista per gènere i ètnia i, en segon lloc, en la posició d’invisibilitat social que ocupa, tant dins de l’estratificació laboral com en la vida pública. C. Solé descriu la invisibilitat social de la dona immigrant com una situació de desaparició i no consideració en els òrgans institucionals de la societat receptora: «no forman parte, o parece que no formen parte, de la sociedad donde están trabajando y/o donde están residiendo» (2000:221).

De fet, aquests dos aspectes de la “triple discriminació” descrits per Solé (2000) -el mercat de treball i la marginació social- tenen un comportament interdependent i actuen com un cercle viciós de difícil sortida. Per una banda, la marginació o escassa visibilitat social de la dona immigrant és fruit de la discriminació laboral, de la seva localització en activitats socialment estigmatitzades, -els serveis de neteja en empreses, atenció a malalts, atenció a gent gran, la cura dels infants, el servei domèstic o la prostitució-, i que no es consideren com a ocupacions que arriben al rang d’una “ocupació real o verdadera”⁵⁴ (IOÉ, 2001a), pel fet de ser activitats reproductives. De forma inversa, la marginació social de la dona immigrant tampoc afavoreix la seva incorporació en activitats del mercat de treball valorades socialment. A més a més, aquest procés circular es veu permanentment reforçat pels estereotips⁵⁵ i els prejudicis existents al voltant de la dona immigrant (Oso, 1998; Solé, 2000; Parella, 2003, 2004).

Però les dones immigrants treballadores en el servei domèstic, no només pateixen una “triple discriminació” per *gènere*, *classe* i *ètnia*, sinó que, a aquests factors de discriminació se n’hi sumen d’altres com la *nacionalitat* o el *grau de ciutadania* (immigrants documentades/regulars o indocumentades/irregulars) (Escrivá, 1997; Misra i Merz, 2005; Solé i Parella 2001). A banda de la segregació ètnica (*etnització*) del mercat de treball del context de recepció, que es produeix com a resultat de la ubicació de grans contingents de mà d’obra femenina immigrant en aquells sectors laborals més precaritzats i desregulats, també es produeixen noves divisions dins la pròpia segregació ètnica de la dona immigrant, anant més enllà de la “triple discriminació”.

La “triple exclusió global” resulta, en part, del procés d’*etnoestratificació* o *racialització* (Anderson, 1999, 2000) del mercat de treball dels països receptors d’immigració femenina com és el cas dels processos viscuts, en les últimes dècades, pels països de l’Europa del Sud. Els serveis relacionats amb el treball reproductiu (Catarino i Oso, 2000) d’aquests països s’han anat traslladant al mercat i *etnizant* gradualment «racial division of reproductive labor» (Glenn, 1992), fet que ha estat interpretat des de diferents veus feministes com un procés que ha servit de *palanca* o

⁵⁴ L’estatus social i jurídic del servei domèstic no tendeix a equiparar-se a les condicions d’una ocupació vertadera, sinó a potenciar les seves peculiars característiques, en les que predomina la informalitat (economia submergida) i les permanències de relacions servils (IOÉ, 2001a).

⁵⁵ Seguint a I. Young (2000), per estereotip s’entenen les adscripcions culturals associades als cossos i difícilment negables. La força de l’estereotip està en què acaba per traspasar a la societat d’una manera que es transforma en inqüestionable, en una etiqueta *reificada* que acaba emmascarant el fet que es tracta d’una construcció social.

de *trampolí* perquè les dones de classe mitjana d'aquests països puguin saltar a l'esfera productiva, gràcies a l'externalització o «desfamiliarització»⁵⁶ del TDA al sector mercantil.

Per tant, la inserció massiva de les dones de classe mitjana al mercat extradomèstic dels anys vuitanta, es tracta d'un procés d'emancipació/alliberació de la dona autòctona *en detriment* d'una "altra" dona, una dona que, segons els estereotips autòctons és "idònia" per realitzar les tasques de reproducció de la llar. Així, una de les contradiccions fonamentals que els moviments feministes no han estat capaços de resoldre és que els "mèrits productius" de les dones autòctones han estat possibles pel sacrifici d'altres dones, creant noves divisions ètniques dins el col·lectiu femení (Andall, 2000). En paraules d'Helma Lutz: «se mantinene una división binaria en términos de relaciones de género racializadas: las occidentales *versus* las otras mujeres» (Lutz, 1997 a Parella, 2003:15), o també, en paraules de la mateixa autora, es podria utilitzar l'expressió «intra-gender balance of power» per fer referència a les relacions de poder entre dones.

S. Parella (2003) ha definit aquesta situació en què apareixen noves formes de dominació entre les dones autòctones i les dones immigrants, com un *transvasament de desigualtats* (Parella, 2003; Bettio, *et al.*, 2004) dins el col·lectiu femení, dins el propi col·lectiu de víctimes del patriarcat. Aquest transvasament de la desigualtat evidencia com el procés d'externalització del treball reproductiu s'ha fet de tal forma que, lluny de posar en dubte la divisió sexual del treball endògena al patriarcat, l'alimenta i la normalitza. Ara bé, aquest fet no significa que la ideologia del patriarcat estigui completament intacte, atès que hi ha estudis que demostren una reducció de la violència simbòlica patriarcal en l'àmbit discursiu (CIS, 2004, Bittman, *et al.*, 2005), sinó que posa de manifest una contradicció entre la ideologia i la pràctica, entre l'imaginari social en relació la presència del patriarcat, que cada vegada es mostra més intolerant, i el manteniment de pràctiques materials sexistes que demostren que es segueixen atribuint les tasques reproductives a les dones.

El relleu de desigualtats que s'està produint de les dones de classe mitjana a les dones immigrants treballadores domèstiques i de la cura problematitza la visió que defensa que la font de l'opressió femenina és l'home i mostra com les relacions de poder no només existeixen entre els homes i les dones, sinó també *entre dones* en la línia que proposa el *feminisme negre*. Aquest procés, posa en descobert la importància de la *variable ètnica* com a eix d'estratificació social i es fa socialment plausible a través de l'ús social dels estereotips de les societats receptores, els quals s'encarreguen de construir i transmetre una imatge de la dona immigrant, sovint distorsionada. Aquests estereotips estableixen una certa correlació lineal, o equivalència simbòlica, entre ser *dona immigrant* i treballar en el *servei domèstic*⁵⁷.

⁵⁶ El concepte de "desfamiliarització" (McLaughlin i Glendinning, 1994 a Lewis, 2000) es proposa com a alternativa al concepte de "desmercantilització" i és un concepte que exigiria en quina mesura és necessari ajudar als homes i les dones a conciliar l'esfera laboral i l'esfera domèstica/familiar i integraria la idea que és tan important el dret a no assumir la cura familiar com reconèixer el dret invers.

⁵⁷ Pel fet de ser immigrants procedents de països pobres se'ls atribueix un bagatge cultural desvaloritzat, subdesenvolupat i antagònic al de la dona occidental, més moderna i emancipada. Aquests estereotips i prejudicis reforcen encara més la discriminació de la dona immigrant en el mercat de treball i «la convierte

La funció social dels estereotips permet crear un símil entre ser dona immigrant i ser treballadora domèstica, un símil que pot servir de justificant del model de contractació de dones immigrants per les tasques reproductives existent, sense suscitar cap alternativa a aquest model de provisió de benestar.

En definitiva, es produeix una situació enganyosa en què, tot i que aparentment sembla que la màxima beneficiària d'aquest procés de traspàs de les desigualtats sigui la dona de classe mitjana, en termes d'adquisició de temps i d'ascens d'estatus social, l'home i les institucions públiques del benestar són, en última instància, els qui poden treure més rendibilitat del procés; les institucions retenint la despesa en serveis per la reproducció i l'home, reproduint la seva posició de poder que el desresponsabilitza de la gestió dels afers de la llar i familiars⁵⁸.

Una autora que també ha exposat les relacions de poder que sorgeixen entre dones en el procés de contractació de treballadores domèstiques immigrants és Francesa Bettio (*et al.*, 2006), que parla d'una *nova divisió tripartida del treball* entre treballadores de la cura i domèstiques als *Països Mediterranis*. Aquesta fragmentació triple de les dones treballadores de la reproducció es conforma de tres estrats jeràrquics en relació mútua:

- a) «family carers», que són les que proveeixen la coordinació de les tasques (*management*);
- b) «skilled native workers», de l'àmbit privat o públic, les quals s'encarreguen de realitzar les tasques de la reproducció més professionalitzades (“paramedical tasks”);
- c) «female immigrants», que tindrien la funció d'executar les tasques més físiques i desqualificades.

La divisió tripartida que dibuixa F. Bettio (*et al.*, 2006) posa de manifest una estratificació, per ètnia i classe, dins el col·lectiu de dones treballadores domèstiques i de la cura, que associa la qualificació de la feina a la dona autòctona i atorga a les dones immigrants les tasques més estigmatitzades socialment. Aquesta segmentació triple de les treballadores de la cura i domèstiques es comporta de forma variable en funció de les característiques particulars de cada “Règim de Benestar” i el grau de desenvolupament de serveis públics especialitzats de cada règim⁵⁹ (Bettio, *et al.*, 2006).

---

en candidata idónea para desempeñar los trabajos vinculados a la reproducción social, por su docilidad, paciencia, disciplina y subordinación». (Parella, 2003:180). Per veure més sobre els estereotips entorn a la dona immigrant treballadora domèstica veure: Anderson (2000); IOÉ (1990, 1994, 1996, 2000a, 2001b); Solé (2000); Rollins (1985); Oso (1998) i Juliano (2000).

⁵⁸ El fet que siguin les dones les que s'encarreguin de l'externalització del treball reproductiu, fa que siguin aquestes les que continuïn responsabilitzant-se de la seva gestió, però, a més a més, «tienen que hacer frente al sentimiento de culpabilidad derivado del “abandono” del hogar y, al mismo tiempo, son socialmente acusadas en solitario de explotar a “otras” mujeres ignorándose que es el conjunto de la unidad doméstica la que contrata y se beneficia de los servicios de las trabajadoras de hogar» (Parella, 2003:16).

⁵⁹ Consultar el projecte europeu GALCA que va ser coordinat per la Fondazione G. Brodolini i la Comissió Europea l'any 2004. Consultar (Hugges, *et al.*, 2004 i Bettio, *et al.*, 2004, 2006).

2.4) La feminització de les migracions. El cas espanyol

S'ha anat veient com les llars espanyoles, principalment les de classe mitjana, han anat optant, gradualment, per extrapolar el treball domèstic i de la cura al mercat del servei domèstic, un mercat cada vegada més globalitzat, que ha anat incorporant les dones estrangeres. Aquestes dones són, avui en dia, una mà d'obra essencial per aquest sector, sense les quals, el servei domèstic tindria greus problemes per cobrir la demanda existent.

A continuació, es presenta el perfil d'aquestes dones i les característiques bàsiques del nou patró migratori dels *Països Mediterranis* que, en les últimes dècades, ha experimentat algunes alteracions: la seva conversió en "societat receptora" de fluxos migratoris i la rebuda d'una immigració femenina, amb un perfil desconegut fins al moment.

Les societats de l'Europa del Sud, i Espanya en concret, han patit en les dues últimes dècades un punt d'inflexió en el seu comportament migratori, passant de ser societats emissores d'emigrants a societats receptores d'immigrants⁶⁰ (Cachón, 2002; King, *et al.*, 1997) . És només des de mitjans de la dècada dels vuitanta quan es pot començar a parlar de la conversió d'Espanya en una país d'immigració.

Els països de la Europa mediterrània són els «lastcomers» a ser països receptors d'immigració (Cachón, 2007). Es tracta d'un fenomen que ha procedit a gran velocitat a partir de l'últim quart del segle XX i que ha tingut una encara més forta acceleració aquesta primera dècada del segle XXI⁶¹.

En termes quantitius, el nombre d'estrangers a Espanya, a desembre del 2006, arriba a la xifra de 4.225.900, essent, la primera dècada del segle XXI, una de les etapes més prolífica en la recepció d'immigrants, atès que el 1999 la xifra era de 801.332 immigrants⁶². Aquest període ha estat protagonitzat pel creixement de col·lectius immigrants extracomunitaris, els quals s'han anat assentant en els nuclis urbans més destacats del país, les anomenades "ciutats globals" (Sassen, 1993, 2000), com podrien ser-ho Barcelona o Madrid.

L'anomenada "Espanya immigrant" és producte dels canvis soferts al conjunt de la societat espanyola: el desenvolupament econòmic, el creixement de l'Estat del Benestar i la reestructuració del mercat de treball (Cachón, 2002, 2007), uns fets que

⁶⁰ En aquest apartat es farà referència al model migratori espanyol de les últimes dècades. Cal destacar que tot i que es remet a Espanya com un conjunt, hi ha fortes divergències internes entre els comportaments migratoris de les diferents comunitats autònomes. Per exemple, tot i que es pot afirmar que Espanya ha passat en els últims anys d'un patró emigratori a un patró immigratori, Catalunya sempre ha estat una societat receptora d'immigració, un pol d'atracció de migracions internacionals, especialment Barcelona, alhora que ha presenciat la consolidació de les migracions internes dels anys anteriors (Solé, 2000).

⁶¹ Segons Cachón (2007) en l'última dècada, els immigrants a Espanya s'han multiplicat per sis, passant del mig milió d'estrangers amb targeta o permís de residència el 1995-1996 als 2.800.000 el juny del 2006, que rondarien els tres milions a finals del 2007. Això significaria un 7% del total de la població espanyola.

⁶² Segons dades recents proporcionades per Arango (2007), actualment Espanya rep el 7,5% de tots els immigrants que venen a Europa.

van portar a un desencaixament, a un desacord entre l'oferta i la demanda del mercat de treball espanyol. Aquest desajust entre la demanda i l'oferta de mà d'obra⁶³ s'explica per l'ascens del "nivell d'acceptació"⁶⁴ (Villa, 1990) o "nivell de desitjabilitat" (Cachón, 2002, 2003; Piore, 1983) entre els treballadors espanyols, mentre que el sistema productiu no ha mostrat millores en la qualitat del treball que ofereix de forma paral·lela. Es tractaria d'un desajust entre "allò desitjable" pels treballadors i "allò ofert" pel mercat de treball⁶⁵, que tindria com a conseqüència la deserció d'aquests de les zones més desprestigiades del mercat, les quals es configuren com a nous "nínxols de mercat" i són vistos pels immigrants com una oportunitat d'ocupació en aquestes societats⁶⁶.

El transcurs de tots aquests canvis socioeconòmics, especialment en el mercat de treball, van actuar, a mitjans de la dècada dels vuitanta, a mode d'iman, com a "factors d'atracció" d'immigrants laborals procedents dels països perifèrics i van possibilitar la consolidació d'algunes corrents migratòries, així com la creació de xarxes migratòries des d'aquests països fins a Espanya (Cachón, 2007). L'augment dels immigrants laborals però, s'ha efectuat de forma molt heterogènia, en funció del seu país de procedència.

La població immigrant tendeix a concentrar-se en determinades zones geogràfiques del territori espanyol com ara Madrid, la costa mediterrània (Catalunya, la Comunitat Valenciana i Múrcia), Andalusia, Les Canàries o les Illes, atès que l'immigrant es concentra en aquells llocs que considera oportunitats potencials d'ocupació (Carrasco, 1999).

A la Taula XII, es pot comprovar la distribució d'aquests immigrants per les comunitats esmentades, seguint les dades del Padró més actualitzades que ofereix l'INE:

⁶³ Es parla de desajust i no de dèficit perquè el gran volum d'immigrants nous era compatible amb altes taxes d'atur de la població espanyola que a més a més a mostrat una tendència a la baixa junt amb el creixement de mà d'obra immigrant (Cachón, 2007).

⁶⁴ Segons Paola Villa (1990) un dels factors que condicionen la posició d'una persona en el mercat de treball és el seu "nivell d'acceptació" de les condicions de treball «por debajo del cual tenderían a considerar sus oportunidades de empleo "socialmente inaceptables". En otra palabras, esto define su poder social de negociación» (1990:312)

⁶⁵ Cachón (2002) argumenta cinc raons que explicarien els canvis de les expectatives dels treballadors espanyols, en relació a la "carrera de treball" i el judici valoratiu d'allò que es considera una "ocupació acceptable" o "no acceptable", allò que es considera professionalment vàlid o contràriament, propi de la deshonra i subjecte a l'estigma social. La primera d'aquestes raons seria la intensificació del nivell general de benestar i els progressos econòmics de la societat espanyola; en segon lloc, el ràpid desenvolupament de l'Estat de benestar Keynesià; en tercer lloc, l'alteració de la força de treball autòctona que es plasma en l'augment del nivell educatiu i que comporta una redefinició dels paràmetres d'allò considerat "socialment acceptable" i d'allò que en queda al marge; en quart lloc, la conservació de la idiosincrasia de les xarxes familiars i, per últim, els canvis en l'imaginari intersubjectiu al voltant de la professió i la necessitat de promoció en l'escala laboral, una qüestió que es trasllada entre generacions

⁶⁶ Piore (1983), a través dels seus estudis de les migracions laborals explica aquest ascens del nivell d'acceptació dels treballadors de la societat d'acollida com un procés en què les societats industrials generen llocs de treball a jornada completa, poc segurs, amb escasses possibilitats de promoció, de baix prestigi i considerats degradants que són rebutjats pels treballadors o que tan sols s'accepten en moments especialment difícils. Segons aquest autor, trobar gent que pugui satisfer aquesta demanda laboral és un problema sistemàtic de qualsevol sistema industrial.

Taula XII. ESTRANGERS RESIDENTS SEGONS COMUNITAT AUTÒNOMA, SEXE I GRUP D'EDAT⁶⁷

31-XII-2006, ESPANYA.

Comunitat Autònoma	Total	%	Dones %	Grups d'edat		
				De 0 a 15 anys (%)	De 16 a 64 anys (%)	Més de 64 anys (%)
Andalusia	488.928	11,80	45,56	13,78	78,12	8,10
Aragó	105.361	2,54	44,34	16,96	81,68	1,36
Astúries	30.258	0,73	53,94	13,20	83,24	3,57
Balears	167.751	4,05	48,48	14,35	78,24	7,41
Canàries	233.447	5,63	48,25	12,21	78,56	9,23
Cantàbria	23.834	0,58	50,38	14,04	83,55	2,40
Castella – La Manxa	106.159	2,56	48,75	15,67	82,39	1,94
Castella i Lleó	132.725	3,20	44,17	16,28	82,59	1,13
Catalunya	913.757	22,05	44,75	16,29	81,16	2,55
Comunitat Valenciana	668.075	16,12	46,06	13,39	76,12	10,49
Extremadura	27.467	0,66	44,86	17,20	79,39	3,41
Galícia	73.756	1,78	51,83	13,26	81,92	4,82
Comunitat de Madrid	800.512	19,32	49,75	15,29	82,77	1,94
Múrcia	189.053	4,56	39,76	15,68	81,34	2,98
Navarra	55.444	1,34	45,94	16,89	81,42	1,69
País Basc	85.542	2,06	49,15	14,36	83,34	2,30
La Rioja	35.037	0,85	42,43	16,47	82,24	1,28
Ceuta	3.078	0,07	50,58	10,62	81,94	7,44
Melilla	3.982	0,10	52,31	17,13	75,67	7,21
Total	4.144.166	100,00	46,54	14,88	80,22	4,90

Font: Elaboració pròpia. Padró continu, Instituto Nacional de Estadística.

De la columna dos s'indueix que Catalunya, la Comunitat de Madrid i la Comunitat Valenciana són les tres comunitats autònomes que aglutinen les majors proporcions de la població immigrada total que, conjuntament, integren més de la meitat del total d'immigrants (57,49%). Seguidament, seguirien Andalusia, Les Canàries, Múrcia i les Illes Balears.

De la taula, també es desprèn la proporció respecte el total de la població immigrada que representen les dones, en cada una de les comunitats autònomes, essent aquesta proporció d'un 46,54% respecte el total. Aquesta feminització de les migracions cap a Espanya, com s'explicarà, és molt variable segons el país d'origen i no només és important pel seu augment quantitatiu, sinó també qualitatiu.

Pel què fa a la proporció que representa cada grup d'edat respecte els immigrants totals amb autorització de residència, s'observa com el grup comprès entre els 16 i els 64 anys, és a dir, la franja d'edat en edat legal de treballar, és el grup amb proporcions més significatives en totes les comunitats, representant un 80,22% respecte el total. D'aquí es pot extreure que els immigrants nouvinguts al país es configuren com a treballadors potencials, pel fet que majoritàriament es troben en edat laboral⁶⁸.

⁶⁷ Aquesta taula es pot comparar amb la Taula 3 dels Annexos, on s'hi exposa el mateix contingut però analitzat respecte la població estrangera que té una autorització de residència. A la Taula 4 i Taula 5 dels Annexos també es pot consultar el nombre d'estrangers amb tarjeta o autorització de residència en vigor segons el continent i el règimen de residència per l'any 2005 i 2006.

⁶⁸ A la Taula 6 dels Annexos es pot veure l'evolució dels permisos de treball dels estrangers per sexe i edat.

Per la temàtica de la tesina però, és interessant destacar la *tendència feminitzadora* d'algunes corrents migratòries d'origen no europeu, sobretot de països llatinoamericans com Equador, Colòmbia o Bolívia.

Bàsicament es distingeixen dos patrons de la migració femenina: el reagrupament familiar, en què el projecte migratori té una lògica de dependència respecte el projecte migratori iniciàtic del marit, i la migració autònoma, on les dones serien les protagonistes de la cadena migratòria (Oso, 1998; Solé, 2000). Aquest últim model conceptualitza el col·lectiu femení com un col·lectiu format per subjectes actius i autònoms, i no només com a individus heterònoms i passius del projecte migratori masculí.

Segons Oso (1998), cal replantejar el discurs de la migració femenina, sovint relacionat amb l'estereotip de la dona víctima i dependent que escapa de la misèria. Aquest discurs no té en compte el cost d'oportunitat de l'emigració (separació familiar, canvi cultural...etc.) i oblida que moltes d'aquestes dones tenen recursos i un nivell de formació relativament alt. A més a més, moltes d'elles decideixen emigrar com una estratègia familiar de la unitat domèstica i no per motius estrictament individuals.

Amb l'arribada de dones immigrants amb projectes migratoris autònoms s'obra una nova etapa en el camp de les migracions⁶⁹, en què es produeix una inversió del model tradicional migratori bàsicament masculí (Solé, 2000)⁷⁰, passant de la *invisibilitat* de la dona immigrant a la seva *visibilitat* com a pionera⁷¹ del procés. La invisibilitat, que fins llavors havia afectat les migracions femenines, té les seves arrels en el model familiar patriarcal que considera a la dona com un apèndix de l'home, el principal sustentador econòmic i posseïdor de l'autoritat de la unitat domèstica (Oso, 1998)⁷².

Prenent el discurs crític que planteja L. Oso (1998), les dones immigrants apareixen com un nou subjecte amb agència pròpia i que actua, en molts casos, com a primer esclavó de les xarxes migratòries (Anthias i Lazaridis, 2000; Juliano, 2000, Oso,

⁶⁹ Amb la feminització de les corrents migratòries es qüestiona el paradigma d'anàlisi tradicional de les migracions que buscava els motius de la migració en factors d'"atracció i expulsió" (*push-pull*) i que es centrava en conceptes neoclàssics com l'*homo economicus*. Com a reacció a aquesta perspectiva, es van començar a incloure en l'estudi de les migracions nous camps com «las actividades informales, el papel económico de la familia, la variedad de las estrategias laborales de ésta y la construcción de redes étnicas con un fuerte papel económico transnacional» (Ribas, 2000:17). Des d'aquest angle, les migracions ja no es fonamenten en l'estratègia individual i racional de l'emigrant, sinó, bàsicament, en les estratègies de les *unitats* o *grups domèstics* dins el context internacional. (Gregorio, 1997; Ribas, 2000).

⁷⁰ La "jefatura" de la llar femenina posa en qüestió el model familiar tradicional (Male-Breadwinner) i planteja noves qüestions a les relacions entre els gèneres. La dona es converteix en la principal providora de la unitat domèstica i de l'economia familiar, ja sigui amb l'enviament de remeses (pionera de la migració) o com a principal suport de la família reagrupada (Oso, 1998)

⁷¹ En aquest sentit, l'estratègia de la dona empleadora és la contractació d'un servei privat per assolir la mobilitat al mercat de treball formal, mentre que l'estratègia de la dona immigrant l'emigració és una estratègia de "jefatura de la llar". (Oso, 1998).

⁷² Segons Borderías, Carrasco i Alemany (1994), la majoria de disciplines han ignorat el paper econòmic de les dones fins a finals dels anys setanta pel fet que hi ha hagut tradicionalment una fixació unilateral pel treball assalariat, mercantilitzat o productiu, en fi, el treball més masculinitzat. També, en paraules de Oso (1998) «El estereotipo de la mujer como económicamente inactiva domina el discurso académico de las diversas disciplinas -la ciencia económica, la sociología y la historia (...) esta queda relegada al espacio privado del hogar, no considerando su participación económica en la sociedad» (1998:26).

1998)⁷³. Bàsicament, es tracta d'una dona immigrant de caràcter laboral i que sovint emigra sola.

Per contrastar el caràcter laboral de la dona immigrant, a la Taula XIII, es pot veure com el nombre de dones estrangeres afiliades a la Seguretat Social no ha parat d'augmentar en els últims anys, amb un creixement entre 1999 i el gener del 2007 del 498%, una xifra que supera el creixement del col·lectiu masculí que, pel mateix període de temps, ha crescut un 426%, encara que segueix sent superior en nombres absoluts⁷⁴.

Taula XIII. TREBALLADORES ESTRANGERES AFILIADAS EN ALTA LABORAL PER EDAT

EVOLUCIÓ 1999- 2007. ESPANYA		(Valors absoluts i percentatges)							
Anys (mitjana anual)	Total	De 16-19 anys		De 20-24 anys		De 25-54 anys		55 i més anys	
		Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
1999 ¹	118.604	1.910	1,61	13.097	11,04	98.370	82,94	5.166	4,36
2000	139.730	2.613	1,87	16.406	11,74	114.767	82,13	5.882	4,21
2001	190.577	3.431	1,8	23.480	12,32	156.321	82,03	7.288	3,82
2001	268.624	4.262	1,59	34.040	12,67	220.884	82,23	9.351	3,48
2003	330.355	4.604	1,39	38.529	11,66	275.406	83,37	11.728	3,55
2004	379.652	5.285	1,39	39.833	10,49	320.233	84,35	14.207	3,74
2005	568.315	9.692	1,71	65.484	11,52	473.017	83,23	20.054	3,53
2006	713.962	11.572	1,62	79.932	11,2	595.809	83,45	26.580	3,72
2007 ²	709.668	10.291	1,45	74.551	10,51	597.194	84,15	27.567	3,88
Creix. 1999-2007	498%	439%		469%		507%		434%	

Font: Elaboració pròpia. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. ¹ Desembre de 1999/² Gener de 2007

És important destacar que les dades sobre afiliació a la Seguretat Social presenten una realitat esbiaixada de la realitat laboral de la població immigrant, atès que la presència de l'economia submergida dins aquest col·lectiu és molt significativa.

Una de les característiques de la inserció laboral de les dones immigrants és la seva distribució segregada en el mercat de treball espanyol, amb una forta concentració en el servei domèstic⁷⁵, mentre que els homes ho fan en el sector de la construcció⁷⁶ i l'agricultura. Segons dades d'afiliació a la Seguretat Social de l'abril del 2007, un 20,02% de les dones estrangeres es concentra en el sector del servei domèstic, en el "Régimen Especial de las Empleadas del Hogar" (REEH), el segon sector amb més treballadores després del Règim General que continua captant a la gran majoria (66,31%).

⁷³ El gènere comença a ser considerat en l'anàlisi dels moviments poblacionals i es passa de considerar la dona migrant com a un fet marginal en els estudis sobre gènere i migració a la seva visibilització. Dues obres precursoras en aquesta línia són l'article "Birds of passage are also women..." de Morokvasic en referència a la publicació de Piore (1979) i l'estudi de Phizacklea "One way ticket" de mitjans dels vuitanta.

⁷⁴ A la Taula 7 dels Annexos es pot contrastar l'evolució del nombre de treballadores estrangeres afiliades a la Seguretat Social amb els homes estrangers afiliats i a la Taula 8 (Annexos), es pot veure la procedència nacional del conjunt d'estrangers afiliats i la seva evolució des del 1999 a l'actualitat.

⁷⁵ Segons dades recents del MTAS, el sector domèstic aglutina el 8,46% del total d'estrangers cotitzants a la Seguretat Social, el tercer sector després del Règim General (74,05%) i del sector d'autònoms (9,43%).

⁷⁶ A la Taula 9 dels Annexos es poden veure les autoritzacions de treball concedides a estrangers segons sector d'activitat i any, on s'observa el fort creixement d'aquestes en tots els sectors, destacant el de la construcció.

Si es mira el total d'afiliats a la Seguretat Social al REEH (Taula XIV), s'observa com els estrangers (58,37%) ja arriben a superar als espanyols (41,63%), donant lloc a un sector laboral ja no només feminitzat, sinó també *etnoestratificat*. L'índex de feminització, tant entre els afiliats estrangers com entre els espanyols és molt elevat: en el cas espanyol, les dones afiliades a aquest règim laboral representen un 87,36%, mentre que en el cas de la població estrangera, el grau de feminització és superior, representant les dones un 91,23%.

Taula XIV. AFILIACIONS EN ALTA AL REEH

ABRIL 2007, ESPANYA.		(Valors absoluts i percentatges)	
	Valors Absoluts	Percentatge (%)	
TOTAL	282.245	100%	
TOTAL ESPANYOLS	117.491	41,63	
TOTAL ESTRANGERS	164.754	58,37	
TOTAL ESPANYA	117.491	100%	
DONES	102.645	87,36%	
HOMES	14.844	12,63%	
TOTAL ESTRANGERS	164.754	100%	
DONES	150.305	91,23%	
HOMES	14.449	8,77%	

Font: Elaboració pròpia. MTSA (Seguretat Social)

La segregació sectorial sexuada però, no afecta de forma equitativa al conjunt de les dones immigrants, sinó que aquestes es veuen segregades doblement, per la seva nacionalitat. La divisió ètnica i per gènere es veu catalitzada pels prejudicis i els estereotips de la societat receptora, que associen a la procedència nacional dels immigrants, o al gènere, unes capacitats i habilitats professionals determinades⁷⁷. La concentració sectorial coincideix amb una "especialització", segons l'origen geogràfic dels immigrants: per exemple, els marroquins es concentren a l'agricultura i la construcció i en el servei domèstic destaca la presència de llatinoamericanes⁷⁸ (Taula XV).

⁷⁷ Segons l'anàlisi de Catarino i Oso (2000), les filipines són les més apreciades per les classes socials adinerades, sent valorades per la seva submissió i procedència catòlica; les llatinoamericanes es prefereixen per la cura de la gent gran pel seu caràcter "dolç i passiu"; les dominicanes o les procedents de l'Àfrica negra són discriminades pel raons fenotípiques i les marroquines sovint es rebutgen per la marginalitat associada a la comunitat marroquí.

⁷⁸ Oso (1998) destaca que, tot i la l'existència d'una distribució de les dones immigrants per nacionalitat en el mercat de treball espanyol, aquestes acostumen a tenir una inserció força homogènia en el sector del servei domèstic «de manera que el sexo aparece como la variable que determina la distribución del trabajo según ocupación, más que la nacionalidad» (1998:145).

Taula XV. AFILIACIONS EN ALTA D'ESTRANGERS AL REEH SEGONS PAÏSOS

ABRIL 2007, ESPANYA.		(Valors absoluts i percentatges)	
	Valors Absoluts	Percentatge (%)	
TOTAL PAÏSOS	164.754	100,00	
PAÏSOS UNIÓ EUROPEA*	29.140	17,69	
Bulgària	4.910	2,98	
Polònia	1.885	1,14	
Romania	20.409	12,39	
PAÏSOS NO UNIÓ EUROPEA	135.614	82,31	
Marroc	10.924	6,63	
Equador	37.953	23,04	
Colòmbia	21.490	13,04	
Perú	8.735	5,30	
Xina	1.859	1,13	
Argentina	3.147	1,91	
Bolívia	12.296	7,46	
Ucraïna	7.231	4,39	
Rep. Dominicana	5.542	3,36	

Font: Elaboració pròpia. MTAS, Seguridad Social.

* Es mostren només aquells països que tenien més d'1% de representació d'afiliats en el règim de EE.HH

¹ Percentatge calculat respecte el total d'estrangers afiliats al REEH.

A la Taula XV es veu com les equatorianes, les colombianes i en tercer lloc les romaneses, són les comunitats amb més presència en el sector domèstic, sense subestimar la comunitat marroquina i la boliviana, aquesta última de caràcter més recent.

Altra vegada, és important insistir en que la informació que aporten els índexs d'afiliació a la Seguretat Social de la població estrangera donen una visió parcial de la inserció laboral d'aquesta població, sobretot en el cas de les treballadores domèstiques, on el volum de l'economia submergida és molt rellevant.

A continuació es compara la distribució del total de dones estrangeres i espanyoles afiliades al REEH en el territori espanyol (Taula XVI), on es pot veure que els treballadors/es de la llar es concentren en aquelles zones del país més urbanitzades.

Així, la Comunitat de Madrid concentra el màxim de treballadors en aquest règim, un 25,84% del total; Catalunya, en segon lloc, un 19,04% i Andalusia i la Comunitat Valenciana aglutinen un percentatge molt igualat, un 9,94% i un 9,26%, respectivament. Respecte la distribució específica de les dones espanyoles, aquestes es continuen concentrant a les mateixes zones, essent Catalunya i la Comunitat de Madrid les dues zones que en concentren més, amb un 23,04% i un 23,36% respectivament, seguides de Galícia (13,03%) i la Comunitat Valenciana (12,73%), que

es situen per sobre d'Andalusia (6,89%). Pel què fa a la distribució geogràfica de les dones estrangeres, aquestes es localitzen de forma important a la Comunitat de Madrid, que n'absorbeix un 32,43% del total, en segon lloc a Catalunya, amb un 18,26%, i en tercer i quart lloc a la Comunitat Valenciana (9,54%) i Andalusia (9,31%).

Taula XVI. TREBALLADORS AFILIATS EN ALTA AL REEH PER COMUNITAT AUTÒNOMA

ABRIL 2007. ESPANYA.

(Valors absoluts i percentatges)

COMUNITATS AUTÒNOMES	Total (ambdós sexes)		Dones espanyoles		Dones estrangeres	
	Valors absoluts	(%)	Valors absoluts	(%)	Valors absoluts	(%)
Andalusia	28.045	9,94	7.069	6,89	13.988	9,31
Aragó	6.877	2,44	2.167	2,11	4.424	2,94
Astúries	6.026	2,13	1.840	1,79	1.820	1,21
Canàries	7.063	2,50	1.520	1,48	3.806	2,53
Cantàbria	3.461	1,23	677	0,66	1.606	1,07
Castella - La Manxa	11.357	4,02	1.850	1,80	4.686	3,12
Castella i Lleó	7.619	2,70	2.189	2,13	5.979	3,98
Catalunya	53.749	19,04	23.648	23,04	27.441	18,26
Comunitat de Madrid	72.929	25,84	23.981	23,36	48.740	32,43
Comunitat Valenciana	26.129	9,26	13.071	12,73	14.344	9,54
Extremadura	2.199	0,78	293	0,29	838	0,56
Galícia	19.378	6,87	13.376	13,03	3.372	2,24
Illes Balears	9.013	3,19	2.875	2,80	5.001	3,33
La Rioja	1.684	0,60	601	0,59	1.118	0,74
Múrcia	7.951	2,82	3.606	3,51	4.137	2,75
Navarra	3.834	1,36	828	0,81	2.207	1,47
País Basc	13.021	4,61	2.995	2,92	5.021	3,34
Ceuta	634	0,22	9	0,01	587	0,39
Melilla	1.299	0,46	50	0,05	1.190	0,79
TOTAL	282.272	100,00	102.645	100,00	150.305	100%

Font: Elaboració pròpia. MTAS, Seguridad Social.

L'alta inserció de les dones immigrants al servei domèstic es pot explicar per dos motius bàsics: el servei domèstic és la única possibilitat d'ocupació que els ofereix el mercat de treball espanyol, en tant que estrangeres, i és la via més ràpida d'accés a un permís de treball (IOÉ, 2001a). La inserció de la dona immigrant en el servei domèstic es pot explicar per l'efecte de complementaritat (Pla Julián, 2004) que es produeix entre una demanda que està creixent, que no és coberta per la mà d'obra autòctona, i les seves necessitats urgents de trobar feina⁷⁹.

També cal assenyalar el paper de les *xarxes migratòries*. La persona immigrant utilitza, ja des del país d'origen o una vegada arribada a la societat receptora, algun tipus d'estructura d'acollida -familiars, amistats o persones conegudes, organitzacions religioses,...etc-. Aquestes xarxes són una via fonamental d'inserció social i laboral,

⁷⁹ El seu principal objectiu en el moment de l'arribada és estalviar el màxim possible, per poder enviar diners als seus familiars, poder dur a terme el procés de reagrupament familiar o muntar, per la seva compta, algun tipus d'activitat (Pla Julián, 2004).

l'eficàcia de les quals és ambigua, donat a la seva escassa diversitat i extensió. Malgrat que aquestes xarxes permeten accedir a les dones immigrants a un treball amb relativa facilitat, també limiten els seus processos de mobilitat ascendent perquè les oportunitats laborals que circulen per aquestes xarxes es centren en aquells nínxols del mercat menys atractius i precaris, com és el cas del servei domèstic (Pla Julián, 2004). D'aquesta manera, el servei domèstic⁸⁰, acaba convertint-se per a les dones immigrants com una mena de *gueto social* o *gueto ocupacional* (Romero, 2002), un "camí sense sortida" molt difícil d'evitar⁸¹.

A més, cal afegir la seva situació legal. Per a moltes dones immigrants que es troben en situació irregular, el servei domèstic és un treball relativament fàcil de trobar i que els pot obrir una oportunitat de regular la seva situació. Pel què fa a la seva trajectòria migratòria i el seu estatus legal, les treballadores domèstiques filipines són la comunitat més antiga que va arribar a Espanya des del 1989. Les marroquines i dominicanes comencen a emigrar a Espanya a principis dels noranta, coincidint amb la implantació de visats obligatoris i el primer gran procés de regularització d'immigrants. En tercer lloc, venen les peruanes, que arriben amb intensitat a mitjans dels noranta i per últim, les equatorianes i les bolivianes que es configuren com la comunitat més recent⁸².

Segons les últimes dades del 2001, sobre la situació jurídica d'aquestes treballadores (IOÉ, 2001a), el 75% estaven regularitzades (amb permís de treball o amb la nacionalitat), el 17% en situació de "semiregularitat" i el 8% en situació d'irregularitat estricta⁸³. La dependència de les treballadores domèstiques immigrants en l'assoliment d'un estatus jurídic regulat, els condueix a acceptar unes condicions de treball més precàries que les espanyoles, una situació de subordinació que es veu reforçada per les normes de la política migratòria de l'Estat espanyol (IOÉ, 2001a; Mestre, 1999). Catarino i Oso (2000) empen l'expressió "proletarització del mercat reproductiu" per expressar les condicions de precarietat que han de suportar aquestes dones en aquest sector del mercat de treball⁸⁴.

⁸⁰ Els dos mercats d'inserció laboral de les dones immigrants recent arribades són el *servei domèstic* i la *prostitució*. «En el caso del servicio doméstico es una continuidad con el rol de esposa y madre; en el de la prostitución se adopta el papel de proveedora de otra necesidad masculina, el sexo. Ninguno de los dos roles les son desconocidos a estas mujeres» (Gregorio i Ramírez, 2000:269).

⁸¹ Tot i les dificultats de mobilitat laboral que viuen les dones immigrants, i els immigrants en el seu conjunt, s'han fet estudis sobre la promoció laboral d'aquest col·lectiu. Veure els estudis de Oso i Ribas (2004) sobre l'empresariat ètnic de dones dominicanes i marroquines i també Escrivá (2004) sobre les dones peruanes treballadores en l'espai extradomèstic.

⁸² L'entrada de treballadors/es domèstiques filipins/es va ser el primer flux significatiu d'immigrants cap el sector, abans que s'activesin les polítiques d'immigració espanyoles. La resta arriben amb la posada en marxa de polítiques de regularització, en què es facilitava l'entrada a Espanya, tenint una oferta de treball al servei domèstic (IOÉ, 2001a)

⁸³ Una de la característiques de les trajectòries laborals de les dones immigrants és la seva contínua fluctuació entre l'economia formal i l'economia submergida, atès que la urgència de recursos econòmics els empeny al mercat informal, en cas que se'ls acabi el contracte en el mercat formal (Cachón, 2002; Bettio, *et al.*, 2006; Solé i Parella, 2001).

⁸⁴ Si tenim en compte que el contracte de treball és una condició *sine qua non* per a la regularització de les treballadores immigrants i que, en el sector del servei domèstic, l'empleador no està obligat a firmar un contracte de treball per escrit, la treballadora immigrant es troba atrapada en una vulnerabilitat permanent. D'aquí que, com apunta R. Mestre (1999), la identificació del contracte de treball amb els drets de ciutadania sigui insostenible perquè, més que integrar, exclou.

De fet, dins el sector domèstic, les dones immigrants s'han introduït, sobretot, en les formes més tradicionals i servils (servei intern), desenterrant i fent ressorgir unes formes de treball que s'estaven extingint. La seva adscripció diferencial a aquest subrègim del sector, fa que hagin d'assumir més tasques que les treballadores espanyoles (IOÉ, 2001a). Paradoxalment però, el treball com a "internes" és aquell que els proporciona la màxim estabilitat dins el sector domèstic (Martínez Veiga, 1999) perquè la rotació entre les llars en aquesta modalitat laboral està assegurada.

D'altra banda, moltes d'aquestes dones viuen una situació de sobreformació o subocupació, que resulta del desajust que es produeix entre la seva formació professional, obtinguda al seu país d'origen, i la inserció laboral que viuen en la societat d'acollida. Aquest desencaixament, entre el seu nivell de capital humà i l'ocupació que ocupen, els obliga a viure una situació d'"inconsistència d'estatus" (Salazar, 2001), que es basa en un doble moviment contradictori de l'estatus: per una banda, l'ascens d'estatus econòmic, per l'augment dels recursos materials, i per l'altra, el descens de l'estatus social que comporta la vivència d'una situació de subocupació.

Pel què fa referència al perfil més concret de les treballadores domèstiques estrangeres que viuen a Espanya, aquestes provenen, majoritàriament, de l'àmbit rural o de les grans ciutats i, en segon lloc, de les ciutats petites o mitjanes (IOÉ, 2001a). Aquestes dones acostumen a formar famílies nombroses (sis o més fills) i es concentren a la franja d'edat d'entre 25 i 38 anys. Pel què fa a la formació acadèmica, tenen estudis superiors a les treballadores espanyoles. Si bé el 54% de les treballadores espanyoles no han superat l'escolarització primària, el 47% de les immigrants ha començat o culminat l'educació secundària o superior (IOÉ, 2001a).

Pel què fa al seu estat civil, la major part són solteres, en segon lloc predominen les casades amb la parella a Espanya i, en tercer lloc, les casades amb la parella en el seu país d'origen ("famílies transnacionals")⁸⁵.

En general, les dones immigrants són empleades per llars amb un tamany del nucli familiar reduït (3 o menys membres), que viuen en vivendes grans (IOÉ, 2001a). L'any 2001, el 21% de les dones immigrants estaven empleades en llars amb un malalt crònic o incapacitat (només un 8% de les dones espanyoles), de manera que es detecta una certa especialització de les dones immigrants en les activitats de cura.

CONCLUSIÓ

Al llarg de tot aquest capítol, s'ha vist com els *Països Mediterranis* han anat canviant la forma de vehicular el treball domèstic i de la cura, per tal d'adaptar-se als processos de transformació viscuts, en les últimes dècades. El creixement de la taxa

⁸⁵ L'índex de solteria és més elevat, en tots els grups nacionals, entre les dones que els homes. En cas de tenir parella, les dones peruanes, equatorianes, filipines i dominicanes acostumen a tenir la seva parella en el país d'origen, mentre que el grup de marroquines té la família sencera a Espanya.

d'activitat femenina, l'envelliment de la població i la baixa capacitat reactiva de l'Estat del Benestar davant aquests canvis, sumat a unes pràctiques masculines poc orientades al treball de la llar i la cura de les persones dependents, ha portat a les famílies amb més recursos -classe mitjana i alta-, a buscar noves estratègies per fer front a les necessitats domèstiques i familiars de la vida diària.

L'estratègia utilitzada per excel·lència ha estat la *mercantilització* d'aquestes necessitats, tant al mercat formal com informal, una estratègia completament nova per les llars de classe mitjana i més antiga per les classes altes, moltes de les quals ja gaudien d'aquests serveis.

Tot això ha tingut un impacte sobre el sector domèstic del mercat que, davant un increment de les llars demandants de servei domèstic i una oferta de mà d'obra autòctona en declivi, ha anat incorporant una nova força de treball: les dones immigrants, procedents dels països de la perifèria. Per aquestes dones, el servei domèstic i de la cura dels països de l'Europa del Sud s'ha convertit en una oportunitat potencial d'ocupació, un "nínxol de mercat", que les permet trobar feina, amb certa facilitat, en aquestes societats.

A Espanya, aquest desencaixament entre l'oferta i la demanda en el sector del servei domèstic, entre d'altres factors, permet explicar l'acceleració d'unes corrents migratòries amb una forta presència de dones, provocant, en última instància, una *transnacionalització del treball domèstic i de la cura*.

La inserció quasi directa d'aquestes dones immigrants al servei domèstic constata la força simbòlica i real de la "triple discriminació" -per gènere, ètnia i classe-, que actua com un factor altament restrictiu de la capacitat d'elecció en el procés d'inserció laboral d'aquestes dones, limitant-les a un segment del mercat molt feminitzat i devaluat socialment, que les treballadores espanyoles han anat abandonant en els últims anys.

Capítol 3.***El treball domèstic assalariat a Espanya***

INTRODUCCIÓ

Ja s'ha analitzat en els darrers capítols com la progressiva *desfamiliarització* del treball reproductiu a Espanya s'ha fet a través d'un traspàs d'aquestes activitats a l'esfera del mercat formal i l'economia submergida, un traspàs que sembla, pel moment, imparable (Ehrenreich, 2004).

La transposició del treball domèstic i familiar al camp mercantil ha comportat la retribució monetària d'aquest treball però, no necessàriament, el seu reconeixement i valoració social, atès que es tracta d'un treball que encara no acaba de veure's socialment com una "professió com les altres". Aquest fet, no només té efectes en l'imaginari simbòlic i la infravaloració social d'aquest treball, sinó que també té una traducció negativa en el seu estatus jurídic que, en comparació amb altres ocupacions, presenta moltes mancances.

L'interès del capítol que segueix és mostrar les característiques bàsiques del *treball domèstic assalariat* (TDA) dins el context de l'Estat espanyol. Per aconseguir aquest objectiu, el capítol s'estructura bàsicament en tres grans blocs: el primer és un intent de precisar conceptualment el *treball domèstic assalariat*, o servei domèstic, i presentar les similituds i divergències amb altres tipus de treball que també es desenvolupen a la llar; el segon apartat es centra, més concretament, en el *treball domèstic assalariat*, les definicions oficials que l'envolten i els trets específics que perfilen aquest sector que, com es veurà, presenta una idiosincràsia complexa i sovint, allunyada de la resta de patrons ocupacionals i, per últim, el tercer apartat consisteix en l'elaboració d'una breu aproximació dels antecedents històrics d'aquest treball en el context espanyol.

3.1) Les formes de treball de l'àmbit privat: algunes precisions conceptuals.

La finalitat d'aquesta primera secció és precisar conceptualment una peça clau de l'objecte d'interès d'aquesta recerca: el *treball domèstic assalariat*. Per tal d'assolir aquest objectiu, primer es descriuen les formes de treball que tenen lloc en l'àmbit privat i que tenen un caràcter reproductiu, a fi d'ubicar adequadament el *treball domèstic assalariat*, descartant així, entrar en la definició de les formes de treball que es desenvolupen en l'àmbit públic, unes formes de treball que no són rellevants per l'objecte d'estudi de la recerca.

Seguint la classificació elaborada pel C. IOÉ (2001a), les formes de treball que es podrien incloure dins el *sector domèstic* es diferencien per les formes d'intercanvi que estableixen: relacions *recíproques*, relacions *mercantils* o relacions *redistributives*⁸⁶. A continuació es presenta una breu descripció d'aquestes formes de treball:

a) Treball domèstic⁸⁷: el treball domèstic, o de la reproducció, «comprende las actividades destinadas a atender el cuidado del hogar y de la familia. (...) puede afirmarse que el escenario del trabajo de la reproducción es el hogar y la familia. De este modo se destaca que sus actividades y su espacio físico y simbólico no se reducen exclusivamente al hogar o ámbito doméstico» (Carrasquer, *et al.*, 1998:96). Les activitats que engloba el treball domèstic, en les societats industrialitzades del món occidental, es relacionen tant amb les activitats de gestió i el manteniment de la infraestructura de la llar, com amb aquelles que emergeixen en l'atenció i la cura dels membres de la família.

Bàsicament, destaquen tres característiques centrals d'aquesta modalitat de treball: l'absència de remuneració, mitjançant un salari, el seu caràcter eminentment femení⁸⁸ i la seva invisibilitat (Carrasquer *et al.*, 1998). El treball reproductiu, es pot descomposar en sis dimensions bàsiques: el treball d'automanutenció; el treball d'infraestructura de la llar; l'atenció de les càrregues reproductores passades, presents i futurs; l'organització del funcionament de la llar i el treball de mediació –de mediació entre la llar i el conjunt de servei oferts per l'Estat i les institucions públiques o de mediació

⁸⁶ Per relacions *recíproques* s'entén un intercanvi de treball o de productes (béns o serveis) entre agents privats no mediatitzat per diners i basat en el sentiment de cooperació. Les relacions *mercantils* engloben les formes d'intercanvi de treball entre agents privats mediatitzades per diners i les relacions *redistributives* fan referència al intercanvi de treball, mediatitzat per diners o no, entre agents públics que persegueix administrar o transformar el conjunt de l'activitat socioeconòmica (IOÉ, 2001a).

⁸⁷ També s'anomena al "treball domèstic", "treball reproductiu", un lema que es considera que pot tenir major abast, al atribuït al "treball domèstic". Se'l denomina "treball de la reproducció" per distingir-lo del "treball de la producció" de béns i serveis, aquell que gaudeix de reconeixement social i econòmic en les societats industrialitzades (Carrasquer *et al.*, 1998).

⁸⁸ Cal tenir en compte que la dedicació femenina al treball domèstic no és idèntica per a totes les dones, perquè oscil·la en funció de les etapes del seu cicle de vida i segons la seva classe social (classe obrera, mitjana, burgesa). A més, aquesta variació també es produeix en funció de si es viu en règim de "doble presència" o de forma exclusiva (Carrasquer *et al.*, 1998).

vinculat a la gestió afectiva i relacional; i el treball de representació conjugal (Carrasquer *et al.*, 1998).

D'altra banda, M. A^a Durán (1986, a Oso, 1998), estableix una classificació dels treballadors/es domèstics/ques: a) aquells que presten serveis de supervivència a la població (persones dependents) b) aquells que realitzen serveis de substitució en tasques necessàries (però menys que les de supervivència), a joves i adults incorporats al mercat de treball i c) aquells que presten serveis d'atenció sumptuària.

b) Treball domèstic assalariat: la seva característica principal és que desenvolupa les mateixes tasques que el *treball domèstic*, o una part d'elles, però des d'una relació mercantil establerta entre la família i assalariats externs (IOÉ, 2001a). Per tant, el treball el realitzen membres aliens al grup de convivència. A mesura que l'ingrés de les famílies augmenta, una part creixent del treball reproductiu es converteix en treball remunerat. Hi ha una transferència de l'esfera domèstica al mercat (Benería, 2005).

c) Treball a domicili: és aquell realitzat per membres de la llar i que cobreix tasques orientades a la venda o al servei de l'economia monetària. Dins d'aquest grup de treball hi ha les tasques de confecció realitzades per dones o la subcontractació d'algunes tasques industrials.

d) Serveis d'Atenció a Domicili (SAD)⁸⁹: són serveis d'iniciativa pública o privada i, de forma freqüent, semipública entre l'administració local i empreses o organitzacions no governamentals. En aquesta modalitat les condicions de treball s'atenen als convenis del sector, els barems retributius dels quals són sensiblement més alts que els del servei domèstic. Es tracta d'un tipus de servei en tendència expansiva⁹⁰ a Espanya pel fet que cada vegada hi ha més persones en situació de dependència que no poden ser ateses pels seus familiars (Parella, 2004, IOÉ, 2001a). Entre d'altres tasques, aquests serveis inclouen l'atenció a persones grans, la neteja a domicili, l'acompanyament a persones grans per sortir de casa i la producció i repartiment de mercaderies a domicili⁹¹ (IOÉ, 2001a). Concretament, les figures professionals dels SAD són principalment tres: la treballadora familiar (o tècnic especialista d'atenció

⁸⁹ Entre los serveis *de proximitat* s'acostumen a distingir aquelles que tenen la seva base a la llar, que A. Fouquet (1995) considera el "nucli dur" d'aquestes ocupacions i els que tenen lloc en la perifèria o en els marges d'aquest nucli. S'hi inclouen les tasques domèstiques, els serveis personals, l'assistència a gent gran, malats, la cura dels nens i recolzament escolar i els serveis d'entrega a domicili. (Fouquet, 1995 a IOÉ, 2001).

⁹⁰ El Llibre Blanc de la Comissió Europea "*Crecimiento, competitividad y empleo: retos y pistas para entrar en el siglo XXI*", va plantejar el 1993, l'existència d'una sèrie de necessitats que, de ser adequadament cobertes, no només es millorarien la qualitat de vida, sinó que es traduirien en noves oportunitats de treball, a nivell local. Entre els múltiples àmbits detectats i coneguts com a Nous Filons d'Ocupació, s'hi troben els "Serveis d'Atenció a la vida diària", com els serveix a domicili (cura i acompanyament de persones grans i malaltes, neteja, menjar, etc.) i de cura de nens i nenes.

⁹¹ S. Parella (2004) fa una tipificació de l'estructura empresarial de les empreses de serveis domiciliaris: les "empreses intermediàries", que no contracten directament a la seva plantilla i s'encarreguen de fer convergir l'oferta i la demanda i les "empreses no intermediàries" que sí que contracten directament al personal. Segons S. Parella, les primeres tendeixen a preferir la dona estrangera, mentre que les segones presenten més reticència a contractar mà d'obra estrangera.

sociosanitària/auxiliar a domicili), l'auxiliar de geriatría a domicili i l'auxiliar de neteja d'ajuda a domicili⁹².

Cada una d'aquestes modalitats laborals del sector domèstic respon a una forma d'intercanvi diferent que es resumeix en el quadre següent:

Figura 5. FORMES D'INTERCANVI QUE TENEN LLOC A LA LLAR

Relacions recíproques	Relacions mercantils	Relacions redistributives
<i>Treball domèstic</i>	<i>Treball domèstic assalariat</i> <i>Treball a domicili</i>	<i>Serveis d'Atenció a Domicili (SAD)</i>

Font: Elaboració pròpia a partir de IOÉ (2001a).

El fet que cada una d'aquestes modalitats es vinculi amb conceptes com la *reciprocitat*, el *mercat* o la *redistribució* no vol dir res en termes d'igualtat/desigualtat de les relacions, atès que cada una d'aquestes modalitats es pot desenvolupar de forma *simètrica* o *asimètrica*⁹³, independentment de si es basa en un sistema de relacions recíproques o mercantilitzades.

En la Figura 5 es veu que el TDA és una de les formes de treball que combina un desenvolupament dins la llar amb una forma d'intercanvi mercantil. L'aliança d'aquests dos factors -la llar i el mercat- marcarà, com s'argumentarà més endavant, les condicions laborals d'aquesta modalitat.

Altrament, L. Benería (1981) i B. Anderson (2000, 2004) discerneixen tres dimensions bàsiques del TDA: 1. La reproducció biològica, que consisteix en el manteniment dels cossos físics i mentals, 2. El manteniment de la força de treball: manteniment quotidià dels treballadors presents i futurs i l'assignació dels agents en determinades posicions del sistema productiu i 3. La reproducció social: el manteniment d'un estatus i un estil de vida en termes de classe, «servicing lifestyles»⁹⁴ (2004:105). En certa manera, el treball domèstic és un factor de creació i reproducció de la gent, en un sentit ampli i per aquest motiu és essencial saber «who does it, where, when and for what reasons» (Davidoff, 1979:123).

⁹² (III Convenio Colectivo de empresa de atención domiciliaria de Cataluña, (1 enero 2005-31 diciembre 2008)

⁹³ Seguint el C. IOÉ (2001) s'entén per relació simètrica quan «La relación entre los participantes en un proceso de trabajo se sitúa en pie de igualdad y las diferencias existentes entre ellos no son motivo de enfrentamiento sino de complementariedad y mutuo enriquecimiento» (2001:36) i per relació asimètrica quan «La relación entre los agentes parte de una posición desigual y las diferencias existentes entre ellos se plantean de manera competitiva o agresiva-defensiva, con resultado de jerarquización, explotación, imposición, estigmatización, sumergimiento y/o discriminación» (2001:36)

⁹⁴ B. Anderson (2004) posa l'exemple de les treballadores domèstiques que serveixen a famílies d'alt estatus i que es veuen desbordades per feines com netejar una gran quantitat de parells de sabates (sabates de muntar a cavall, de la feina, d'estar per casa, d'anar a l'escola, per anar a caminar...etc) de tots els membres de la família.

Segons Anderson (2000), a l'hora de categoritzar les tasques del servei domèstic, es troben dos grans grups jerarquitzats: aquelles tasques relatives a la cura de les persones i aquelles tasques relatives a la neteja i la infraestructura de la llar. Les treballadores especialitzades en les primeres tasques gaudeixen d'una qualificació laboral més ben reconeguda i reben més bon salaris que les treballadores que fan les tasques de neteja, majoritàriament immigrants.

Aquesta divisió és útil des del punt de vista analític però, la realitat mostra que són molt freqüents els casos en què una treballadora domèstica combina treball de cura i treball de manteniment de la llar, -sobretot les treballadores immigrants domèstiques internes-, o a la inversa, casos en què una treballadora especialitzada en la cura realitza tasques domèstiques⁹⁵. Per tant, es fa molt difícil discernir aquelles activitats específicament *orientades a la cura de les persones*, d'aquelles *orientades a la cura de la llar* perquè, tot i que des d'un posicionament abstracte aquesta separació sembla viable, a l'hora de baixar al terreny empíric, ambdues realitats es dilueixen.

Malgrat que s'ha afirmat que el treball de cura i el treball domèstic sovint es confonen, és cert que, en l'última dècada, ha sorgit un debat, des de la sociologia, al voltant de la cura i la dependència que pretén posar de manifest la importància de *reorganitzar socialment el treball de la cura* femení per afrontar les *noves necessitats socials* emergents, relacionades amb l'atenció a les persones dependents⁹⁶ (Durán, 2006). Aquest debat, de base feminista, es centra exclusivament en el *treball de cura* (i no domèstic), ja sigui el *treball de cura informal/no regulat*, realitzat per «unpaid carers», en què el vincle entre la persona cuidadora i la persona cuidada és directe, i el *treball de cura formal/regulat*, realitzat per «paid carers», en què la relació de la cura és manipulada per un intermediari (empleador) (Bucket, 1995 a Anderson, 2000, Ungerson, 2005).

Segons algunes especialistes, el debat al voltant del “care”, i la necessitat de replantejar l'organització social del treball de la cura, prové d'un qüestionament de l'Estat del Benestar, mentre que, el debat al voltant del treball domèstic sorgí com a crítica al concepte de *treball*, el treball entès com a productiu, mercantil i de l'esfera pública. El treball domèstic es començà a fer viable com a concepte per l'acceptació de l'existència del treball domèstic com a forma de treball, entre algunes corrents del feminisme i el marxisme de la dècada dels setanta. (Borderías, 1994; Carrasquer, *et al.*, 1998).

⁹⁵ Un estudi que mostra aquesta dificultat per dissociar les tasques domèstiques de les tasques de cura és el de les australianes Bittman, Fizzer, Hill i Thomson (2005) que, en un intent de mesurar el temps dedicat a la cura es van trobar amb aquesta problemàtica metodològica.

⁹⁶ M. A^a Durán (2006) calcula que l'any 2025, la demanda general de la cura de la població entre seixanta-quatre o més anys incrementarà en un 44% respecte a la de l'any 2001, un fet que anirà acompanyat de la reducció de l'oferta potencial de cuidadors. Davant aquest desafiament, M. A^a. Durán exposa dues qüestions problemàtiques per impulsar serveis públics orientats a les persones dependents: per una banda la reticència de la població espanyola a assumir pujades fiscals i la poca confiança amb l'administració pública i per l'altra la debilitat política del col·lectiu al què socialment se li adscriu la provisió de la cura: dones, entre 50 i 60 anys, en atur i amb dificultats econòmiques.

3.2) Les característiques bàsiques del treball domèstic assalariat

«(...) en el caso del servicio doméstico nos encontramos ante un sector peculiar, en el que no existen empresas puesto que el trabajo se desarrolla en hogares particulares, el proceso laboral comparte las características de indeterminación de las tareas del trabajo doméstico y tampoco existe negociación colectiva (...) Éste hunde sus raíces en los trabajos de servitud, característicos de las sociedades precapitalistas, de los que conserva aún rasgos importantes» (IOÉ, 2001a:145)

He considerat pertinent començar aquest apartat amb una cita de l'estudi del Colectivo IOÉ (2001a) que sintetitza alguns dels trets bàsics del *treball domèstic assalariat* o, el també anomenat, *servei domèstic*: la seva realització en l'espai privat, la baixa delimitació de les tasques a realitzar, l'absència de negociació col·lectiva i el servilisme. Aquestes són algunes de les característiques d'aquest sector, un sector "mal conegut" o, com diu M. A^a Durán (1988) «una de las categorías ocupacionales peor definidas y menos conocidas» (1988:148), un sector que encara queda molt lluny de reunir les condicions laborals pròpies d'una "ocupació".

Si es posa atenció a les definicions institucionals que hi ha al voltant del servei domèstic, s'observen dificultats en la seva conceptualització i una certa ambigüitat en la seva precisió⁹⁷. Actualment, el document jurídic que regula el funcionament laboral del sector és el «Real Decreto 1.424/1985 de 1 de agosto por el que se regula la Relación Laboral de carácter especial del servicio del Hogar (BOE del 134 de agosto de 1985)»⁹⁸. Aquest decret configura l'estatus jurídic especial de les treballadores de la llar i va sorgir després de molts intents de regulació del sector, no complerts durant el període democràtic. Va ser un procés accidentat i conflictiu que culminà amb aquest decret que fa referència a totes aquelles persones que realitzen qualsevol modalitat de tasca domèstica⁹⁹ (Sallé, 1985; IOÉ, 2001a).

Concretament, en l'article 1.4 es defineixen les tasques que engloba el sector del servei domèstic:

⁹⁷ Com es recull en un estudi dirigit per Pla Julià (2004): «la no existencia de una definición jurídica en relación al trabajo del hogar que contemple las peculiaridades del mismo, contribuye a que las empleadas de hogar tengan una consideración diferente e inferior en relación al resto de los trabajadores y trabajadoras por cuenta ajena» (2004:45).

⁹⁸ Aquesta norma constitueix la base del actual marc normatiu. Es promulga l'agost de 1985 i va entrar en vigència el 1986. Part del seu articulat va ser modificat posteriorment, el 1987 (Real Decreto 1609), el 1993 (Real Decreto 2.319), el 1994 (Real Decreto 1 y Real Decreto 2.110), el 1996 (Real Decreto 84). Aquests canvis tendeixen a una major equiparació del REEH amb el Règim General de treballadors de la Seguretat Social (IOÉ, 2001a). Actualment, el govern espanyol, amb l'objectiu de fer aflorar l'economia submergida i evitar l'arribada d'immigració irregular, vol impulsar una reforma del REEH que inclogui algunes millores com una jornada de 40 hores, la comptabilització de les hores extraordinàries, l'elaboració del contracte de treball per escrit, l'accés a la prestació per atur i a una jubilació anticipada o poder tenir una indemnització per comiat amb un mínim de vint dies per any treballat (veure Annexos a El País, lunes 21 e mayo de 2007).

⁹⁹ Aquesta regulació només s'aplica a aquelles persones que realitzen tasques domèstiques per compte pròpia, ja sigui de forma exclusiva en un sol domicili o de forma parcial o discontinua en diversos domicilis. No inclou aquelles tasques que es realitzen per amistat o a un familiar sense que es cobri un salari a canvi (Emakunde, 2005).

«El objeto de esta relación laboral especial son los servicios o actividades prestados en o para la casa en cuyo seno se realizan, pudiendo revestir cualquiera de las modalidades de las tareas domésticas, así como la dirección o cuidado del hogar en su conjunto o de algunas de sus partes, el cuidado o atención de los miembros de la familia o de quienes convivan en el domicilio, así como los trabajos de guardería, jardinería, conducción de vehículos y otros análogos, en los supuestos en que se desarrollen formando parte del conjunto de tareas domésticas». (Art.1.4, Real Decreto 1424/1985)

Pel què fa a la *Classificació Nacional de Actividades Económicas* del 1993 (IOÉ, 2001a), aquesta agrupa les unitats productives d'acord amb el tipus d'activitat econòmica que hi desenvolupen; en la branca d'activitat anomenada «los Hogares que Emplean Personal Doméstico» s'hi inclouen:

«(...) doncellas, cocineros, camareros, ayudas de cámara, mayordomos, jardineros, porteros, chóferes, conserjes, niñeras,...etc., contratados personalmente por hogares, es decir, no por empresas, aunque el trabajo se desarrolle en un hogar particular» (158)

D'altra banda, La *Encuesta de Presupuestos Familiares de l'Instituto Nacional de Estadística* (INE, 1997), defineix el servei domèstic de la següent manera:

«Se considera servicio doméstico a toda persona que presta al hogar servicios de carácter doméstico a cambio de una remuneración en dinero o en especie, previamente estipulada (tales como chóferes, doncellas, niñeras o asistentes del hogar). Se entiende que el servicio doméstico es residente, si lleva pernoctando en la vivienda más de 45 días de los tres meses últimos, o si no cumpliendo esta condición, se ha incorporado de forma permanente al hogar».

Totes aquestes definicions tenen com a denominador comú dues qüestions:

- L'àmbit de realització d'aquesta ocupació: les *llars familiars* o *personals*, mai l'esfera pública.
- La condició jurídica dels empleadors: *persones particulars*, mai empreses privades o organismes públics.

Pel què fa a la definició del Colectivo IOÉ (2001a) en el seu últim treball sobre servei domèstic, també s'inclouen aquestes dues dimensions del TDA:

«Entendemos el servicio doméstico como el trabajo asalariado prestado en hogares familiares para realizar tareas habituales vinculadas a la vida doméstica, siempre que el empleador sea un particular, miembro de la familia empleadora. De esta forma excluimos de nuestro campo a los trabajadores que realizan tareas similares pero están contratados por empresas privadas u organismos públicos» (IOÉ, 2001a:159)

Una tercera dimensió del servei domèstic és el *caràcter habitual de les tasques* (IOÉ, 2001a), que permet justificar l'exclusió d'experts que presten serveis ocasionals

a les llars, com els lampistes o els electricistes. Però aquest apunt no deixa de ser ambigu perquè obligaria a excloure a aquells treballadors que realitzen, episòdicament, tasques de neteja de la llar (neteja anual de catifes o vidres, neteja amb motiu de mudança o obres de reforma,...etc). Malgrat aquest doble sentit, el sentit comú tendeix a excloure els primers i incloure'n els segons (IOÉ, 2001a).

Així, la conceptualització del TDA encara amaga algunes llacunes i planteja equívocs que s'acaben resolent mitjançant l'activació de les "evidències col·lectives" i de l'imaginari social que s'ha creat al seu voltant històricament. Tot i el consens institucional entorn algunes qüestions, les classificacions oficials presenten algunes ambigüitats i dissidències que no deixen de ser un reflex de la dificultat que existeix per definir i circumscriure el servei domèstic (IOÉ, 2001a).

Una de les característiques inqüestionables del servei domèstic és la seva ubicació en *l'àmbit de la llar*, en l'esfera domèstica o privada, que és l'esfera femenina per excel·lència. Algunes autores, com Carole Pateman (1995), s'han dedicat a indagar l'origen sexual de la divisió social de l'esfera pública i l'esfera privada que segons aquesta autora té les seves arrels en el sorgiment del *contracte social* durant el segle XVII i XVIII. C. Pateman (1995) explica com la formulació del *contracte social* es va regir, en el seu moment, per criteris patriarcals que elevaven l'esfera pública a l'estatus de la civilització moderna i la racionalitat, utilitzant l'esfera privada, qualificada d'esfera natural, primitiva i salvatge, com el seu pol antagònic.

Així, el *contracte social* s'escriu com una història de llibertat que encobreix que fou possible pel funcionament simultani del *contracte sexual*, la història de la subjecció de les dones. En aquest sentit, C. Pateman (1995) reivindica la necessitat d'explicar una segona part de la història, la de l'opressió i estigmatització de l'esfera privada i de retruc, les dones, que va servir per construir i avalar la ideologia del *contracte social* i la ideologia del patriarcat¹⁰⁰. D'aquí, que s'utilitzi l'expressió *contracte sexual* per donar compte d'una part del *contracte social* que ha estat reprimida en l'explicació de la història¹⁰¹.

El naixement del *contracte social-sexual* i la societat civil és interpretat per C. Pateman (1995) com el moment de la història en què l'esfera pública i l'esfera privada es dissocien en "dos regnes oposats", fent de la primera la única esfera que té un

¹⁰⁰ C. Pateman (1995) reclama la necessitat de veure la interrelació i mútua dependència de les dues esferes, en què la dimensió "natural" adjudicada a l'esfera privada s'implica de forma recíproca amb la dimensió "civil" atorgada a l'esfera pública: «La esfera (natural) privada y de las mujeres y la esfera (civil) pública y masculina se oponen pero adquieren su significado una de la otra, y el significado de la libertad civil de la vida pública se pone de relieve cuando se lo contraponen a la sujeción natural que caracteriza el reino privado» (1995:22), o, en altres paraules «Las esferas de la sociedad civil, pública y privada están separadas, reflejando el orden natural de la diferencia sexual y es imposible entenderlas separadamente o de forma aislada. La figura clásica del "trabajador", del artesano, con ropa limpia de trabajo, con su caja de herramientas y su vianda, se ve siempre acompañada por la figura fantasmal de su esposa» (1995:183)

¹⁰¹ L'enfocament de l'autonomia relativa de la reproducció social propugnat per Jane Humphries i Jill Rubery (1994) també defensa aquesta visió dialèctica de l'esfera de la producció i l'esfera de la reproducció, en què ambdues s'articulen mútuament, de manera que, una no es pot entendre sense l'altra. Aquest enfocament és proposat com una alternativa analítica què les autores han anomenat l'enfocament de l'autonomia absoluta de la reproducció social, en què l'esfera de la producció es considera independent del sistema de la producció i a l'enfocament reduccionista/funcionalista, en què l'esfera de la reproducció és vista com una part integrada i adaptable al sistema de la producció.

interès polític i convertint la segona en una mena de vestigi pre-polític; és el moment en què les diferències sexuals es tradueixen en desigualtats polítiques i en què la divisió sexual del treball es converteix en el pilar bàsic de la desigualtat entre gèneres.

La versió de la història que proporciona C. Pateman, mitjançant el *contracte social-sexual*, contribueix a comprendre algunes de les característiques del servei domèstic que, pel seu desenvolupament en l'esfera privada, està impregnat, encara, de molts atributs associats tradicionalment a aquesta esfera, com la subjecció, la irracionalitat o la dependència. La imbricació inevitable que s'estableix entre l'esfera privada/femenina i el servei domèstic fa que els treballadors domèstics hagin quedat exclosos de la categoria de "treballadors" i el seu estudi com a tals. El servei domèstic, encara avui dia, es veu com un "ocupació especial", anòmala o subdesenvolupada, que no acaba de complir els requisits d'una "ocupació vertadera"¹⁰² o, com diu B. Anderson (2004), que mai s'acabi de considerar «just another job» (2004:114).

El fet que el servei domèstic es realitzi en una esfera en què predomina un *discurs reïficat* sobre les relacions de dependència, femenines i "pre-polítiques" que se li atribueixen, actua com un obstacle simbòlic molt potent per la dignificació i equiparació del servei domèstic amb la resta d'ocupacions, alhora que entorpeix les possibilitats d'aplicació d'un contracte laboral formal¹⁰³.

La definició hegemònica del *treball* es fonamenta en el seu caràcter extradomiliari, el seu desenvolupament *fora* del domicili (esfera pública), fa que aquells treballs que es desenvolupen *en* el domicili (espai privat), pel simple fet de quedar arraconats del mercat extradomèstic, siguin assimilats socialment a la condició de *semitreball* o d'improductius (Martínez Veiga, 1995). Com també apunta S. Collen (1989): «The ideological construct which separates public from private interferes with the recognition that domestic work, performed by women in homes, is work» (1989:180).

B. Anderson (2000) fa una síntesi dels "dualismes" associats a l'àmbit públic i l'àmbit privat i subscriu que el problema de la separació d'esferes només el pateix la dona, qui assumeix la càrrega reproductiva (Figura 6).

¹⁰² Segons A. Gorz (1995) l'ocupació acceptada avui en dia a la societat és aquella que produeix *racionalitat econòmica* que seria aplicable a aquelles activitats que: a) creen valor d'ús; b) amb vistes a un intercanvi mercantil; c) que es realitzen en l'esfera pública i c) que es realitzen en un temps mesurable i amb el màxim de rendiment possible. Per tant, el fet que una activitat sigui remunerada no és condició necessària perquè aquesta sigui considerada un treball en el sentit econòmic. (Gorz, 1995).

¹⁰³ Les possibilitats de negociació col·lectiva davant un eventual conflicte laboral també es redueixen pel fet que la relació laboral es produeix en l'àmbit domèstic, un espai encara molt desregulat en què la forma del contracte encara és verbal. En cas de conflicte doncs, l'opció que li queda al treballador/a domèstic/a és la negociació personal directa, molt variable en funció de cada persona particular o l'opció de la resignació (IOÉ, 2001a).

Figura 6. ATRIBUTS ASSOCIAT A L'ÀMBIT PÚBLIC I PRIVAT

ÀMBIT PRIVAT	ÀMBIT PÚBLIC
tradicional	modern
paternalisme/autoritat	burocràtic
personalista	materialista
relacions basades la tradició	relacions cíviques
afectivitat	instrumentalisme
primitiu	civilitzat
irracional	racional

Font: Elaboració pròpia. (Anderson, 2000).

Aquesta escissió simbòlica entre l'espai públic i l'espai privat va ser legitimada durant molt temps per la *ideologia de la domesticitat*¹⁰⁴ (Nash, 1993; Scott, 1993) i encara té conseqüències molt importants en la perpetuació de la divisió de rols socials i en el grau de valoració social concedit als treballs realitzats dins la llar. Si s'entén que l'espai privat és un espai de relacions *naturalitzades* i *feminitzades* (Pateman, 1995), es fa difícil reclamar que, un treball, tradicionalment i encara, exercit per les dones de forma no remunerada i inqüestionada -com ho és el treball domèstic i de cura-, sigui *professionalitzat*¹⁰⁵ (Fraisse, 2000) i igualat al mateix rang que els treballs que tenen lloc en l'espai públic, un espai governat pel pensament racional.

Seguint aquest raonament, el treball desenvolupat a la llar per les dones, formaria part d'un *estatus adscrit*, i no *adquirit*, que no requeriria una capacitació tècnica per desenvolupar-lo¹⁰⁶, atès que seria una qualitat immanent, pròpia de la condició de femenina, que quedaria justificada sota el què R. Crompton (2005) ha anomenat el «gender essentialism». En paraules de Mestre (2003): «no se requiere una cualificación específica, cualquier mujer por el hecho de serlo está suficientemente preparada (...) el servicio doméstico es considerado un trabajo no cualificado que demanda un tipo particular de trabajador: una trabajadora. Las habilidades estan asociadas a las mujeres y a su trayectoria vital» (Mestre, 2003:116-117); no cal doncs, ni aprenentatge, ni necessitat de qualificar-se, sinó tan sols fer brollar la “tendència

¹⁰⁴ La concepció *reïficada* de la dona com a gestora principal de l'espai privat té el seu embrió legitimador en el *discurs de la domesticitat*, que assentà les bases ideològiques de la divisió sexual del treball en la societat espanyola del segle XIX. La *ideologia de la domesticitat* és analitzat a fons per M. Nash (1993): «Esta construcción ideológica que configuraba un prototipo de mujer modelo- la *Perfecta Casada* – se basaba en el ideario de la domesticidad y el culto a la maternidad como máximo horizonte de realización de la mujer. Desde esta perspectiva la trayectoria social de las mujeres se circunscribía a un proyecto de vida cuyo eje era la familia, mientras que la elaboración de su identidad personal propia se desarrollaba a partir del matrimonio y de la maternidad sin posibilidad de crear un proyecto social, cultural o laboral autónomo» (1993:614).

¹⁰⁵ Com diu Fraisse (2000): «(...) el empleo familiar designa el lugar de una mutación de la organización del trabajo entre la gratuidad y el salario, la intimidad y la publicidad, la emancipación de las mujeres y la tradición de la función femenina» (2000.229).

¹⁰⁶ A. M. Daune-Richard (2000) explica que el procés de qualificació del treball femení és un procés sexual marcat per un tipus de “qualificació relativista” (concepte de Pierre Naville, 1955). La “qualificació relativista” es basaria en l'elaboració de judicis socials sobre la qualitat dels treballs en què intervenen les representacions socials d'allò masculí i allò femení. En aquest sentit, A. M. Daune-Richard parla de l'existència d'una relació antitètica entre la representació social al voltant de la tècnica i la representació social de la feminitat, fet que dificulta qualificar els treballs realitzats per les dones.

fisiològica femenina” i seguir uns referents de socialització familiar, en què “la mare” n’és un referent clau¹⁰⁷.

La peculiaritat del *servei domèstic* és que, tot i que comparteix el mateix espai d’activitat que el *treball domèstic* -l’esfera privada-, a diferència d’aquest últim, contempla una relació d’intercanvi salarial, un tipus de vincle propi de l’esfera del mercat. Es tracta d’un treball que, en ajuntar elements de l’esfera privada i l’esfera pública, queda en una “posició intermèdia” entre ambdues esferes, subvertint la frontera divisòria públic-privat i agafant trets socialment adscrits a una i l’altra (IOÉ, 1990; Fraisse, 2000) o com apunta B. Anderson (2000) el servei domèstic està inserit en la tensió entre l’àmbit públic, basat en el treball instrumental, i l’àmbit privat, on predomina el treball relacionat amb l’afectivitat.

Així, el servei domèstic es regeix per una lògica doble: la “lògica familiar” del món privat i la “lògica salarial” del món públic. La primera es basa en una normativa tàcita i és essencial per comprendre les condicions de treball, sovint arbitràries, del treballador domèstic assalariat; la segona és una normativa de caràcter explícit, com la legislació laboral que afecta el sector¹⁰⁸. Tanmateix, tot i que es tracta d’un treball regulat de forma “especial”, el seu desenvolupament en la privacitat fa que segueixi sent una ocupació poc penetrada per la inspecció laboral i la legislació vigent i que s’acabi regulant, de forma prevalent, per la normativa implícita del món privat¹⁰⁹.

Helena Béjar (1988) argumenta com el *principi de la privacitat*, originat el segle XIX, s’ha convertit en un valor suprem, un principi liberal intocable que defensa el “sacralisme de la llar”, que s’erigeix com el refugi de l’autenticitat personal, l’àmbit de la llibertat i la independència de l’individu, davant la hostilitat de l’esfera pública i les lleis del mercat (Béjar, 1988). L’àmbit privat de la llar i la família té un estatus jurídic especial i és l’espai privilegiat de l’exercici dels drets fonamentals relacionats amb la intimitat, fet que explica que l’Estat no intervingui en la vida domèstica, permetent la impunitat d’eventuals comportaments discriminatoris (IOÉ, 2001a).

El *principi de la privacitat* acaba permetent que les *llars empleadores* estiguin exemptes d’una vigilància laboral per part de les institucions i que la relació laboral que

¹⁰⁷ En aquest sentit, I. Young (2000) fa una crítica al “mite del mèrit” o “principi del mèrit” que pressuposa que la posició en la divisió sexual del treball es distribueix a través del mèrit, mesurant la competència tècnica i individual i atorgant a les persones més competitives les posicions més qualificades. Aquest mite es basa en la idea de la imparcialitat i la idea que la meritocràcia és un procés neutral al sexe. I. Young (2000) ens fa veure que aquest mite és fals perquè, com es veu en el cas del treball adjudicat tradicionalment a les dones, els criteris per determinar la posició que ocupa la dona en la divisió sexual del treball no es basen en el “mèrit”, sinó en els judicis morals i culturals.

¹⁰⁸ M. A. Durán (1991) parla de l’existència de dos tipus de sistemes de regles: les explícites i les implícites. Les primeres fan referència al treball assalariat i estipulen els drets i deures dels treballadors i les segones són normes tàcites, les pròpies de les relacions privades, les quals són molt resistents a l’especificació i al canvi.

¹⁰⁹ El caràcter especial de la relació laboral del servei domèstic obeeix a l’àmbit on es realitza el servei: les *llars familiars*. Si es mira el *Real decreto 1424/1985*, l’apartat que fa referència a la comprovació d’infraccions hi diu: «La acción de control de cumplimiento de la legislación laboral relativa al contrato de trabajo doméstico, a cargo de la Inspección de Trabajo y Seguridad Social, sólo podrá realizarse salvaguardando los derechos a la inviolabilidad del domicilio y al debido respeto a la intimidad personal y familiar» (Real Decreto 1424/1985). Així, mitjançant el principi de la inviolabilitat de la llar, es fa molt difícil que l’espai privat sigui envaït per la inspecció de treball, convertint-lo en una mena d’“espai immune” a la normativa laboral.

té lloc dins la llar es pugui regir per l'arbitrarietat i la "mútua confiança", entre la persona empleadora i la persona empleada¹¹⁰. Així doncs, gaudir d'unes bones condicions laborals en el servei domèstic és una qüestió que queda subjecte a la sort del treballador, -la sort de topar amb un "bon empleador" o la mala sort de topar amb un "mal empleador"-, un fet que queda molt ben il·lustrat en l'expressió d'una treballadora domèstica immigrant en parlar de les dones empleadores: «Unas te sacan hasta el último jugueto y otras te convierten en heredera» (IOÉ, 2001b:50).

En aquest sentit, la relació mestressa-serventa és un dels contractes laborals més privats i menys institucionalitzats que existeixen pel fet que té lloc a les llars privades i entre individus aïllats, sense cap estructura supra-individual que revisi les condicions de l'acord (Rollins, 1985).

Davant la problemàtica que suposa per les condicions laborals dels treballadors/es del servei domèstic el *principi de privacitat* que regula la llar, el C. IOÉ (2001a) planteja la necessitat de qüestionar la impermeabilitat i inviolabilitat de la llar, a fi de poder aplanar el camí a un reconeixement ple del caràcter laboral i públic de l'ocupació domèstica.

Altrament, a l'hora de definir les *tasques* que queden delimitades dins l'ocupació del servei domèstic, no hi ha un criteri taxonòmic unívoc per definir-les. El servei domèstic, a diferència d'altres ocupacions, es caracteritza per una *indeterminació de les tasques*, que dificulta encerclar i limitar amb precisió aquelles tasques que quedarien dins o fora d'aquest servei, fent dels límits d'aquesta ocupació una frontera canviant i poc definida.

A la pràctica, les activitats realitzades pels treballadors/es del servei domèstic resulten inabastables, atès que poden arribar a aplegar un ampli ventall de feines domèstiques molt variades entre si, algunes de les quals són absolutament imprevisibles, fruit del temps improvisat de la vida quotidiana. De fet, allò que s'exigeix a la treballadora domèstica o de la cura, és tenir *disponibilitat absoluta*, tenir el màxim de flexibilitat i estar sempre a punt per satisfer qualsevol demanda (Lutz, 2002; Chang, 2000). L'exigència de flexibilitat es materialitza en unes jornades laborals interminables i una quasi absència d'horaris de treball¹¹¹, de forma que, els límits del temps de treball -"work-time"- s'acaben fonen amb el temps de descans -"time-off"- (Constable, 1997).

El servei domèstic, sobretot en la modalitat interna, està presidit per una manca de control sobre les hores i els descansos, sota la idea que "en una casa no hi ha hores", on el "temps de presència" és molt important¹¹² (Anderson, 2000). El "temps de

¹¹⁰ L'arbitrarietat forma part del món privat, com apunta R. Mestre (1999): «En lo privado no hay ciudadanía, ni derechos, no hay razón, ni legalidad ni igualdad. Las mujeres no son individuos autónomos sino que viven a través de sus relaciones con los otros; (...)» (1999:26) o també «En el ámbito de lo privado, lo doméstico, no hay derechos. La ética es distinta y se escapa de la aplicación de normas generales y abstractas (...)» (1999:30).

¹¹¹ A la Taula 10 dels Annexos es pot observar les condicions laborals del REEH, de forma comparada amb les condicions del Règim General. Per veure més, consultar FES-UGT (2001) i Emakunde (2005).

¹¹² El "temps de presència" (Anderson, 2000; IOÉ, 2001a) afecta sobretot a les treballadores internes del servei domèstic i es basa en el requeriment permanent, per part de l'empleador/a de la presència de l'empleat/a encara que no treballi. En aquest sentit, el temps és un recurs escàs i molt apreciat entre les treballadores domèstiques; un temps que rarament és temps de descans i que està molt desregulat.

presència” fa referència a les hores pactades per ambdues parts i que queden fora de la jornada laboral, en què el treballadora ha de romandre a casa però sense realitzar les tasques domèstiques habituals o, simplement, “estar per si de cas”. És un temps plenament subordinat a les necessitats dels altres que dificulta l'aplicació del contracte laboral (IOÉ, 2001a). Com es pot llegir en l'article 7 del Real Decreto 1424/1985:

«La jornada máxima semanal de carácter ordinario será de 40 horas de trabajo efectivo, sin perjuicio de los tiempos de presencia, a disposición del empleador, que pudieran acordarse entre las partes. El horario será fijado libremente por el titular del hogar familiar, sin que en ningún caso las horas ordinarias de trabajo efectivo al día puedan exceder de nueve. Entre una y otra jornada deberá mediar un mínimo de diez horas, si el empleado de hogar no pernocta en el domicilio, y de ocho horas, en caso contrario. El empleado interno dispondrá de al menos dos horas para las comidas principales, y este tiempo no se computará como trabajo. Una vez concluida la jornada de trabajo diaria, y, en su caso, el tiempo de presencia pactado, el empleado no está obligado a permanecer en el hogar familiar»

El problema, com s'ha vist, resideix en que el treball domèstic no és definible en termes de tasques; no hi ha una mesura objectiva que permeti estandaritzar les activitats¹¹³ (Gorz, 1995), de manera que l'estàndard utilitzat és subjectiu i arbitrari, és escollit per l'empleador i és permanentment canviable, segons les necessitats i conveniència conjuntural de l'empleador¹¹⁴. Davant aquesta manca d'objectivació, diverses especialistes plantegen la necessitat de professionalitzar i regular laboralment el sector (“mercat protegit”), una proposta que podria resoldre les condicions d'arbitrarietat en què aquest es subjecta actualment. A més a més, la lògica temporal d'aquestes tasques es basa en la sincronia, és a dir, en la simultaneïtat d'accions, tant manuals com de gestió, que comporta un ritme de treball mental i físicament esgotador¹¹⁵. Es tracta més aviat de la realització d'una *sèrie de processos* i no tant d'una *sèrie de tasques*, pel fet que les tasques estan intrínsecament vinculades entre elles i són difícilment dissociables unes de les altres (Anderson, 2000).

Però, més que les tasques que realitzen els treballadors domèstics, allò que els defineix és el desenvolupament d'un *rol determinat* dins la llar (Anderson, 1999), dins el grup familiar i dins un determinat context de relacions socials, principalment definit

¹¹³ Cal recordar que el *treball de cura* no es basa en la producció quantitativa d'actes de cura, sinó de la qualitat del vincle que, fins i tot, pot exigir la realització de pocs actes (IOÉ, 2001a). Per tant, és un treball mesurable subjectivament, en termes “qualitatius”, més que “quantitatius”, on la “productivitat” i “eficiència” del servei és un valor que pràcticament no compta (Young, 2000).

¹¹⁴ I. Young (2000) anomena a aquesta situació típica dels treballadors no professionals, la “carència de poder”: «Las personas carentes de poder son aquellas que tienen carencia de autoridad o poder (...) aquellas personas sobre las que se ejerce el poder sin que ellas lo ejerzan; los individuos carentes de poder se sitúan de tal modo que deben aceptar órdenes y raramente tienen derecho a darlas. La carencia de poder designa también una posición en la división de trabajo y la posición social concomitante que deja a las personas pocas oportunidades para desarrollar y usar sus capacidades» (2000:99). Les injustícies, descrites per I. Young, associades a la carència de poder són: la inhibició en el desenvolupament de les capacitats, la manca de poder en la presa de decisions en la vida laboral i l'exposició a un tracte no respectuós a causa de l'estatus.

¹¹⁵ Aquest rol doble s'accentua en les mestresses de casa que combinen el treball mental, de gestió, amb el treball físic i emocional o afectiu. En el cas de les *treballadores domèstiques assalariades* aquesta dualitat de rols no es dona amb tanta freqüència perquè, normalment, és la dona empleadora qui desenvolupa la gestió de l'activitat, mentre que la treballadora domèstica s'encarrega exclusivament de l'execució de les tasques. Això no treu però, que sí que es poden donar casos en què es doni llibertat a la treballadora domèstica per gestionar la seva feina amb autonomia.

per les relacions de gènere, classe i ètnia (IOÉ, 2001a; Anderson, 2000); un rol estrictament disciplinat, basat en l'exercici permanent de la submissió i l'obediència (Constable, 1997).

El rol que desenvolupa el treballador/a del servei domèstic té una funció ideològica bàsica: la reproducció de les disparitats socials entre la persona empleadora i la persona empleada, mitjançant la perpetuació de l'estatus benestant de la primera i del rol degradant i *servilista*, inherent al treball de la segona¹¹⁶ (Anderson, 2000). En paraules d'Anderson:

«The employment of a paid domestic worker (...) facilitates status reproduction, not only by maintaining status objects, enabling the silver to be polished or the clothes to be ironed, but also by serving as a foil to the lady of the house. The hired reproductive worker is reproducing social beings and sets of relations antagonistic to her own interests. Her presence emphasises and reinforces her employer's identity –as a competent household manager, as middle class, as white- and her own as its opposite» (2000:19-20).

Els beneficiaris últims d'aquest procés però, són els homes i el capitalisme, que extreuen un rèdit de benestar quotidià sense responsabilitzar-se'n de la seva gestió i execució. En aquest petit fragment de premsa escrit per una dona empleadora es resumeix amb precisió aquest greuge comparatiu que viu l'home respecte la dona en relació la gestió del servei domèstic:

«Me: Hire and manage cleaner.
Him: Grumbles when shirts not ironed.
Me: Hire and manage nanny.
Him: Tells me to tell the nanny what not to do».
(*"The things men do (and don't)" The Independent, 13 May 1998:16*) a (Anderson, 2000)

D'altra banda, un tret específic del servei domèstic, és la preferència de les famílies per contractar a una *persona amb un caràcter específic*: familiar, proper i afectiu. La preferència per un tipus de personalitat explicaria, en part, l'existència de resistències a la institucionalització de la cura i el treball domèstic assalariat, pel fet que hi ha la creença que en els serveis institucionals aquesta dimensió emocional es fa més complicada de trobar (Addis, 2002). E. Addis (2002) posa de relleu la dimensió més personalista i particularista que existeix en l'imaginari de les persones empleadores d'aquest tipus de serveis, en què les relacions emocionals hi juguen un paper important. El tipus de personalitat doncs, és un punt essencial de la base curricular de la treballadora domèstica o de la cura, que ve molt condicionat per l'aplicació d'estereotips socials, de la societat receptora, a determinades nacionalitats, i és un element que pot ser decisiu per conservar el seu lloc de treball.

---

¹¹⁶ La perpetuació de l'estatus de la persona dominant i la persona dominada també es donaria en les formes de "treball productiu", com és el cas de la relació que s'estableix entre el "cap" o "patró" i l'assalariat.

En el servei domèstic, també es produeix, de forma recurrent, una *sobrepersonalització de la relacions* entre la treballadora i la empleadora¹¹⁷ (Anderson, 2000), en què els límits de la relació laboral i la relació personal acaben per fondre's, dotant d'igual importància "conèixer les tasques" i "conèixer els empleadors" (Rollins, 1985). Les relacions "cara a cara" són una constant del servei domèstic i expliquen, en part, el fet que les empleadores prefereixin contractar a una dona individual a un home o un servei¹¹⁸. Hi ha una preconcepció cultural que construeix i assimila l'habilitat interpersonal com una qualitat típicament femenina, de forma que, la relació personalista del servei domèstic s'interioritza com un tipus de relació que "només pot existir *entre dones*" i que es desenvolupa així "per naturalesa". L'èmfasi en tractar la treballadora domèstica «just like one of the family» (Anderson, 2000:159) estava i eclipsa la relació de dominació però, sota el mite de la familiaritat, persisteix un vincle asimètric inqüestionable, ja que l'empleador és qui té el poder d'acomiadar (IOÉ, 2001a).

La creació d'aquests vincles personals forts pot, en alguns casos, portar implícit un rebuig del reconeixement de la relació laboral. Els vincles altament personalitzats propis de l'àmbit privat sovint s'escapen de la lògica i la normativa laboral, de manera que es fa complicat formalitzar i complir estrictament un contracte laboral en l'àmbit privat i reproductiu (IOÉ, 2001a).

La intensitat de les relacions personals que constitueixen el servei domèstic tenen lloc, en molts casos, en un marc de relacions basat en el *servilisme* o, com han anomenat algunes autores, el *neoservilisme* (Fraisse, 2000; Parella, 2003). El poder de caràcter *servil* és típic de les relacions pre-modernes de l'Antic Règim i és un poder que s'exerceix obertament, configurant altes dependències personals i una certa deshumanització de la relació¹¹⁹ (Patterson, 1982).

G. Fraisse (2000) posa de relleu com durant el segle XX, amb el naixement de la era democràtica, amb el treball assalariat com a categoria social i ciutadana, el treball de servitud començava a veure's com una forma de sobreexplotació privada pròpia del passat i es creà la necessitat de redefinir els paràmetres de l'ofici de servei. Aquesta transició del *treball servil* al de *professió de servei* també afectà el treball domèstic que passà «de ser un "estado de servicio", una "condición doméstica", a convertir-se en un "empleo de servicio", una "profesión" definida»¹²⁰ (Fraisse, 2000:228).

¹¹⁷ Anderson (2000) explica com la sobrepersonalització de les relacions en el servei domèstic actua com un "mecanisme fals" de suavització de la relació d'explotació i desigualtat entre la persona empleadora i la persona empleada, de manera que la sobrepersonalització de la relació es presenta com una relació beneficiosa, d'amistat i simpatia.

¹¹⁸ De la mateixa manera, Rollins (1985) detecta una preferència dels empleadors/es per contractar treballadores del servei domèstic estrangeres, en part perquè surten a baix cost i perquè garanteixen un tipus de relació determinada que les dones autòctones no tolerarien. En el cas específic de les treballadores de la cura, aquestes es preferirien pel seu caràcter "dòcil" i "carinyós".

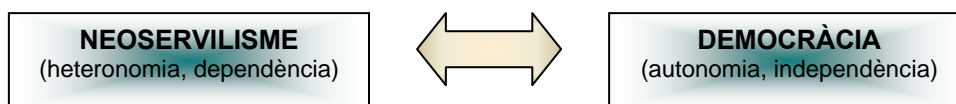
¹¹⁹ Orlando Patterson (1982) descriu dos idiomes del poder: un "*idioma del poder personalístic*" pre-modern, personalístic i basat en el servilisme, on el poder de la relació és explícit i per tal d'humanitzar les relacions de poder es fan obsequis i un segon "*idioma del poder materialístic*", propi del capitalisme i la modernitat que actua per canals més invisibles i tàctics ("explotació"). Seguint a Anderson (2000), els dos idiomes del poder apareixen en la relació del servei domèstic.

¹²⁰ La conversió del treball domèstic en un servei assalariat va fer que, des del punt de vista de les condicions de treball, l'empleador es veiés obligat a assumir unes noves normes, des del còmput de les

G. Fraisse (2000) i el C. IOÉ (2001a) assenyalen que la transició democràtica (inacabada) del *servilisme* a la *professionalització* del treball domèstic encara no ha finalitzat perquè es fa molt difícil bandejar d'aquesta feina les connotacions servils i d'explotació que sempre ha remolcat. Els confins del “treball domèstic” i “el treball domèstic assalariat” queden sovint desdibuixats, fet que dificulta que aquest últim sigui homologable, social i laboralment, a un treball de servei professionalitzat i que continuï arrossegant els vestigis servilistes del segle passat. Al gràfic següent es pot veure aquesta posició ambivalent i contradictòria del servei domèstic, que queda atrapat entre la lògica feudal o precapitalista, basada en la servitud¹²¹, i la lògica democràtica del mercat formalment lliure de les societats capitalistes, basada en l'autonomia dels individus.

Figura 7. LA PARADOXA DE LA DEMOCRÀCIA

Confusió “treball domèstic” i “treball domèstic assalariat”

Font: Elaboració pròpia a partir de G. Fraisse (2000).

El servei domèstic ha quedat ancorat parcialment en el servilisme¹²² o en paraules del C. IOÉ (1990): «el origen precapitalista de la "servidumbre" domèstica pervive, aunque transformado» (1990:23). D'aquí que el servei domèstic no s'acabi de considerar una ocupació íntegrament formalitzada i amb plenitud de drets laborals i es conformi com una forma d'“esclavitud contemporània”¹²³ (Fraisse, 2000, Zarembka, 2004, Schwenken, 2003, 2005), una mena de “sucedani democràtic” del *treball no lliure* que defineix C. Pateman (1995):

---

hores fins a la regulació dels comportaments atenent el respecte de la dignitat humana del treballador que fins al moment, s'havia regulat per les normes de la servitud feudal (Fraisse, 2000).

¹²¹ El procés de reconeixement el caràcter laboral del servei domèstic a Espanya té el seu primer punt d'inflexió a finals del segle XIX amb la prohibició de l'arrendament de serveis per a tota la vida promulgada el 1889 en el Codi Civil (article 1583) (IOÉ, 2001a; Sallé, 1985). Però «Aunque los vínculos de dependencia personales quedaron abolidos en 1889, se mantuvo en pie un criterio –ideológico y normativo– que consideraba trabajo “verdadero” sólo a las tareas manuales que se realizaban para otros fuera del domicilio, hubiese o no salario de por medio» (IOÉ, 2001a:170).

¹²² El servei domèstic és un cas emblemàtic dins les ocupacions de caràcter servil perquè la lògica servil és directament visible, atès que no existeixen mediacions entre el servidor i l'empleador (IOÉ, 2001a)

¹²³ Fraisse (2000) cerca l'origen etimològic de la paraula “servei” que provés del llatí *servitium* que significa esclavitud. Segons Fraisse, el terme servei encara pot arribar a designar una situació d'esclavitud, com per exemple per a la dona estrangera o la jove *au pair*. D'altra banda Mestre (2003) fa una distinció del “treball” del “servei”: «la diferencia entre trabajo y servicio radica en cómo se percibe y se construye la relación entre el trabajador y el empleador (...) En el trabajo de servir, la explotación no radica en el trabajo que se realiza, sino en el hecho de que se realiza para alguien de quien se depende» (2003:117).

«Se dice que el *trabajo libre* o empleo, se diferencia del *trabajo no libre* porque: primero, el trabajador está en pie de igualdad con el empleador como ciudadano jurídicamente libre e igual; segundo, porque el contrato de empleo (a menos que sea un contrato de esclavitud civil) está limitado temporalmente; tercero, porque los trabajadores no libres reciben protección y un obrero recibe un salario, la marca distintiva del intercambio libre; y, cuarto, porque un trabajador no se enajena él mismo ni su trabajo sino su fuerza de trabajo o de servicios, una parte de la propiedad de su persona» (Pateman, 1995:204)

Però el treball servil és, a més a més, una *explotació* marcada pel gènere i el color de procedència (Young, 2000; IOÉ, 2001a; Mestre, 2003). Per I. Young (2000), el treball de servir és el pilar bàsic de l'explotació dels grups racials¹²⁴: «(...) existe la presunción, más o menos aceptada, de que los miembros de los grupos raciales oprimidos son o deberían ser sirvientes de quienes -o de algunos de quienes- se ubican en el grupo privilegiado» (2000:92).

Per tant, el racisme, tot i no ser l'únic criteri que pot definir la relació que es dona en el servei domèstic, pot jugar un rol important¹²⁵. El fet de carregar tasques estigmatitzades a "altres dones", com si aquestes fossin apropiades per fer-les, acaba per "essencialitzar" la idea que les dones pobres i de minories ètniques són "esclaves o serventes per naturalesa" o, psicològicament, un "tipus" més desitjable per una posició de servitud¹²⁶ (Rollins, 1985; Glenn, 1992; Anderson, 2000, 2004) o com apunta B. Ehrenreich (2004): «lower kinds of people for a "lower" kind of job» (2004:91). Aquest prejudici cultural -etnocèntric i androcèntric (Parella, 2004)- explicaria l'estructuració per sexe i racial del servei domèstic que està tenint lloc a molts països de l'Europa del Sud, entre ells Espanya.

Per I. Young (2000) els "servidors" són una classe oprimida que està subjecte a les ordres de la classe dominant: els "servits". Aquesta dualitat entre la classe de "servidors" i la classe de "servits" es tradueix, en el fons, en una dualitat social en l'ús del temps en què, una elit professional incrementa el seu temps d'oci encarregant a tercers que els procurin temps disponible, derivant-los en part o totalment les tasques de reproducció (Gorz, 1995; IOÉ, 2001a). Com apunta D. Gardey (2000) la treballadora domèstica és «la condición que hace posible la existencia de la mujer ociosa» (Gardey, 2000:40).

La bipolaritat entre "servidors" i "servits" es basa en una *nova estratificació d'estatus* (IOÉ, 2001a), que té com a mercaderia d'explotació *l'ús del temps*: la "classe servil" ven temps a canvi d'un salari i la "classe servida" compra temps per dedicar-lo a

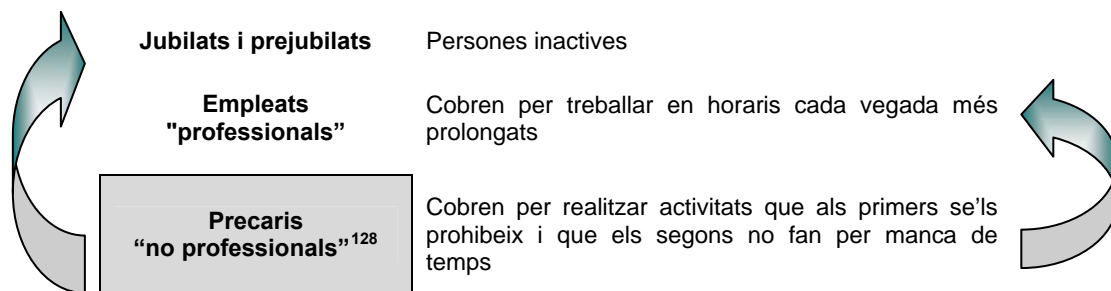
¹²⁴ I. Young (2000) presenta el *treball de servir* com una explotació racialment específica en què la injustícia de l'explotació radica en els processos socials que duen a terme una transferència d'energies d'un grup a un altre per produir distribucions desiguals, i en el mode en què les institucions socials permeten l'acumulació per part de poques persones, al temps que limiten a la resta de la gent.

¹²⁵ B. Anderson (2000) i Bakan i Stasiulius (1995) insisteixen en el rol que tenen les agències de col·locació de les treballadores domèstiques estrangeres en la perpetuació dels estereotips racistes.

¹²⁶ Laura Oso (1998) fa una explicació de l'imaginari social que hi ha al voltant de les dones immigrants des d'un esquema modernitzador del desenvolupament. Des d'una visió evolucionista de les societats, es veu a Espanya com un país occidental, modern i urbà que es contraposa amb els països d'on provenen les dones immigrants, que es perceben com a països subdesenvolupats, basats en la tradició i el folklore i rurals. D'aquesta dicotomia, segons Oso, es pot arribar a legitimar les relacions de domini i desigualtat.

activitats més valorades socialment¹²⁷. Aquesta divisió social en dos estaments està, ahora, segmentada en funció de la condició ètnica (Catarino i Oso, 2000). El C. IOÉ (2001a) proposa, més que una fragmentació social dual, una fragmentació social que es basaria en tres grans estrats: els jubilats i prejubilats (“servits”), els professionals (“servits”) i els treballadors precaris (“servidores”):

Figura 8. TRES ESTRATS BÀSICS ENTRE “SERVIDORES” I “SERVITS”

Font: Elaboració pròpia. A partir de IOÉ (2001a).

La tendència creixent a comprar TDA i de cura, desvinculant-lo dels llaços de convivència (*desfamiliarització*), només es fa a càrrec dels qui no troben ocupacions vertaderes (“precaris”), completament eludible per una part de la població: aquells que tenen ocupacions que els permet comprar el treball dels cuidadors (IOÉ, 2001a).

No s’ha d’oblidar que aquesta relació servil, pròpia del TDA, està basada en una fragmentació del gènere en què, per norma, les persones “servidores” (empleades) són dones i les persones “servides” (empleadores) també¹²⁹.

«La relación que se establece entre empleadas y empleadoras (...) es una relación entre mujeres: unidas por la desigualdad de género y separadas por la desigualdad social. Todo ello repercute directamente en las condiciones de trabajo de las empleadas y ayuda también a entender algunos de los principales problemas que preocupan a las empleadoras» (Pla Julián, 2004:259-260).

¹²⁷ En paraules del C. IOÉ (2001a): «(...) nos encontramos con una escisión social en la que unos pueden comprar un suplemento de tiempo libre a otros, mientras que estos últimos no tienen más remedio que ponerse al servicio de los primeros. Se trata de una estratificación social diferente a la estructura de clases, pues no refleja las estructuras inmanentes del sistema económico sino unos *lazos de sumisión y de dependencia personal entre servidores y servidos*» (2001:166)

¹²⁸ I. Young (2000) diferencia els professionals dels no professionals. Els *professionals* (classe mitjana) tenen una professió amb un caràcter expansiu i progressiu, gaudeixen d’una autonomia considerable i tenen un cert grau d’autoritat; els seus privilegis s’estenen més enllà del treball (“estil de vida”) i tenen la necessitat de provar la seva respectabilitat. Per contra, els *no professionals* (classe obrera) són aquells que no compten amb un desenvolupament progressiu professional, no tenen autonomia, han de mostrar respectabilitat i s’exposen a un tracte no respectuós a causa del seu estatus.

¹²⁹ La feminització de la mà d’obra del servei domèstic es produeix amb l’expansió de les classes mitjanes. En el servei domèstic de l’alta burgesia i l’aristocràcia, la presència de servents masculins era molt freqüent (jardiners, majordoms, metges, mossos, ajudants de cuina, criats de la cavalleria, carboners,...etc.) (Carrasco, 1996).

Aquestes dues dones però, experimenten una subordinació comú respecte l'home; ambdues saben que la dona empleadora no és l'última autoritat de la llar, ja que, encara que l'home juga un rol indirecte, és una figura central en l'ordre de la llar. Com s'expressa en aquesta cita: «(...) the black woman is the white man's mule and the white woman is his dog» (Gwaltney, 1980 a Glenn, 1992:17). Ara bé, com que qui acostuma a gestionar i dirigir el servei domèstic és la dona, ella és qui viu el luxe d'identificar-se amb el poder, encara que no sigui l'autoritat última de la casa.

J. Rollins¹³⁰ (1985) i B. Anderson (2000) emfatitzen els beneficis simbòlics, més que materials, que extreu la dona empleadora en la contractació del servei domèstic. El fet que la treballadora domèstica sigui vista per la dona empleadora com una "figura de contrast" pot refermar la seva autoestima, la seva posició social i la seva identitat de classe. B. Anderson (2000) parla en termes d'*honor* i *deshonor*, de poder i subjugació, per definir els rols dicotòmics que representen la dona empleadora i la dona empleada. La dona empleadora guanya honor i estatus a través del deshonor associat a la treballadora del servei domèstic¹³¹; la dona empleadora jugaria el "rol moral legítim", mentre que a la treballadora domèstica se li adjudicaria un "rol immoral".

En certa manera, el servei domèstic té una funció latent que és mantenir la superioritat d'una dona a través de la inferioritat de l'altra. La dona empleadora té una necessitat de marcar la diferència, d'establir una frontera entre les "dues moralitats", o les "dues feminitats", delimitant la seva condició de dona en contraposició a "un altre tipus de dona". Anderson (2000) mostra com la relació que s'estableix en el servei domèstic *entre dones* es sosté a través de la creació simbòlica de dues identitats morals femenines, "dos móns antagònics de la feminitat": una "feminitat virtuosa" (Glenn, 1992) i una "feminitat bruta". En aquest desdoblament de la feminitat, la dona empleadora representaria una feminitat genuïna, autèntica, basada en la puresa, mentre que la dona empleada representaria la "no-feminitat" pel fet d'operar en aquells reialmes menys prestigiosos de les activitats adjudicades a les dones, com el treball domèstic (Anderson, 2000). Com escriu Jean Genet (Oso, 1998):

«La doméstica se confunde con la sombra de la empleadora, como si la señora se desdoblara en dos identidades incompatibles: la trabajadora fuera del hogar y la esposa y madre. Y esta última identidad es asumida, en sus tareas poco valoradas, para la trabajadora del hogar. Esta sustituye a la primera en las tareas más denigrantes, pero en ningún momento lo hace en las tareas valoradas socialmente. La señora sigue siendo la señora y ama del hogar, dominando esta parcela de la vida cotidiana y el espacio privado del hogar. Tiene la plena responsabilidad afectiva de la familia. La criada sólo recoge los desperdicios de esta doble identidad.» (Oso, 1998:161)

¹³⁰ Judith Rollins (1985) realitzà un estudi comparatiu en cinc ciutats europees (Berlín, Barcelona, Atenes, Bolonya i París) sobre servei domèstic i les dones immigrants, on constatà que l'estatus jurídic de la dona immigrant i la vivència o no amb els seus empleadors, són dues variables claus en la determinació de les seves condicions de treball i de vida en la societat d'acollida. En aquest sentit, M. A^a. Escrivá (1997) va fer un estudi sobre les dones peruanes a Barcelona que afirmava el mateix que J. Rollins.

¹³¹ O. Patterson (1982) exposa dues característiques bàsiques de totes les societats que tenien un sistema d'esclavitud: la consideració de l'esclau com un ésser humà degradat i el fet que l'honor de l'amo es construïa a través de la subjecció del seu esclau. Atès que el servei domèstic comparteix aquests trets, tot i que en menor intensitat, es pot parlar del servei domèstic com un tipus d'"esclavitud contemporània"?

La pressió simbòlica d'aquestes “dues feminitats”, distribuïdes en funció de la posició de poder que ocupa cada una de les dones en la relació, té com a resultat la superació de les experiències compartides en tant que dones.

B. Anderson (2000) utilitza com a metàfora el conte de “Dr. Jekyll i Mr. Hyde” per representar les dues cares estereotipades de la feminitat¹³², construïdes en la relació dona empleadora-dona empleada.

Figura 9. Els “DUALISMES” ENTRE L'EMPLEADORA I LA TREBALLADORA

DONA EMPLEADORA “Madonna”	DONA EMPLEADA “Whore”
esposa neta espiritual moral situada en un pedestal servida	treballadora domèstica bruta manual immoral realitza el treball brut servidora

Font: Elaboració pròpia. (Anderson, 2000)

Els estereotips femenins que entren en escena en la relació dona empleadora/treballadora domèstica són interdependents i es basen en la dicotomia “puresa/impuresa”¹³³ (Davidoff, 1979). Mentre que a les esposes/mares se'ls atribueix els aspectes més emocionals i íntims del treball domèstic i de la cura -responsabilitat moral i emocional sobre els nens-, a les treballadores se'ls assigna el treball físic, més devaluat¹³⁴ (Anderson, 2000, 2004). L'esposa dirigeix, ordena i gestiona i la treballadora domèstica obeeix i acata ordres; l'esposa té el rang d’“experta”, de professional, per la seva posició pública i la treballadora és identificada amb l'estigma de la seva ocupació; l'esposa té una xarxa de responsabilitats i de “drets” a la llar,

¹³² Segons Anderson (2000) existeixen forts paral·lelismes entre el treball servil dels treballadors domèstics assalariats contemporanis i el treball domèstic dels servents en l'Anglaterra dels temps victorians, en què hi havia una clara divisió de funcions: els servents responien a les demandes manuals i físiques de la llar, mentre que les esposes responien a les demandes emocionals. Per últim, els homes demostraven la màxima superioritat a través de la no consideració de la gestió domèstica i disfrutant la llar com un refugi, una bona recompensa de les tensions del treball productiu.

¹³³ Aquesta dicotomia de la feminitat formava part de l'ordre moral domèstic del segle XIX en què «Women became the purest, most ethereal, most unworldly of all creatures, but they also, as protectors of the moral order, had constantly to wrestle with the impure» (Davidoff, 1979:122). Aquesta distribució de la puresa entre les dones seguia una estratificació de classe, en què les classes opulentes podien accedir a la puresa i la higiene, que els proporcionava respectabilitat, i les classes pobres es consideraven brutes i impures.

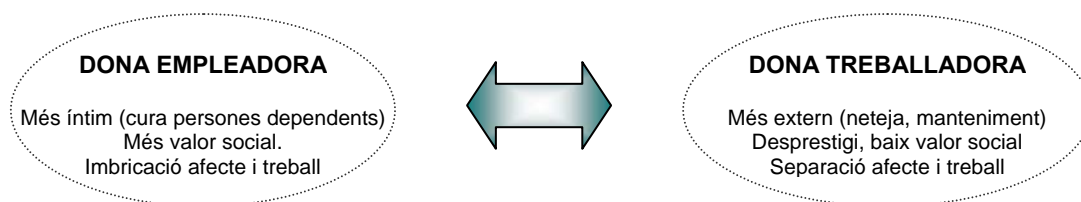
¹³⁴ Les empleadores lloguen el treball físic del treball domèstic i la cura, però elles tenen «the privileging of the genetic link» (Anderson, 2000:119) amb els membres de la família i els pertoca la gestió emocional de la cura. Anderson però, insisteix en què aquesta dicotomia entre el treball físic i el treball emocional és falsa perquè el treball i la implicació emocional són dos aspectes indissociables del treball domèstic assalariat i la cura perquè són activitats que es produeixen en un marc de relacions cara-a-cara, on la interacció, les relacions i les mocions són inevitables. Per tant, «(...) it involves mental, emotional and manual labor» (Brenner and Laslett, 1986 a Glenn, 1992:4).

adquirits amb el matrimoni, mentre que la treballadora domèstica realitza les tasques més alienants i desprestigiades¹³⁵.

La delegació de les tasques depèn, segons el C. IOÉ (2001a) bàsicament de tres aspectes: a) la inevitabilitat de la tasca (i incompatibilitat amb els horaris de l'empleadora); b) la duresa, brutícia de la tasca; c) la necessitat que algú representi un paper subordinat i l'estatus propi sigui realçat.

En l'univers simbòlic femení, construït dins del sistema de gènere, no totes les tasques domèstiques tenen igual significació. Es pot establir una gradació de les mateixes en funció de la proximitat o exterioritat que presenten en relació amb allò que es considera el nucli de la identitat personal de la persona empleadora (IOÉ, 2001a).

Figura 10. JERARQUITZACIÓ DE LES TASQUES

Font: Elaboració pròpia. A partir de IOÉ (2001a).

Per tal de preservar, de forma diàfana, la seva feminitat “moralment superior”, la dona empleadora utilitza diversos rituals d'explotació, físics i psicològics, que posen de manifest els límits que la separen de la treballadora domèstica i la dimensió *neoservilista* de la relació. Aquests rituals són bàsicament: la *segregació de l'espai i el menjar*, el *maternalisme* (Rollins, 1985) i la *deferència*¹³⁶.

La pràctica de la deferència és una de les parts integrals i indistingible del rol de la treballadora domèstica. La deferència permet perfilar amb claredat la posició de poder que ocupa la persona empleadora, que existeix, únicament, en relació a la posició de la treballadora. La funció d'exercir la deferència entre *no-iguals* confirma la desigualtat i la posició de partida de cadascú respecte l'altre (Rollins, 1985).

La deferència pot aparèixer en la interacció lingüística, gestual o espacial, en les tasques, en l'estructura de la comunicació o en els *rituals d'evasió* i de *presentació*¹³⁷. Les formes lingüístiques de la deferència es basen en les limitacions en

¹³⁵ Aquest desdoblament de la identitat femenina es basaria en el què I. M. Yonug (2001) ha anomenat el “dualisme normatiu” en què es dissocia el treball de gestió (dona empleadora) del treball manual (dona treballadora), dotant del primer d'intel·ligència i racionalitat i devaluant el segon per la seva proximitat als afers mundans de la vida.

¹³⁶ El *maternalisme* i la deferència són els dos patrons, descrits per Rollins (1985), que es donen entre empleador i treballador domèstic. Aquests patrons però, no són universalitzables, atès que, per exemple, en el cas de les treballadores de la cura, la proximitat entre la treballadora i l'empleadora és més habitual i els rituals de deferència menys freqüents.

¹³⁷ Els rituals d'evasió i presentació són una idea original de Erving Goffman que utilitza J. Rollins (Goffman, 1956 a Rollins, 1985) per expressar la normativització implícita de la conducta de la treballadora domèstica que ha de seguir unes pautes per presentar-se o marxar dels llocs.

el discurs del treballador/a domèstic/a, de manera que aquest ha de tenir un autocontrol constant sobre les paraules emprades i un discurs absolutament discrecional cap el seu empleador/a (Rollins, 1985). De forma contrària, aquest es pot permetre tot tipus de “familiarismes”¹³⁸ que reforcen la situació de desigualtat.

La deferència en els gestos i en les formes de treballar, no només s’expressa a través de l’actitud de la treballadora domèstica, una actitud submissa i no desafiant, sinó també a través de la seva conducta servil i la “disciplina del cos” (Constable, 1997).

Pel què fa a la deferència distintiva en l’ús de l’espai, aquesta es basa en mantenir una certa distància de respecte cap el cos de l’empleadora i en controlar l’ús de l’espai de la casa utilitzat¹³⁹. Es tracta d’una segregació espacial que, en el fons, no és més que una segregació classista i ètnica i que es dona, sobretot, en les treballadores de neteja, i no tant en les treballadores de la cura.

Les pràctiques alimentàries també reflecteixen elements de discriminació cap a la treballadora domèstica -donar-li aliments distintius o les “restes”, menjar en plats de plàstic...etc.-, unes pràctiques que també simbolitzen l’abisme que existeix entre la treballadora i la família empleadora¹⁴⁰ (Catarino i Oso, 2000; Rollins, 1985; Anderson, 2000; IOÉ, 2001a).

Aquesta relació de caràcter servil basada en la deferència però, encara es fa més poderosa si hi intervé la pràctica del “maternalisme”; com expressa Rollins (1985): «But the exploitation may be just as powerful when it is disguised in maternalism» (1985:157). El “maternalisme” es basaria en un tractament, per part de la persona empleadora, afectuós, d’apreciació i de protecció cap a la treballadora domèstica però, alhora, basat en el cinisme perquè, en última instància, sota el “maternalisme” i els seus gestos de benevolència s’hi amaga una certa “infantilització” de la treballadora (Rollins, 1985; Anderson, 2000).

El “maternalisme” expressa una actitud ambivalent, atès que, mentre que té la funció de protegir, nodrir i crear una certa familiaritat amb la treballadora, també la degrada i la insulta perquè no contribueix a veure-la com una persona adulta i autònoma¹⁴¹. El “maternalisme” es presenta com una relació amistosa, basada en els

¹³⁸ A partir de l’estudi realitzat per Rollins (1985), l’autora explica com la posició de poder de la dona empleadora li proporciona el dret de la intrusió en la vida de la treballadora domèstica, desplegant una “curiositat natural” per l’altra persona i l’altra cultura i amb una certa “preocupació per l’oprimit”. Rollins veu en aquestes intrusions la confirmació dels estereotips negatius en relació la treballadora domèstica i veu en aquesta pràctica una mena de “voyeurisme” per part de la dona empleadora. En paraules de Rollins, la treballadora domèstica seria una mena de «windows to exotica» (1985:166) per la dona empleadora.

¹³⁹ En el cas de moltes internes, la segregació de l’espai consisteix en la relegació de la treballadora domèstica a la cuina –lloc que simbolitza la brutícia i la dependència-, sent el menjador o la resta d’espais els reservats per la família empleadora. L’habitació de la interna acostuma a estar al costat de la cuina i en alguns casos, la segregació espacial també es marca per una doble entrada: la porta principal i la porta del “servei”. (Catarino i Oso, 2000; Rollins, 1985).

¹⁴⁰ Per Anderson (2000), l’abús sexual és l’exemple més clar d’aquest abisme entre la treballadora i la dona empleadora. Els abusos sexuals per part dels homes empleadors també es donen, però, sovint, la dona empleadora es posiciona del favor marit.

¹⁴¹ Algunes expressions de la relació basada en el “maternalisme” descrites per Rollins (1985) són: utilitzar el nom de pila de la treballadora, donar regals, fer un préstec de diners, deixar que l’empleada faci trucades de negocis trucades per preparar un viatge de l’empleadora,...etc. Aquesta sensació de

llaços “femenins” però que «sirve para confirmar la bondad de la empleadora y la inferioridad de la trabajadora» (IOÉ, 2001a:164). Allò insidiós d'aquesta relació és que es presenta com una fórmula amable d'igualtat, però acaba per reforçar l'asimetria entre l'empleadora i la treballadora domèstica, mitjançant la naturalització de la inferioritat de classe i ètnia d'aquestes últimes. El producte indirecta, i inevitable, d'aquesta esquerda dins el propi gènere femení és la vitalització del patriarcat.

B. Anderson (2000) reivindica la *professionalització* del TDA com a antídoto d'aquestes pràctiques “maternalistes” però, la *professionalització*, a part que suposa un encariment del servei, es fa difícil de vehicular en un context que dilueix el TDA amb les aptituds adscrites de les dones, que *reifica* i *essencialitza* aquest treball com una afer immanent a les qualitats femenines, sobretot el treball de cura, i, per tant, sense unes capacitats tècniques reconegudes. Com també assenyala el C. IOÉ (2001a) «el servicio doméstico está catalogado como uno de los empleos que no requiere una capacitación específica (aunque se da por supuesta la cualificación genérica que la socialización primaria transfiere a las mujeres)» (2001:274).

La idea de la *professionalització* és una idea que, precisament, deslegitima aquest discurs tan estès perquè, lluny de naturalitzar les capacitats del servei domèstic, propugna la necessitat de formar, de capacitar i tecnificar les treballadores d'aquesta ocupació. Si la professionalització defensa les *qualitats adquirides* del servei domèstic, es llegeix de forma implícita, que s'oposa a veure-les com a *qualitats adscrites* i per tant, hi ha una cosa clara, i és que la professionalització del TDA és molt difícil d'assolir mantenint la ideologia de gènere i de classe actual (Anderson, 2000).

Totes les característiques del TDA que, fins ara, s'han anat exposant al llarg d'aquesta secció, no tenen un impacte homogeni en totes les treballadores domèstiques, atès que aquestes representen un col·lectiu heterogeni que integra actes de resistència o obediència en relació el poder de la dona empleadora¹⁴² (Thornton Dill, 1988). Tampoc tenen un impacte equitatiu en totes les modalitats, també subrègims o subsectors, del *treball domèstic assalariat*.

La ingerència del servilisme, el “maternalisme” o l'exigència d'un comportament basat en la deferència, així com el grau de personalització de la relació laboral o la isolació del treballador/a, tot i ser trets compartits de forma genèrica, es plasmen, amb més o menys força, en funció de la modalitat del servei domèstic: *servei intern*, *servei extern* o *assistència “per hores”* (IOÉ, 2001a). Aquest tres subsectors ocupacionals es diferencien, principalment, pel “temps de presència” dels treballadors/es a les llars dels empleadors/es. Les posicions, dins de cada una d'aquestes modalitats, que ocupen el

---

familiarisme és contradictòria perquè alhora, es combina amb la relació distant que comporta la deferència (Gregson i Lowe, 1994).

¹⁴² B. Thornton Dill (1988) analitza diferents trajectòries de resistència («stories of resistance») de diferents treballadores domèstiques que empen estratègies per gestionar el domini de la relació de poder amb la dona empleadora i fer la situació laboral més tolerable i digne.

col·lectiu de dones autòctones i el d'immigrants, està relacionat amb el seu poder social de negociació¹⁴³ (Villa, 1990).

A continuació es descriuen les característiques bàsiques d'aquests tres subrègims laborals:

- *Treball domèstic assalariat intern*: el treballador/a viu a la llar de l'empleador¹⁴⁴. És la modalitat laboral amb més analogies amb el treball servil: el treballador té una forta “carència de poder” (Young, 2000) i d'autonomia, la sobrepersonalització de la relació és un element constant i, pràcticament, la vida laboral del treballador es confon amb la seva vida personal. La co-residència és una solució d'estalvi de les despeses en allotjament i manutenció¹⁴⁵, per part del treballador/a intern/a però, com a contrapart, el fet de treballar vint-i-quatre hores produeix una atomització de les relacions socials d'aquestes treballadores, que és un obstacle per a la seva socialització i progressiva integració al mercat de treball i a la societat¹⁴⁶ (Anderson, 2000; IOÉ, 2001a; Bettio, *et. al.*, 2006). La manca de privacitat i intimitat és una altra característica d'aquesta modalitat laboral que té com a conseqüència directa una certa “despersonalització” de la treballadora, amb una vida privada i personal molt limitada i sota un “control” quotidià en tots els aspectes de la seva vida¹⁴⁷.

La contractació de treballadores internes és la “solució idònia” per a les famílies dels *Països Mediterranis* perquè es tracta d'un servei que reproduïx unes pautes *familistes*, un model de cura familiar (Bettio, *et. al.*, 2006). Aquesta

¹⁴³ P. Villa (1990) condiona la posició que ocupen els treballadors al mercat de treball a dos factors: a) les seves oportunitats de treball, atès el nivell de demanda agregada i la política dels empresaris i b) la posició relativa que ocupen en l'estructura social i que els diferencia en funció del seu poder social de negociació, és a dir, el seu nivell d'acceptació de les condicions de treball.

¹⁴⁴ El salari del servei domèstic intern es fa més difícil de mesurar per l'allotjament i la manutenció que rep el treballador (“salari en espècie”). Actualment, el *Salari Mínim Interprofessional* es situa en 570 Euros i d'aquesta quantitat se'ls pot descomptar fins a un 45% per allotjament i manutenció.

¹⁴⁵ Per les dones immigrants acabades d'arribar, el servei domèstic intern es contempla com una opció raonable a curt termini perquè ofereix una solució als problemes d'allotjament i treball i permet retornar, de forma ràpida, el deute a les agències que els han facilitat l'entrada al país.. Amb la modalitat interna, la treballadora pot minimitzar les seves despeses i tenir una aclimatació accelerada a la nova cultura i la nova llengua. A més de tenir, només en arribar, un lloc per viure, la llar de l'empleador també serveix de “refugi” de la policia i les deportacions. Però el servei intern no surt a compte a llarg termini perquè els empleadors acaben pagant baixos salaris amb el pretext que fan un pagament alt en espècies (Anderson, 2000, 2004). Per això, la trajectòria laboral més comuna d'aquestes dones és iniciar-se en el servei domèstic intern i, un cop assentades a la societat d'acollida, es passen el servei domèstic extern (IOÉ, 1991, 2001a, 2001b)

¹⁴⁶ L'isolament de les treballadores domèstiques internes dificulta la cohesió social i laboral de les treballadores del sector, fet que es tradueix en una baixa organització social dels interessos col·lectius. També es redueixen les possibilitats de construir xarxes personals, una qüestió rellevant per l'assentament de les treballadores domèstiques immigrants (Anderson, 1999, 2000). (veure la Taula 11 dels Annexos, on es pot veure com el servei domèstic és un dels sectors on els treballadors treballen més hores i s'elaboren menys convenis).

¹⁴⁷ La intensitat del servei domèstic intern suposa, per a moltes dones, una manca de temps lliure, una manca de privacitat i l'exposició a abusos i, fins i tot, el sacrifici de la seva vida familiar i la maternitat (Colen, 1989; Chang, 2000; Andall, 2000; IOÉ, 2001b). Així, la contractació, per part d'una llar, d'una treballadora domèstica soluciona els seus “problemes reproductius” però en detriment de la vida reproductiva de la treballadora contractada.

modalitat sembla que encara s'està mantenint en els últims anys a Espanya, sobretot a través de les dones estrangeres llatinoamericanes¹⁴⁸. (Catarino i Oso, 2000; Mestre, 1999).

Treball domèstic assalariat extern fix o "interines": el treballador/a treballa diàriament varies hores a la llar de l'empleador però pernocta en el seu domicili propi, fet que fa possible que es doni una certa flexibilitat d'horaris amb la vida familiar. En aquesta modalitat, també es produeix un vincle personal fort amb l'empleador/a pel fet que es comparteix molt temps de la vida quotidiana amb ell/a però, a diferència del servei intern, les condicions de treball permeten més autonomia i llibertat al treballador/a. El treballador extern té el seu propi espai pel què fa a l'allotjament o la seva vida personal i social, de manera que la vida personal no es dilueix amb la vida laboral.

Es tracta de la modalitat de contractació més comú a Espanya (Anderson, 2000).

Assistència "per hores": el treballador/a treballa per hores a temps parcial per una o varies llars. Els llaços de dependència personal amb l'empleador/a són mínims, ja que, sovint, l'empleador no està en el domicili, encara que és possible que mantingui un cert "control a distància" des de la feina. A més, el fet de treballar per diversos empleadors fa que els vincles personals siguin més costosos de consolidar i requereix tenir una gestió eficient del temps per fer compatibles els horaris de cada llar.

Aquesta modalitat acostuma a estar formada per una mà d'obra tant estrangera com autòctona.

Tot seguit es veu, segons l'enquesta realitzada pel C. IOÉ (2001a), com el tipus de treballadors/es varia de forma notable en funció del subsector que contracten les llars empleadores (Taula XVII).

Les llars amb treballadors espanyols compten, majoritàriament, amb treballadors "per hores" (62%), en segon lloc amb treballadors externs amb treballadors externs fixes (35%) i, de forma excepcional, amb treballadors interns (7%); en canvi, les llars amb treballadors immigrants, es reparteixen més equitativament, entre les que compten amb interns (38%) i treballadors "per hores" (38%).

¹⁴⁸ Catarino i Oso (2000) fan una comparació entre el reclutament de treballadores domèstiques internes a les ciutats de Lisboa i Madrid i troben que, així com a Lisboa, la progressió de les treballadores internes a les treballadores externes es fa patent, a Madrid aquesta progressió és lenta, mantenint encara una alta demanda d'internes. D'altra banda, les dones joves espanyoles ja no estan, generalment, disposades a servir d'internes en una llar, com a molt treballen com a externes fixes, com a assistentes per hores o en empreses de la neteja, cedint la modalitat interna a les treballadores estrangeres.

Taula XVII. LLARS EMPLEADORES DE TDA SEGONS SUBSECTOR, NOMBRE DE TREBALLADORS I NACIONALITAT DELS MATEIXOS

ESPANYA. (Percentatges)			
TIPUS I NOMBRE ¹	NACIONALITAT DEL TREBALLADOR		
	ESPANYOL	IMMIGRANT	AMB DÓS
INTERNES			
Un	7%	31%	59%
Dos o més	0	7%	15%
EXTERNIS FIXES			
Un	34%	29%	37%
Dos o més	1%	1%	0
TREBALLADORS PER HORES			
Un	59%	38%	56%
Dos o més	3%	0	15%

Font: Enquesta del C. IOÉ(2001a) a llars empleadores de Servei domèstic.

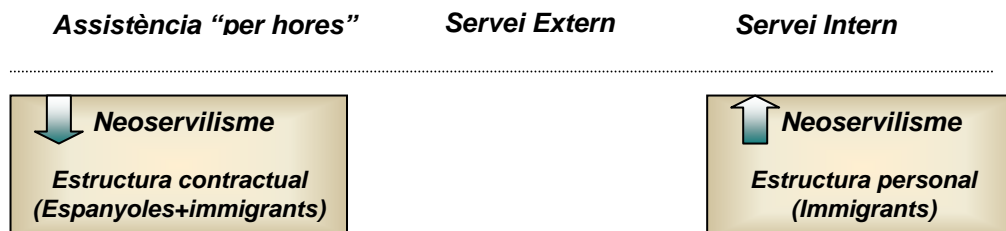
¹ Trobem la distribució del tipus i el nombre de treballadors domèstics segons tres tipus de llars: les que tenen a autòctons, les que compten amb immigrants i les que tenen treballadors d'ambdues procedències. La suma dels percentatges per cada tipus de llar pot resultar superior a 100%, donat a la presència de més d'un tipus de treballador en algunes vivendes.

Es pot constatar, a més, que les famílies que compten amb treballadors immigrants, són les que habitualment, tenen un o més treballadors domèstics, mentre que quan hi ha dos o més espanyols, es tracta d'assistents "per hores".

Una altra diferència entre les treballadores internes i externes i les assistentes "per hores" és que a les primeres se'ls atribueixen "tot tipus de tasques", mentre que, a les assistentes "per hores" es preocupen, majoritàriament, del "manteniment de la casa" (IOÉ, 2001a).

A la Figura 11 es distribueixen els diferents subrègims laborals del treball domèstic assalariat, en funció de la seva proximitat amb el *neoservilisme* i el perfil de treballadores que hi està més representat.

Figura 11. RELACIÓ AMB EL NEOSERVILISME PER SUBSECTOR LABORAL

Font: Elaboració pròpia. A partir de IOÉ, (2001a); Catarino i Oso (2000.)

La modalitat interna del servei domèstic és aquella que guarda més llegats del servilisme i que acostuma a reunir més treballadores estrangeres. A l'extrem oposat, el subrègim d'assistència per hores té unes característiques laborals que voregen a les d'altres situacions laborals extradomèstiques, mentre que el servei extern es situa entre els dos pols. Així, es produeix una *dualització del sector domèstic* (Martínez Veiga, 1999), on les treballadores immigrants ocupen el segment més servilista que han rellevat de les treballadores espanyoles, les quals s'han anat mobilitzant cap un subsector amb més privilegis laborals, el de les assistentes "per hores", un sector que també comparteixen amb les dones immigrants

Als treballadors domèstics immigrants se'ls imposen més sovint marques que reforcen la relació jeràrquica amb els empleadors, independentment del subsector de treball o l'estatus social dels empleadors. Sembla ser que «más que una "marca de clase" lo que parece imponerse es una "marca étnica"» (IOÉ, 2001a:337), sigui perquè pels empleadors resulta més "evident" la posició diferencial i subordinada dels immigrants que la dels autòctons, o bé perquè aquests últims no assumeixen amb la mateixa docilitat allò que, a aquells, se'ls imposa com un marc inqüestionable de treball.

Altrament, els tres subsectors domèstics es distribueixen en dos blocs en funció de com es reparteix el pagament de la cotització a la Seguretat Social. Els treballadors interns i externs estan dins la modalitat dels *continus* (fixes), en què la quota de cotització recau majoritàriament sobre l'empleador, encara que el treballador paga una petita part; els treballadors "per hores" són *discontinus* (temps parcial) i, en aquest cas, qui paga els costos de la Seguretat Social és el propi treballador (IOÉ, 2001a).

3.3) Antecedents històrics del treball domèstic assalariat a Espanya

Una vegada situat el TDA i els seus trets laborals, aquest apartat pretén situar, breument, l'evolució històrica d'aquesta ocupació en el context espanyol, amb la finalitat de comprendre, des d'una visió més ample, les característiques que el conformen en el present. Per tal de seguir una ordenació cronològica, aquesta secció es divideix en quatre grans apartats, que es corresponen amb les quatre etapes històriques del servei domèstic, des de l'Antic Règim fins a l'actualitat (IOÉ, 2001a).

3.4.1 L'Antic Règim: la servitud com a paradigma de les relacions laborals.

Durant el segle XV i començaments del segle XVI, el servei domèstic era una via comuna de promoció laboral per a les nenes camperoles, procedents de les zones més rurals del país, les quals eren considerades "pertinents per servir" per la seva condició de pobres. La inserció d'aquestes joves en el servei domèstic de les ciutats

era una forma molt típica de transitar cap a la vida urbana i assegurar-se la dot pel matrimoni.

La relació laboral quedava inscrita en un contracte que era firmat, davant de notari, pels mateixos amos (empleadors) i els representants de les criades, generalment els pares o tutors de les nenes menors d'edat. Generalment, el contracte establia la cessió temporal de la nena a l'amo per un períodes de cinc a deu anys, el qual finalitzava en el moment que la nena es casava. La treballadora domèstica ("serventa") s'encarregava de fer «todas aquellas que resultaran lícitas y honestas» (IOÉ, 2001a:145), tant de dia com de nit i li estava prohibit l'abandó de la llar abans de la fi del contracte¹⁴⁹. A canvi del seu servei, l'amo li ofería allotjament, vestiments i procurava «enseñarle buenas costumbres» (IOÉ, 2001a:146), ahora que li donava una remuneració, que es pagava íntegra amb la fi del contracte. Aquesta remuneració es considerava "complementària" a la resta de beneficis en espècie que rebia la treballadora, com ara la manutenció, l'allotjament o les "llicions de pedagogia moral" - conducta, hàbits, estil de vida,...etc.-, basades en la ideologia de les classes benestants. D'alguna manera, l'amo considerava que li estava fent un "favor moral" a la serventa perquè la "reeducava en una bona conducta", que llavors es considerava que la gent de costums rurals no tenia (IOÉ, 2001a).

Un canvi favorable per les treballadores domèstiques, es produí el segle XVII, amb la constitució de la "Casa de Madres y Padres de Mozas", institució que tenia com a finalitat, facilitar i encarrilar la col·locació de les serventes, fent d'institució mediatra entre l'oferta de serventes i la demanda de les famílies (IOÉ, 2001a). Aquesta institució també feia d'àrbitre davant eventuais conflictes entre les dues parts, defensant els interessos de les serventes i configurant-se com a entitat responsable davant dels amos, evitant així, la individualització del conflicte. L'emergència d'aquestes entitats mediatres, durant el segle XVII, posa de manifest la voluntat de regulació i control de les relacions arbitràries característiques del servei domèstic.

El segle XVIII, la demanda de servents/es estava formada, exclusivament, per famílies d'un estatus social -famílies de l'alta aristocràcia, la noblesa mitjana i els burgesos enriquits- o també per convents de clausura de l'església catòlica. Llavors, la quantitat (nombre de servents) i la qualitat (diversitat de funcions)¹⁵⁰ dels servents de què gaudia una família actuava de símbol extern del seu rang social, la seva autoritat i nivell d'ostentació. Per tant, el servei domèstic tenia una alta càrrega simbòlica.

¹⁴⁹ En cas que la treballadora abandonés la llar abans de la data límit d'acabament del contracte, aquesta estava obligada a indemnitzar a l'amo amb la quantitat equivalent corresponent al període no treballat (IOÉ, 2000a)

¹⁵⁰ En l'organització de la plantilla dels empleats d'una casa aristocràtica existien dos grups, dividits de forma nítida per la nòmina: els de "escales amunt", també coneguts com a "mayores", i els d'"escales avall", denominats "menores". Els dos principis bàsics que separaven uns i altres eren el grau de proximitat als membres de la família senyorial i el caràcter més o menys especialitzat de la funció. En quant al personal femení, tenia una menor presència entre els treball reservats als "mayores" i era relegat als treball menys qualificats (Carrasco, 1996).

3.4.2 *El trànsit del feudalisme al capitalisme.*

A finals del segle XIX es produeix l'abolició formal de la servitud i s'inicià una etapa de plena vigència del mercat de treball "formalment lliure". Amb la constitució de l'àmbit privat i el mercat de treball formal, el projecte de vida dels servidors domèstics, ja no es desenvolupava en un context social marcat per l'adscripció d'estatus, sinó per la progressiva consolidació d'un "mercat de treball lliure", on el servei domèstic constituïa una de les opcions possibles dins d'una gamma més àmplia d'ocupacions (IOÉ, 2001a). Per tant, "ser pobre" ja no tenia com a destí inexorable convertir-se en servent de l'aristocràcia.

Es tracta d'un context en què comença a proliferar un nou model de família moderna que potencia la vida en la privacitat i la co-residència amb aquells parents més propers. Aquest tipus de família amb un nucli de convivència més reduïda (família nuclear) era el tipus de família imperativa, pròpia de la classe burgesa ascendent. La reducció en nombre dels membres de cada una de les llars va tenir com a conseqüència una disminució de la demanda de servents i serventes i la creació d'un patró familiar en què la dona/esposa/mare era la màxima gestora de la llar i l'home l'autoritat patriarcal absoluta (IOÉ, 2001a).

D'altra banda, amb la industrialització, s'inicià un període en què la conflictivitat social es va fer més visible, en què la burgesia exercia unes pràctiques de dominació social sobre la classe treballadora, a través de la seva "pedagogia burgesa".

A finals del segle XIX, amb la dissolució de l'Antic Règim, es comença a desenvolupar un esforç de control i reglamentació del servei domèstic per part de l'Estat. Apareixen nous reglaments pel servei domèstic que es proposaven «moralitzar e impedir abusos en el servicio doméstico y dar garantías a las familias» (IOÉ, 2001a:150). Els servents/es es van començar a convertir en persones sota sospita, vistos negativament per l'opinió pública, perquè se'ls associava amb la "corrupció moral" de la prostitució, les mares solteres i l'enveja i el recel cap a les seves empleadores (Borderies-Guereña, 1996).

Per les classes dominants, el servei domèstic i la prostitució es van començar a veure com a dues formes potencialment perilloses per la seva "immoralitat", dues ocupacions que, en aquell moment, s'estaven convertint en els principals nínxols laborals de les dones. La regulació social d'ambdues ocupacions culminà amb la "Real Orden de 1889" que pretenia «moralizar o de excluir elementos peligrosos, precaver y evitar que personas, sospechosas por lo menos, se introdujeran en el hogar» (IOÉ, 2001a:150).

Amb el fort creixement urbà que experimentà el segle XIX, va augmentar la demanda de servidores domèstiques, fet que també comportà una major feminització dels fluxos migratoris que es dirigien a les grans ciutats (Sarasúa, 1994 a IOÉ, 2001a). Per a les dones camperoles, el servei domèstic era la principal via d'entrada al món urbà, era una mena de "professió pont", en què les noies joves camperoles i sense recursos, podien establir relacions amb persones d'un alt estatus social, augmentar la

qualificació i estalviar per la dot matrimonial¹⁵¹. Tot i això, les servidores que van aconseguir un ascens social no ho van fer per la via de l'ocupació, sinó per la del matrimoni (IOÉ, 2001a). No obstant, un sector significatiu de dones sí que va utilitzar el servei domèstic com a instrument estratègic de mobilitat social i ocupacional (Borderías, 1991 a IOÉ, 2001a).

D'altra banda, hi havia una alta relació entre el servei domèstic i la prostitució, una connexió que es produeix com a resultat de la debilitat de la posició social de la treballadora domèstica que acaba exercint també la prostitució per treure un salari complementari. Segons estudis de l'època (IOÉ, 2001a), el transvasament de les dones, del servei domèstic a la prostitució era constant, un fet que s'explicava per «cierta solidaridad –entre ambas actividades– que predispone entre la servidumbre privada (doméstica) y la servidumbre pública (prostitución)» (A. Navarro a Colectivo IOÉ, 2001a:154).

3.4.3 El servei domèstic durant l'etapa franquista

Després de la guerra civil¹⁵², amb l'ascens del franquisme a Espanya s'obra un període econòmic basat en la ruralització, autarquia econòmica i la ideologia del nacionalsocialisme (IOÉ, 2001a). El panorama laboral es presenta molt immobiliària i la divisió sexual del treball es reforçà, a través de la *ideologia de la domesticitat* (Nash, 1993), que enaltia el paper de la dona com a mare i esposa.

El 1959, amb el fi de l'autarquia i l'impuls d'un model de desenvolupament de caràcter “desarrollista/productivista”, es produí un enorme procés migratori del camp a les ciutats i cap a l'estranger. Amb l'ascens de la renda disponible per les classes mitjanes, la demanda de servei domèstic augmentà, alhora que també ho va fer l'oferta. També, moltes servidores domèstiques espanyoles emigraven a l'estranger a països com França o Bèlgica¹⁵³.

Algunes de les entitats d'enquadrament ideològic de les dones del servei domèstic, durant el franquisme, van ser “La Sección Femenina del Movimiento Nacional” i algunes institucions dependents de l'Opus Dei que tenien lemes com: «si servís mejor a los señores, servís a Dios» (IOÉ, 2001a:156), proposant una analogia entre els “senyors” i “Déu”¹⁵⁴, que tenia un efecte únicament favorable pels

¹⁵¹ En certa manera, el servei domèstic servia de refugi per les persones empobrides i feia una funció de protecció social que era evitar la marginació social (IOÉ, 2000a).

¹⁵² Cal apuntar, seguint a M^a. A. Sallé (1985), que durant la Segona República es va reconèixer per primera vegada el caràcter laboral del servei domèstic i la seva equiparació amb la resta d'ocupacions que es realitzaven per compta aliena (“Ley de Contratos de Trabajo 21/11/31”). Malgrat que aquesta llei va servir per avançar en el reconeixement jurídic i laboral dels treballadors domèstics, no va representar cap abans pràctic perquè, tan sols sis dies després de la promulgació de la llei, va entrar en vigor la “Ley de Jurados Mixtos de 27/11/31 que exclouia aquest ofici de la jurisdicció.

¹⁵³ Una anècdota que explica el C. IOÉ (2001a) per destacar la importància d'aquestes emigracions femenines, és l'ús, a París, de l'expressió “conchitá”, un afrancesament del nom espanyol “Conchitá”, que s'utilitzava com a sinònim de treballadora de la llar.

¹⁵⁴ Cal dir que l'església, encara avui dia, es constitueix com una de les institucions més importants del mercat del servei domèstic. Aquest fet es produeix pel fet que l'església sempre ha defensat una doctrina basada en la protecció de la institució familiar, en la què el servei domèstic constitueix una parcel·la

empleadors. Aquestes entitats tenien un discurs paternalista, de caràcter moralitzador i servien com a canals de transmissió formativa¹⁵⁵ i ideològica.

No va ser fins el 1969 que es creà el “Régimen Especial de la Seguridad Social para el servicio doméstico” (Decreto 2346/69). Si bé aquest règim va permetre la inclusió d'aquest col·lectiu a la Seguretat Social, ho va fer diferenciant-lo de la resta de treballadors regulats pel Règim General, relegant-lo a unes prestacions clarament inferiors (Sallé, 1985).

3.4.4 De la fi de la dictadura als nostres dies

Amb l'adveniment de la democràcia, començà a créixer la preocupació per a la indefensió legal del sector del servei domèstic. Des del 1975 es van elaborar una gran quantitat de projectes per regular el sector, des dels partits d'esquerres, els sindicats, les associacions del sector i el govern, però cap d'aquestes propostes no es va transformar en un reconeixement efectiu dels seus drets en matèria laboral, deixant aquest sector en un buit legal (Sallé, 1985).

No fou fins el 1985 amb el “Real Decreto 1.424/1985”, que es constituí el “Régimen Especial de las Empleadas del Hogar”, el qual ha durat fins els nostres dies i podria ser revisat aviat pel govern socialista actual.

CONCLUSIÓ

De forma conclusiva, el *treball domèstic assalariat* és un treball triplement condicionat per la condició de gènere, classe i ètnia, on el rol atorgat a la llar i la família és molt important; l'expressió de formes autoritàries i *servilistes* del poder són freqüents; hi ha una baixa especificitat de les tasques i dels “temps de treball”; es fa complicat discernir els límits de la relació personal i la relació laboral; les tasques i les capacitats estan encara molt devaluades i marginades professionalment i les condicions laborals segueixen una lògica informal, quedant subordinades a la voluntat de l'empleador. Les característiques “especials” d'aquest sector es deriven de la seva condició de “col·lectiu pont” entre l'economia domèstica i l'economia monetària.

Les relacions que tenen lloc en el TDA, entre la dona empleadora i la treballadora domèstica, contribueixen a la continuació de la subordinació de gènere en la societat, mitjançant la contractació d'una *altra dona* perquè faci el treball que la

---

important, i per la seva preocupació pels pobres i els desemparats. Així, la institució eclesiàstica és una de les fonts de reclutament principal de les treballadores domèstiques (Sallé, 1985).

¹⁵⁵ El discurs formatiu d'aquestes entitats pretenia «dignificar el oficio de empleada de hogar, convirtiéndolo en una verdadera profesión. Para ello se trataba de cualificar a las trabajadoras (para que trabajasen “con sentido científico”) de forma que desarrollasen su “vocación de servicio”» (IOÉ, 2001a:156-157)

primera no vol fer¹⁵⁶. La dona empleadora resol les contradiccions que el sistema de gènere imposa als membres de la llar, traslladant-les a la figura de la treballadora domèstica. D'aquesta manera un eventual conflicte conjugal o intergeneracional (Anderson, 2004), queda desplaçat a un conflicte *entre dones*, sense desafiar les idees patriarcals que apropien el treball domèstic i de la cura a les dones. Com diu E. N. Glenn (1992): «(...) in domestic service, conflict between men and women is redictered into clashes among women» (1992:34). Així, la dona empleadora guanya espais pel desenvolupament de la seva individualitat i els conflictes familiars s'amortigüen; el sistema de gènere no es veu qüestionat, només canvia la dona sobre la que recauen les feines menys agradables, mentre que la posició despreocupada de l'home en relació les qüestions quotidianes es manté intacte. És aquesta abdicació de l'home de les responsabilitats domèstiques i familiars, que es manté immòbil, el què possibilita el creixement actual de la «servant economy» (Ehrenreich, 2004:103).

L'anàlisi clàssica del treball domèstic, que veia el treball domèstic com una càrrega comuna, transversal i compartida per totes les dones, és cec a les desigualtats "intradones", estructurades principalment, per variables com la classe, l'ètnia, l'edat o la posició en el mercat de treball i la família. Com apunta el C. IOÉ (2001a):

«(...) las mujeres se siguen haciendo cargo de la mayor parte del trabajo doméstico, incluso cuando compaginan esa actividad con un empleo remunerado. Pero esta situación no afecta a todas las mujeres por igual pues, dependiendo de su posición familiar y socioeconómica, se producen situaciones diferenciadas, que tienen su mayor contraste en el segmento de mujeres que "se libera" total o parcialmente de las tareas del hogar a costa de otras que duplican su cuota de trabajo doméstico (en su casa y en la de otra familia)» (2001a:130).

Les dones tenen diferents experiències en relació a la *realització* i *gestió* del treball domèstic i el treball domèstic assalariat (Glenn, 1992), de manera que, no es universalitzar la categoria *dona* i cal examinar-la des de la seva relació amb altres factors d'estratificació social com la classe social i l'ètnia.

---

¹⁵⁶ Com assenyala E. N. Glenn (1992): «To challenge the inequitable gender division of labor was too difficult and threatening, so white housewives pushed the dilemma onto other women, holding them to the same high standards by which they themselves were imprisoned» (1992:16)

Capítol 4.***La construcció de les hipòtesis i el model d'anàlisi***

INTRODUCCIÓ

Si bé l'objectiu dels capítols anteriors ha estat acotar i explicar els àmbits d'interès de la problemàtica d'aquesta tesina, la finalitat dels apartats que venen a continuació és sistematitzar i fer operativa la informació recaptada a través de les lectures, per tal de dissenyar el model d'anàlisi que guiarà el treball de camp.

4.1) El procés de conceptualització

Bàsicament, el procés de conceptualització gira entorn tres grans conceptes: la *classe social*, la *identitat de gènere* i el *treball domèstic assalariat*. Aquests tres conceptes són els eixos analítics que guiaran les hipòtesis i el model d'anàlisi

Com es veurà més endavant, en l'apartat en què es desenvolupen les hipòtesis, allò que es busca en aquesta tesina, és veure com s'interrelacionen aquests tres conceptes, és a dir, analitzar fins a quin punt, la *classe social* condiona la *identitat de gènere* i com aquesta ho fa en les formes de gestió del *treball domèstic assalariat*.

En primer lloc, es presenta una descripció dels conceptes i, en segon terme, la seva conversió en material útil per a fer el treball aplicat o d'experimentació (operacionalització). Lluny de construir conceptes hermètics i inclusivament de tots els aspectes de la realitat, allò que proposo és construir-los de forma selectiva, és a dir, destriant aquells aspectes de la realitat que siguin útils pels objectius perseguits, i refusant aquells que no aportin informació rellevant.

La fase de conceptualització s'ha dut a terme des de la pràctica deductiva, és a dir, des d'una extracció selectiva d'aquells elements teòrics de les lectures més ajustats a les fites de la recerca. Els conceptes s'han elaborat a mode de "tipus ideals", de models purs, els quals pretenen ser un dibuix caricaturitzat de la realitat, que exalta les seves faccions més característiques però que, en cap cas, són transportables amb exactitud a la realitat tangible.

Concepte 1: LA CLASSE SOCIAL

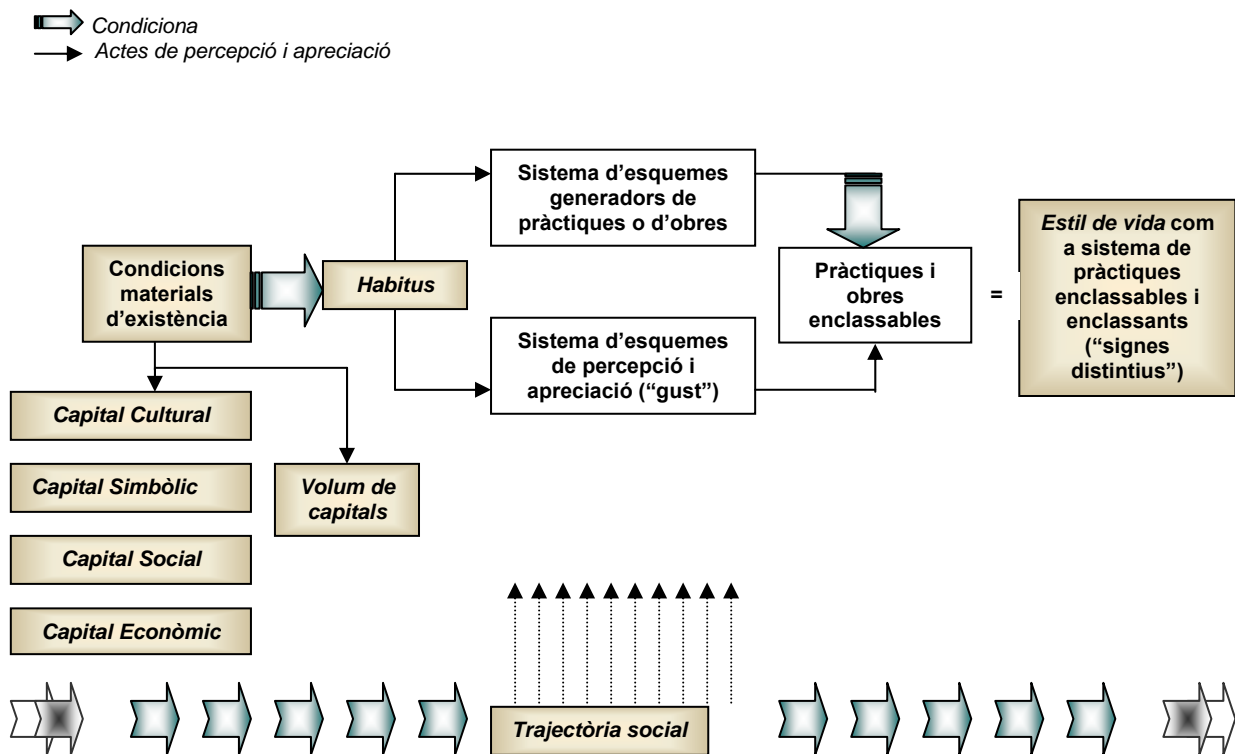
La *classe social* és un concepte que ha estat extret de la definició que ofereix P. Bourdieu (*et al.*, 1994; 2006). P. Bourdieu descriu la *classe social* com les

possibilitats objectives de partida d'un individu, que determinen la possessió d'un volum i una estructura de capitals (*capital objectivat*). Alhora, la possessió de capitals, condiciona l'esquema de disposicions subjectives i ètiques i la percepció global del món, l'"angle de visió", que P. Bourdieu anomena *habitus* o *capital incorporat*, que influeix, alhora, sobre les pràctiques.

«La clase social no se define por una propiedad (aunque se trate de la más determinantes como el volumen y la estructura del capital) ni por una suma de propiedades (propiedades de sexo, de edad, de origen social o étnico (...) de ingresos, de nivel de instrucción, etc.) ni mucho menos por una cadena de propiedades ordenadas a partir de una propiedad fundamental (la posición en las relaciones de producción) (...) sino por la estructura de las relaciones entre todas las propiedades pertinentes, que confiere su propio valor a cada una de ellas y a los efectos que ejerce sobre las prácticas» (Bourdieu, 2006:104).

La combinació dels dos tipus de capitals (*objectivat i incorporat*) i la forma que prenen en un *camp de pràctiques* determinat, defineix la classe social i constitueix el principi de producció de pràctiques distintives -*enclassades* i *enclassants*-, les estratègies d'acció conscients i inconscients (Bourdieu, 2006). A l'esquema que es presenta a continuació s'exposa com es construeixen les pràctiques i els estils de vida dels individus en funció de la posició que ocupen en l'estructura social.

Figura 12. LA TEORIA MATERIALISTA DEL CONEIXEMENT DE P. BOURDIEU

Font: Elaboració pròpia a partir de P. Bourdieu (2006)

Si s'analitza amb més profunditat, la noció de *capital* com un dels components essencials de la classe social descrita per P. Bourdieu (2006), es veu com, aquest autor, entén el *capital* com una "energia de la física social" que la disciplina de les ciències socials hauria d'estudiar en totes les seves formes i descobrir les lleis que regulen la seva conversió d'una espècie a una altra. P. Bourdieu (2006) descriu diferents espècies fonamentals del *capital*: el *capital cultural*, el *capital simbòlic*, el *capital econòmic* i el *capital social*. La diferent imbricació d'aquestes espècies del capital donen lloc a estructures diferents del capital.

1.1) Capital cultural

El *capital cultural*, o també *capital informacional*, designa el conjunt d'habilitats valorades i de coneixements adquirits que els agents socials mobilitzen en la pràctica social. La possessió del capital cultural constitueix un element en joc, que atorga competència, estatus i una posició de poder (Bourdieu, 2006). Aquesta modalitat de capital pot aparèixer en tres estats diferents: en estat *incorporat*, *objectivat* i *institucionalitzat*¹⁵⁷ (títols acadèmics i professionals, credencials,...etc.).

1.2) Capital simbòlic

El *capital simbòlic* es refereix a l'adquisició, acumulació i instrumentalització de valors considerats legítims en els grups en els quals pertanyen els individus i/o participen (classes, col·lectius, comunitat,...etc.). Segons el camp d'aplicació, el capital simbòlic es manifesta en diferents graus i formes de reconeixement social (prestigi, carisma, credibilitat, delegació, estatus, etc.).

1.3) Capital social

El *capital social* és la suma dels recursos, actuals o virtuals, de què disposa un individu o grup pel fet que posseeix una xarxa duradora de relacions, de coneixements i de reconeixements mutus més o menys institucionalitzats. És la suma de capitals i de poders que aquesta xarxa permet mobilitzar.

1.4) Capital econòmic

Per últim, el *capital econòmic* fa referència al volum i les fonts d'ingressos econòmics i propietats d'una persona.

---

¹⁵⁷ El capital *incorporat* es refereix a la cultura general, al capital cultural que s'incorpora al llarg de la vida provinent de l'exterior. El capital *objectivat* fa referència a dades objectives (quantitat de llibres, quadres, etc.), i el capital *institucionalitzat* fa referència a la part més acadèmica i reconeguda oficialment. (Bourdieu i Wacquant, 1994).

1.5) *L'Habitus*

Una altra noció central de la teoria de P. Bourdieu és la noció d'*habitus*, que fa referència als sistemes de disposicions, o estructures de preferències, que els individus han adquirit a través de la interiorització d'un tipus determinat de condicions materials d'existència, i que troben l'ocasió d'actualitzar-se, més o menys favorablement, en una trajectòria definida dins un *camp*¹⁵⁸ considerat. En paraules de P. Bourdieu (2006) l'*habitus* es defineix com:

«(...) el principio generador e prácticas objetivamente enclasables y el sistema e enclasmiento (...) de esas prácticas. Es en la relación entre las dos capacidades que definen el *habitus* -la capacidad de producir unas prácticas y unas obras enclasables y la capacidad de diferenciar y de apreciar estas prácticas y estos productos (gusto)- donde se constituye el *mundo social representado*, esto es, el *espacio de los estilos de vida*» (2006:169-170).

Així, l'*habitus* actua com un sistema, socialment constituït, per les disposicions, estructurals i estructuradores, i que es materialitza en les estratègies pràctiques. L'*habitus* fa de tamís subjectiu, de mecanisme selectiu, de les accions dels individu i actua de tal manera que acaba fent "de la necessitat virtut" o com diu P. Bourdieu (2006): «Es el *habitus*, el que hace que se tenga lo que gusta porque gusta lo que se tiene (...)» (2006:174).

1.6) *Trajectòria social*

La trajectòria social és el conjunt d'experiències viscudes per l'individu al llarg de la seva vida. Aquestes experiències estan seleccionades pel filtre de la classe social i poden contribuir a la transformació o conservació del volum i els diferents tipus de *capitals*.

Amb la introducció de la taxonomia de capitals i la noció d'*habitus*, P. Bourdieu (2006) critica l'economia ortodoxa que, segons l'autor, ignora el fet que les pràctiques poden tenir altres principis accionals que el de l'*homo oeconomicus*, basat en l'optimització de la utilitat. P. Bourdieu formula un model d'explicació accional diferent al de l'economia neoclàssica, que anomenarà la *teoria materialista del coneixement* (Bourdieu i Wacquant, 1994). Aquest paradigma teòric estableix una dialèctica entre l'estructura de preferències dels agents, o esperances subjectives (*habitus*), i les estructures o oportunitats objectives (*camp*). L'autor considera que la tasca de la sociologia és estudiar la implicació recíproca existent entre l'*habitus* i el *camp social*,

---

¹⁵⁸ El *camp* és la xarxa, o configuració de relacions objectives, entre posicions. Aquestes últimes són definides objectivament per la seva existència; per les determinacions que imposen als qui les ocupen siguin agents o institucions i per la seva situació actual i potencial en l'estructura de la distribució de les diferents espècies de capital (o poder), la possessió dels quals dona accés a les avantatges específiques que estan en joc al camp (Bourdieu i Wacquant, 1994).

que tendeixen a ajustar-se, tot reproduint el sistema de preferències subjectives. Es tracta d'una veritable complicitat ontològica que uneix l'agent i el món social¹⁵⁹.

Concepte 2: LA IDENTITAT DE GÈNERE

La *identitat de gènere* s'ha definit com la interiorització més o menys crítica dels rols i les normes socials de gènere i la creació de la identitat individual (Brullet, 1996). La identitat de gènere es nodreix i construeix, en gran part, durant el procés de socialització i, concretament, durant la infància i l'adolescència, dues etapes amb una forta interiorització de les pautes de gènere, els rols i les funcions, que seran recreades i actualitzades en el procés de creació de les identitats parentals (Brullet, 1996).

En aquest sentit, cal destacar la importància de l'aprenentatge observacional, en què hi ha un traspàs d'hàbits de pares a fills. J. Rollins (1985) exposa com un dels factors més influents en la contractació de servei domèstic és el *rol indirecte de la mare*. Moltes empleadores comencen a contractar a personal domèstic com a imitació/identificació i emulació del rol de les seves mares, les quals actuen com a models de referència i instigadores. El fet que la mare hagi viscut durant molts anys com a empleadora domèstica, fa que es normalitzi aquesta pràctica.

La interiorització de les normes socials de gènere però, es pot produir de forma més o menys submissa o més o menys contestatària, de manera que es poden trobar dones que emulin i s'identifiquin amb les pautes de gènere de la divisió sexual del treball, mentre que d'altres les desafiaran, recreant una identitat de gènere més trencadora amb la divisió sexual del treball. Sense ser ortodoxos, també es poden trobar identitats en transició, que reproduïen i desafien simultàniament els patrons socials de gènere.

Així, s'han definit tres maneres diferents de viure el procés de socialització de gènere, que donen lloc a tres mentalitats o subjectivitats de gènere.

A) La socialització de gènere

2.1) Subjectivitat centrada en el treball productiu

Aquest patró de subjectivitat es basa en una forma de viure la vida quotidiana en la que el treball productiu és l'activitat de realització i satisfacció per excel·lència, de manera que el treball reproductiu, de la llar i la família, i el temps lliure tenen sentit només subordinadament al treball productiu (Miguélez, *et al.*, 1998). La centralitat

¹⁵⁹ En paraules de Bourdieu i Wacquant (1994): «l'*habitus*, essent la incorporació d'allò que és social, es troba com a "casa seva" en el camp que habita, i el percep immediatament com a dotat de sentit i d'interès (...) la coincidència entre les disposicions i la disposició, entre el sentit del joc i el joc, condueix l'agent a fer allò que ha de fer sense haver-s'ho proposat com a objectiu explícit, més enllà del càlcul i de la consciència, més enllà del discurs i de la representació» (1994:104-105).

productiva és la més pròxima a les atribucions socials del gènere masculí, però aquí interessa veure en quin grau les dones empleadores de servei domèstic han començat a assumir aquest rol i quines repercussions ha tingut en les formes de gestionar l'àmbit domèstic i familiar.

La centralitat vital dels afers productius es simbolitza en la importància i el prestigi que se li atorga a l'activitat professional. El desenvolupament professional de la persona en l'esfera pública pot dotar-la d'una posició preeminent en la unitat domèstica i en les relacions socials i d'amistat, les quals també estan condicionades pel treball¹⁶⁰.

És important assenyalar que el grau de centralitat de l'àmbit productiu, adquirirà unes formes o altres en funció de l'estrat laboral (segmentació) en que es posicioni la dona en qüestió, però també influiran factors como l'edat, la classes social o l'educació.

2.2) *Subjectivitat centrada en el treball reproductiu*

Allò més important en la vida quotidiana d'aquestes dones és l'activitat al voltant de la cura dels altres, ja sigui d'un mode directe (fills o altres familiars pròxims) o de mode indirecte (mitjançant la cura de la llar). Les activitats productives i el temps lliure desapareixen o prenen una naturalesa instrumental o subsidiària (Míguélez, *et al.*, 1998). «La simbología de esta centralidad no está hoy en la "perfecta ama de casa" -quizá lo fue así en el pasado-, sino en la importancia que para las personas tienen el hogar y la familia (...)» (Miguélez, *et al.*, 1998:157). Es tracta d'un tipus que en el seu estat més pur seria l'extrem oposat del model 2.1 i es suposa típicament femení.

Seguint a Míguélez (*et al.*, 1998), la centralitat reproductiva té, fonamentalment, dues modalitats: la "centralitat instrumental" i la "centralitat simbòlica". La primera interioritza la reproducció com el puntal de l'activitat quotidiana, l'eix central de la pròpia vida; és la de la persona que viu *pels altres*, pels seus familiars i el seu marit (i la seva professió). Aquesta modalitat pot tenir la funció d'aportar certa coherència a la vida quotidiana de les dones que experimenten una trajectòria focalitzada a la llar i al família, però també, en cas que la unitat familiar es dissolgui poden patir una forta sensació de buit, pel fet d'haver-se desfet aquell aspecte que fins ara orientava la seva existència¹⁶¹.

En segon lloc, la centralitat simbòlica «assume las tareas reproductivas como el clímax de la propia existencia por obligación» (Miguélez, *et al.*, 1998:161), perquè només pot ser així o perquè s'ha pres la decisió d'executar aquest rol. No sempre es pot discernir amb facilitat la pertinença de cada cas en una de les dues modalitats,

¹⁶⁰ També la importància de la projecció pública, encara que no estigui estrictament vinculada al món de la "producció", com l'associacionisme, l'afiliació sindical, la militància política, etc. (Miguélez, *et al.*, 1998).

¹⁶¹ Aquest seria el cas de la dona de classe social baixa, que només han treballat assalariatament en la joventut i després, s'ha retirat a les seves llars, dedicant-se intensament al cercle familiar fins al nivell de fer fondre-hi no només el treball sinó també l'oci (Miguélez, *et al.*, 1998).

atès que la frontera entre ambdues no és diàfana ni inequívoca, però sí que es poden detectar algunes línies generals des d'aquestes perspectiva.

Contràriament a la "centralitat instrumental", la "centralitat simbòlica" del treball reproductiu el dota d'importància, significat i raó de ser per si mateix. Dins aquesta modalitat simbòlica, es distingeixen dues versions en funció de la valoració que s'assigna al treball reproductiu (Miguélez, *et al.*, 1998):

- "La casa com a obligació": es vincula inqüestionablement la feminitat amb el rol reproductiu. Es tracta d'una versió que s'ajustaria a aquelles dones que han treballat en el mercat de treball formal, fins el moment del matrimoni en què alteren la vida que comptaven per convertir-se en la *mare-esposa-mestressa de casa*. Aquesta modalitat no suposa satisfacció necessàriament, atès que l'orientació unidireccional i intensiva a la llar implica restriccions en la resta d'expectatives vitals. Aquest cas acostuma a materialitzar-se en l'experiència de dones de classe social baixa, amb una baixa formació i d'edat mitjana o avançada.
- "Saber portar la casa": s'assumeix amb fidelitat les pautes que imposa la divisió sexual del treball, assumint el treball reproductiu amb un talent quasi professional. Són dones que reproduïxen i emulen les pautes de gènere rebudes durant el procés de socialització, actualitzant amb precisió i màxima coherència el rol femení associat a la llar i la cura familiar. En el temps lliure es cerca una mena de compensació però les activitats que es practiquen són heterònomes al temps disponible del marit o la parella. Aquesta versió és protagonitzada per dones de classe mitjana o d'origen humil amb mobilitat ascendent, en general joves.

2.3) Subjectivitat bipolar/bicentral ("en transició")

Per últim s'ha definit una subjectivitat intermèdia, basada en la bicentralitat, que comparteix la centralitat productiva amb la centralitat reproductiva, definint un model en transició que es basa en una "subjectivitat mixta" de les dues anteriors.

Aquest model equipara el valor quotidià atribuït a l'àmbit productiu i l'àmbit reproductiu; el primer proporciona els ingredients pel desenvolupament personal, i el segon es realitza per solidaritat familiar (Miguélez, *et al.*, 1998). En aquest model la forma de gestionar el treball reproductiu pren especial rellevància, perquè la disposició de temps pel treball productiu de realització personal està inversament correlacionada amb el temps dedicat a les activitats reproductives. Si aquest fet se li suma que el repartiment equitatiu o simètric del treball reproductiu és poc freqüent, aquest es pot

arribar a valorar negativament per la dona, en veure's com un obstacle per la seva dedicació professional i el desenvolupament social.

Aquest model és un model en transició que assumeix una centralitat dual, bifurcada, entre el treball reproductiu i productiu, que en ser assumida únicament per les dones es tradueix fàcilment en una situació quotidiana de doble jornada. Una altra tipus de transició, més equilibrada entre gèneres, seria aquella en què l'home i la dona tenen un protagonisme parcial en els dos àmbits (productiu i reproductiu) (Miguélez, *et al.*, 1998), a mode de l'ideal descrit per J. Lewis (2001) "Dual-career".

B) Actes performatius de gènere

Seguint la teoria fenomenòloga en què s'adscriu Judith Butler (1998), he complementat la dimensió *identitat de gènere* incloent-hi el seu potencial transgressor o reproductor de les pautes de gènere patriarcals.

J. Butler (1998) entén la *identitat de gènere* com una identitat fràgilment constituïda en el temps, una identitat instituïda per una *repetició estilitzada d'actes*.

«El género, en ser instituido por la estilización del cuerpo, tiene que ser entendido como la manera mundana en que los gestos corporales, los movimientos y las normas de todo tipo, constituyen la ilusión de un yo *genereizado* permanentemente. Esta formulación desplaza el concepto de género más allá del terreno de un modelo sustancial de identidad, hacia uno que requiere una conceptualización de *temporalidad social* constituida. Significativamente, el género es instituido por actos internamente discontinuos, la apariencia de sustancia es (...) una identidad construida (...) (Butler, 1998:297).

Així, com que el gènere no és un fet donat, els diversos actes de gènere articulen el gènere, i sense aquests actes, el gènere desapareixeria. El gènere és doncs, «una construcció que regularment oculta su génesis» (1998:301). En aquesta concepció de la identitat es fan evidents els passos de *construcció i desconstrucció* de la identitat de gènere, entenent la identitat com una idea que *es fa, s'aprèn i es dramatitza*, en funció de les circumstàncies, essent el cos una encarnació cultural de possibilitats històriques ("corporeïtzació") (Butler, 1998), on l'element cultural penetra el cos sexual.

Si s'entén la identitat com la *iteració estilitzada d'actes en el temps*, l'arbitrarietat dels propis actes permet acostar-se a una visió *desreïficadora* de la identitat, on la ruptura o la repetició subversiva de l'estil guarda un potencial transformatiu del gènere. Segons J. Butler, és justament el caràcter *performatiu* de la identitat de gènere on resideix la possibilitat de qüestionar el seu estatus *cosificat*.

Per J. Butler (1998), hi ha actes que poden preservar la convenció social del gènere, el gènere com una "ficció regulativa" (Butler, 1998), i després, hi ha actes anti-convencionals que desafien la categoria mateixa adjudicada al gènere. Així, el gènere entès com a *performance* pot actuar com a amic fidel a la normativa i llei social implícita del sistema sexe/gènere o, contràriament, actuar sota instruccions *performatives* rebels que desarticulin el sistema dominant sexe/gènere. Al primer

procés, l'he anomenant *identitat de gènere reproductiva* i, al segon, *identitat de gènere subversiva*.

2.4) *Identitat de gènere reproductiva*

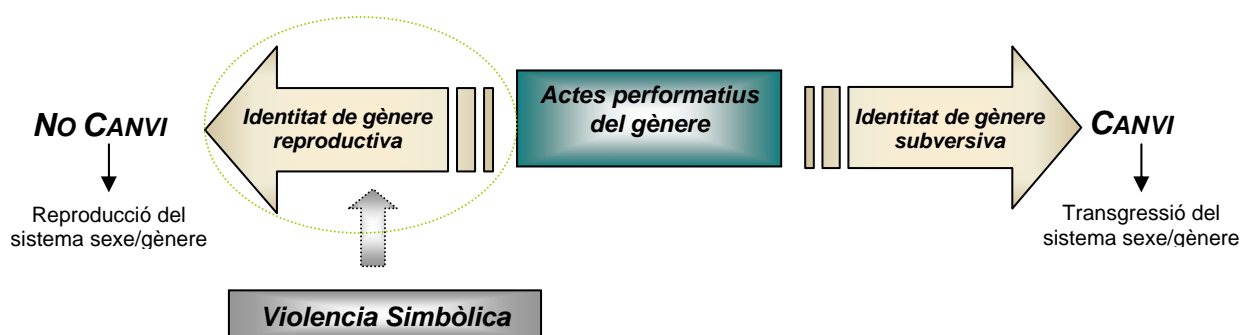
La identitat de gènere reproductiva es basaria en aquells actes individuals que mantenen i reproduïxen el sistema de dominació patriarcal, fent explícites i plausibles les normes socials de gènere del contracte sexual¹⁶².

2.5) *Identitat de gènere subversiva*

La *identitat de gènere subversiva* seria aquella que fa referència a aquells actes que constitueixen una modalitat de gènere que no pot ser fàcilment assimilable, dins les categories preexistents que regulen la realitat de gènere. És una identitat trencadora amb els rols de gènere socialment establerts i que deslegitima el model tradicional de patriarcat.

La *identitat de gènere subversiva* i la *reproductiva* tenen conseqüències transformatives antagòniques, atès que, la primera trenca amb les premisses del sistema sexe/gènere i proposa un replantejament dels rols de gènere i, la segona, manté una identitat de gènere continuïsta amb les estructures del patriarcat. A la Figura 13 queden plasmades les oportunitats de canvi que susciten cada una d'elles.

Figura 13. ELS ACTES PERFORMATIUS DE GÈNERE

Font: Elaboració pròpia. A partir de Judith Butler (1998).

¹⁶² La *identitat de gènere reproductiva* seria aquella afectada per la "violència simbòlica" (Bourdieu i Wacquant, 1994), és a dir, que incorpora les relacions de poder de forma inqüestionada. La "violència simbòlica" afecta al grup socialment oprimat i proporciona la naturalització i acceptació d'uns esquemes sexuals dominants, dificultant-ne la seva transgressió.

A la Figura 13 s'observa com la *identitat de gènere reproductiva* queda atrapada per la força de la violència simbòlica (Bourdieu i Wacquant, 1994), que fa del sistema patriarcal una realitat “natural” i n'obstaculitza el qüestionament de la seva estructura de gènere. Contràriament, la *identitat de gènere subversiva* transgredeix la normativa de gènere hegemònica i proposa una reestructuració dels rols de gènere assignats socialment.

2.6) Identitat ambivalent

La “*identitat ambivalent*” és aquella que integra unes creences i unes pràctiques de gènere reproductives i subversives al mateix temps. Per tant, és una identitat que amaga elements conservadors i transformadors de la divisió sexual del treball (“identitat contradictòria”).

Concepte 3: POSICIÓ PRODUCTIVA/REPRODUCTIVA

La divisió sexual del treball, en el context occidental, és la font material i simbòlica de la que es nodreix la desigualtat de gènere (Brullet, 1996). Les dones continuen presidint l'àmbit domèstic i sent les principals mediadores de les relacions intrafamiliars, tot i que cada vegada són més les que volen incorporar-se i persistir en el mercat de treball. De la mateixa manera, l'atribució als homes del treball productiu i la seva exempció del treball domèstic continua vigent, malgrat l'aparició progressiva d'homes que participen en l'àmbit de la llar.

La *divisió sexual del treball* entre homes i dones és un fet de les nostres societats salarials, des d'on es dirimeixen les relacions socials entre sexes i es nodreixen les desigualtats de gènere (Hirata i Kergoat, 2000; Brullet, 1996). El major «valor» atribuït al treball de la “producció” (de béns i serveis), atès que és l'únic amb un reconeixement social i econòmic en les societats industrialitzades, i la infravaloració de la “reproducció”, que comprèn les activitats de cura de la llar i la família, distingeix i jerarquitzava el treball masculí del femení.

L'assignació del treball reproductiu a les dones, que queda subscripta en la divisió sexual del treball, explica perquè la decisió sobre les formes de gestionar i administrar el treball domèstic i de la cura, recau sobre les dones, que són les qui avaluen la possibilitat de buscar un servei exogen a la llar.

Ara bé, la gestió d'aquest treball, en els països industrialitzats, es pot dur a terme de diverses maneres, ja sigui compartint-lo amb la parella i els fills, amb l'ajuda d'un parent, realitzant-lo unilateralment, mercantilitzant-lo en l'economia formal o en l'economia submergida, recurrent a un *servei de proximitat* institucionalitzat...etc.

La intenció d'aquest apartat és fer una tipologia¹⁶³ dels diferents tipus de dones empleadores, en funció de la seva posició en el continu *producció-reproducció*, i analitzar com la seva posició respecte el camp de les professions productives, juga un factor clau en l'elecció del mode de gestió del *treball domèstic assalariat*. Es tracta de veure com influeix la posició diferenciada, en el treball remunerat (*àmbit productiu*) i el treball domèstic (*àmbit reproductiu*), de les diferents empleadores, en la decisió d'externalitzar el treball domèstic i familiar i, sota quins criteris es du a terme aquesta externalització.

La posició d'aquestes dones en una estructura segmentada del mercat de treball, fa que no totes tinguin les mateixes oportunitats de treball i que no totes les ocupacions brindin les mateixes possibilitats, una qüestió que, alhora, condicionarà molt la seva manera de gestionar el treball reproductiu (Míguelez i Torns, 1998).

3.1) *Mestressa de casa*

Aquest tipus fa referència a aquelles dones totalment dedicades al treball reproductiu. Es tracta de dones que tenen molt treball domèstic i que no tenen un treball productiu de forma permanent. Sobretot, són dones d'una *classe social baixa*, amb uns capital econòmic i cultural baix que no es plantegen mercantilitzar el treball domèstic i familiar.

Aquest tipus realitza i gestiona diàriament el treball reproductiu i el contempla com una activitat central, necessària, important i absorbent de la seva vida quotidiana. Segons Lozares (*et al.*, 1998) les persones orientades al treball reproductiu, són les que atorguen més connotacions favorables al treball productiu, que es considera el més necessari i central, produint-se una inversió de les representacions en relació a la «pertinença material» dels tipus.

Aquest tipus que s'ha denominat "mestressa de casa" no és un tipus estrictament pur, atès que es tracta de dones que, sent fonamentalment mestresses de casa, tant en la seva dedicació material com en la concepció del seu paper social, dediquen una part del seu temps al treball productiu de manera informal, a vegades en forma de temps lliure i a vegades en forma d'un treball assalariat, fins i tot submergit (Míguelez, *et al.*, 1998). Aquesta dedicació parcial productiva pot estar dictada per una urgència econòmica però, sovint, també és una forma d'establir o recuperar un vincle relacional amb el món del treball, de manera que el temps lliure quedaria reduït a la mínima expressió (Míguelez, *et al.*, 1998).

El tipus de poder que es reconeix a la mestressa de casa és el poder de realització i organització de les tasques de la llar, juntament amb el suport emocional, de manera que, «su misión es mantener la unidad de la familia» (Pérez Costa, 1999:130). Ella és el referent de la llar i la família es considera el seu apèndix. La seva

¹⁶³ La tipologia de les diferents empleadores, s'ha elaborat a partir de l'estudi del C. IOÉ (2001a), les aportacions del monogràfic nº55 de la revista *Papers*, elaborat pel *Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball* (QUIT) i les aportacions de M. A^a Pérez Costa (1999).

subjectivitat es basa en l'obligació moral i el sentiment de deute cap a la família, provocant una mena de símil inqüestionable entre la mare, la família i ser mestressa de casa (Pérez Costa, 1999).

Tenint en compte que aquestes dones estan centrades en l'àmbit domèstic i familiar, és important considerar diferents situacions del seu cicle vital, que poden alterar la seva càrrega reproductiva. Així, cal diferenciar aquestes dones en funció de la conjuntura que viuen respecte la seva dedicació i responsabilitats reproductives: dones amb fills petits, amb fills grans, sense fills, amb persones dependents a càrrec...etc.-.

3.2) *Senyora de la casa*

La "senyora de la casa", al igual que la mestressa de casa, es desenvolupa, principalment en l'àmbit domèstic. Construeix la seva identitat al voltant de la domesticitat i el domini de l'àmbit privat, però, a diferència de la mestressa de casa, prové d'una *classe social alta*, que li permet delegar algunes funcions domèstiques a "servidors" externs (altres dones) i pràcticament, no té cap vincle amb el món productiu.

La senyora de la casa, no només és el referent per excel·lència del domini privat (institució-empresa familiar), sinó que es realitza personalment en la seva direcció: «La gestión del hogar y la supervisión de la servidumbre suponen simbólicamente más que un trabajo o profesión mercantil: les configura como competentes guías del hogar y les presta una sólida identidad personal y familiar.» (IOÉ, 2001a:374). En aquest cas, la contractació de servei domèstic adquireix una *funció simbòlica* important i esdevé un signe d'estatus distintiu (IOÉ, 2001a).

Aquesta modalitat és pròpia, fonamentalment, d'empleadores de major edat, casades i amb persones al seu càrrec. Aquestes dones corroboren que, avui en dia, el model de dona s'està liberalitzant a Espanya, un fet que interpreten negativament, des del punt de vista de la cohesió familiar. El minvament del rol femení de la domesticitat i l'augment de les quotes de llibertat professional de les dones, es materialitzarà, per aquestes dones, en un desmembrament de l'estructura de la llar i familiar.

El C. IOÉ (2001a) defineix el tipus de gestió del treball domèstic assalariat de les "senyores de la casa" com un *model prefordista*¹⁶⁴, les característiques del qual serien: la presència d'un fort servilisme, l'arbitrarietat de l'empleadora i la submissió de la treballadora, l'existència de fortes connotacions "maternalistes"¹⁶⁵ (sota la ficció de

---

¹⁶⁴ El C. IOÉ (2001a) estableix una correlació entre les formes de gestionar el servei domèstic i els models de gestió empresarial de la mà d'obra (*model prefordista*, *pseudos-fordista* i *postfordista*), corresponent a altres períodes històrics. A aquests tres models n'afegeixen un quart que és la gestió del servei domèstic *ambivalent*.

¹⁶⁵ La relació amb la treballadora està fortament personalitzada. L'empleadora no només és l'autoritat a la feina, sinó que també es presenta com a guia espiritual i moral, en què l'"empleadora posseeix el coneixement legítim i l'ha de transmetre a la seva deixeble". Aquesta relació està també mediatitzada per l'edat que estableix una forta dissociació entre les empleadores "madures" i "senyores" i les empleades "joves" i "ignorants" (Oso, 1998).

la “familiaritat”), el rol de control i direcció directa de la treballadora domèstica, per part de l'empleadora, i la presència de signes de diferenciació social visibles.

Els trets d'aquest *model de gestió prefordista*, descrits pel C. IOÉ (2001a), fan pensar amb una alta asimetria d'estatus entre la “senyora” i la “criada”. Altrament, segons els discursos analitzats pel C. IOÉ, les “senyores de la casa” veuen un canvi en les treballadores domèstiques (“ja no és el què era”) pel fet que aquestes ja no guarden la mateixa respectabilitat, ni mantenen la mateixa actitud d'obediència¹⁶⁶. Segons aquestes dones, s'està vivint un moment d'escassetat de “servidors veritables”, fet que podria afectar la seva identitat personal, basada en la gestió rutinària del servei domèstic, que implica assegurar la competència, eficiència i fidelitat del servei (IOÉ, 2001a).

L. Oso (1998) i J. Rollins (1985), observen com les “senyores de la casa”, mostren una preferència per les treballadores domèstiques estrangeres, que tenen com a virtut “la interiorització de la submissió” i són menys contestatàries. Aquestes dones veuen que les treballadores espanyoles, de forma gradual, han mostrat cert recel a un tracte servilista i es resisteixen a acceptar l'execució d'un rol basat en la inferioritat. Aquesta preferència per a les estrangeres es produeix, sobretot, en el treball de cura i atenció a persones dependents, on són més valorades que les espanyoles (Oso, 1998).

J. Rollins (1985) explica la preferència d'aquestes dones per les estrangeres per un motiu de confirmació d'estatus. El fet de tenir una dona d'una altre ètnia, amb trets fenotípics diferenciats, mostra, automàticament, l'estatus de la serventa, de manera que les marques ètniques de la treballadora són un canal de transmissió immediat de l'estatus d'opulència de la persona empleadora.

Si en un inici les espanyoles eren més valorades per por a l'“altre cultural”, aquest prejudici es deixa de banda quan es perceben els beneficis del treball domèstic estranger: la submissió, la reducció de costos i el manteniment de les relacions i pràctiques de dominació ètniques i de classe (Pla Julián, 2004).

3.3) Professional

La dona empleadora que he anomenat “professional”, a diferència dels dos models anteriors, té la seva font de socialització i realització personal en l'àmbit productiu i el desenvolupament professional. Aquestes dones representen un nou estatus de “persones servides”, atès que no realitzen treball reproductiu, malgrat que sí el gestionen, i desenvolupen rols associats tradicionalment als homes, com la dedicació patrimonial i professional (IOÉ, 2001a). Són dones d'una *classe social mitjana-alta* que es consideren “dones modernes”, en oposició a les generacions

¹⁶⁶ Segons aquestes dones, «la época dorada del servicio doméstico ha pasado» (IOÉ, 2001a:378); consideren que el servei domèstic abans era barat i el podia dirigir directament la senyora de la casa; a més, les vivendes estaven preparades pel servei i els treballadors ho eren per a tota la vida. Aquests eren fidels i lleials. En canvi, per les “senyores de la casa”, la situació actual s'està invertint: no es pot contractar tot el Servei domèstic que es voldria perquè és car; tampoc es pot gestionar plenament perquè es treballa fora de la llar i cal buscar fórmules de gestió indirectes, a distància (IOÉ, 2001a).

anteriors, no només pel seu estatus com a professionals, sinó per la nova visió que tenen de la reproducció¹⁶⁷.

La varietat de posicions professionals d'aquestes dones pot derivar-se en diferents maneres de gestionar el servei domèstic. En aquest sentit, el C. IOÉ (2001a) distingeix dos grans subsectors en funció del rang laboral: la dona *empresària* i la dona *directiva/professional*. La primera utilitza un *model de gestió pseudo-fordista*, que es basa en una visió del servei domèstic en termes de conflicte d'interessos entre classes (empleadores *versus* treballadores)¹⁶⁸. Les empleadores empresàries tenen una concepció de la llar a mode d'empresa, en què cal primar la lleialtat i l'autoritat per sobre de la familiaritat. La *professional directiva* en canvi, utilitza un *model de gestió postfordista*, que es sustenta en una estructura flexible. Aquestes empleadores tenen experiència en la gestió de recursos humans, que apliquen en el servei domèstic, on posen èmfasi en la dimensió motivacional i humana per assolir l'èxit en les relacions laborals (IOÉ, 2001a). Segons L. Oso (1998), aquestes últimes tendeixen a percebre la relació laboral amb la treballadora domèstica en termes igualitaris i el seu discurs fluctua entre allò personal i allò contractual.

L. Oso (1998), a partir dels grups de discussió a empleadores professionals de classes mitjana-alta, observa com aquest col·lectiu es defineix per una interiorització dels valors de la igualtat d'oportunitats, una presa de consciència de les desigualtats de gènere, però un estancament de la pràctica, un continuïsmen en l'exercici de la divisió sexual del treball entre sexes. Així, la ideologia feminista ha quallat entre aquestes dones professionals, però no es materialitza en la pràctica: són dones valorades pel seu rol econòmic i ciutadà dins la societat, pel seu "projecte autònom" i d'emancipació de la llar, però el model de gestió de la llar segueix desenvolupant-se sota criteris sexistes (Oso, 1998; Rollins, 1985). Com apunta L. Oso (1998): «Han hecho la revolución en la calle pero no en el hogar» (1998:195). Són dones que, davant la contradicció d'identitat, que suposa la "doble presència", opten per a la contractació de personal domèstic, que té dues funcions fonamentals: la reducció de la càrrega domèstica, traspasant-la a un altra dona, i la pal·liació de les tensions amb la parella. En aquest cas, el treball domèstic assalariat té una *funció suplent* (IOÉ, 2001a), és a dir, que la treballadora domèstica reemplaça, absolutament, a la dona empleadora en totes aquelles funcions relacionades amb la cura de la llar i les persones.

3.4) Assalariada

La dona assalariada estableix un doble vincle, amb el món de la producció i el món de la reproducció. En la majoria dels casos, la dona assalariada viu una situació

¹⁶⁷ Aquestes dones tendeixen a ajornar l'edat de la maternitat o restringeixen el nombre de fills de mode conscient, per la importància que es dona al desenvolupament professional. A més a més, valoren molt la disposició de temps personal (IOÉ, 2001a).

¹⁶⁸ S'utilitza el prefix "pseudo" perquè a Espanya no hi ha patronal i sindicat en el sector domèstic, de manera que la negociació col·lectiva entre els agents socioeconòmics no és viable (IOÉ, 2001a).

de “doble presència” (Balbo, 1994), perquè segueix tenint la responsabilitat de la llar i la cura dels fills, alhora que treballa en el mercat productiu. Existeix una “ajuda” externa en la gestió de la llar, però continua encarregant-se de l'organització de l'àmbit domèstic.

La dona empleadora, a diferència de la dona professional, es situa en els segments del mercat laboral subalterns i ocupa un estatus social baix. Són dones que, malgrat que desenvolupen una activitat productiva, han construït la seva identitat en el model mare-esposa i poden arribar a experimentar un sentiment de culpa per sentir-se “males mares”, fet que les situa en una posició de més risc d'abandonament del mercat de treball remunerat. Fins i tot, B. Anderson (2000), parla d'una possible gelosia cap a la treballadora domèstica, en cas que la dona assalariada hagi interioritzat amb molta força la moral de la “dona cuidadora”.

En aquest cas, el treball domèstic assalariat té una funció de reduir (que no eliminar) la “doble presència” de la dona assalariada i proporcionar-li més temps d'oci i de realització personal (*funció cooperadora*) (IOÉ, 2001a).

Seguint l'estudi del C. IOÉ (2001a), la dona empleadora *assalariada* segueix un *model de gestió ambivalent* del servei domèstic que és fruit de la vivència paradoxal de «ser esclavas y tener esclavas» (IOÉ, 2001a:392). La dona empleadora assalariada experimenta una fórmula identitària contradictòria perquè ha de conciliar ser una assalariada (*posició de subordinació*) en l'àmbit productiu amb ser una empleadora en l'àmbit reproductiu (*posició de dominació*), el què el C. IOÉ (2001a) ha anomenant el “doble vincle” de l'empleadora assalariada¹⁶⁹.

Cal assenyalar però, que entre la dona empleadora assalariada i la treballadora domèstica assalariada hi ha una diferència fonamental: el major poder adquisitiu de la primera, que la situa en la posició de “ser servida”, i la posició de subordinació de la segona, que es situa, exclusivament, com a “servidora”, mai com a “servida”.

La *gestió ambivalent* del servei domèstic es basa en la incorporació d'elements d'igualtat i desigualtat, de simetria i asimetria. Per una banda, d'algun mode, ambdues dones comparteixen la classe i el gènere, fet que pot comportar una certa identificació mútua, una empatia o solidaritat parcial. Però, per l'altra banda, no deixen de ser la “senyora i la serventa” i, en el cas que la treballadora domèstica sigui immigrant, el factor ètnic trenca del tot la comunió entre les dues.

La representació que aquest tipus de dones es fan del treball reproductiu també participa d'algunes de les descrites en el tipus “mestressa de casa” i el tipus “professional”. La dona assalariada manté un caràcter dual en les representacions del treball reproductiu, provinent també de la dualitat de la seva pertinença: en part treballa a la llar, com la majoria de les dones, i en part treballa fora, com la majoria dels homes (Lozares, *et al*, 1998). És el tipus que diàriament participa més d'ambdós àmbits, el productiu i el reproductiu.

La dedicació d'aquestes dones a un àmbit o a l'altre, està condicionada per factors com la tinença o no de fills (en una edat que requereixin atenció), i si tenen o

¹⁶⁹ La dona empleadora assalariada forma part de la demanda i l'oferta en les relacions laborals. Per una banda és una empleada que s'ocupa al mercat extradomèstic per sobreviure i, per l'altra, és una empleadora de treball domèstic per evitar caure en una “doble presència” massa angoixant.

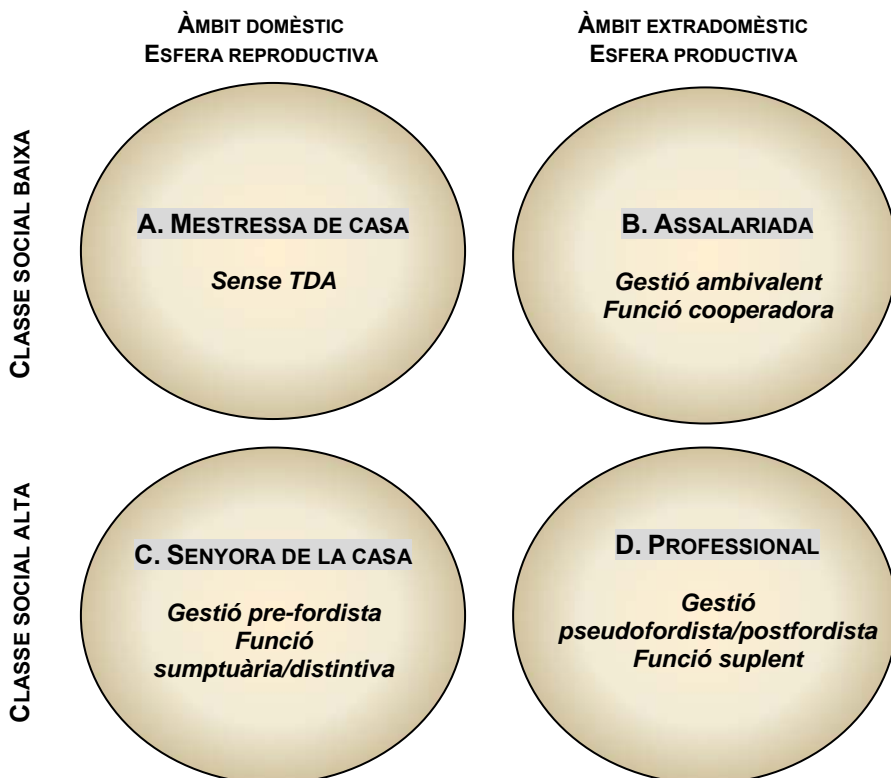
no marit o parella, que podria obrir la possibilitat de distribuir el treball reproductiu. En aquest sentit a Miguélez (*et al.*, 1998), s'estableixen quatre formes condicionades, de les quals interessen les dues primeres perquè són les que deriven en una situació d'externalització, parcial o total, del treball reproductiu:

- El treball es distribueix entre la parella, en general amb algun grau d'externalització, remunerant a un tercer.
- El treball reproductiu està poc repartit i quasi totalment salaritzat en una persona externa a jornada completa.
- El realitza únicament la dona a doble jornada.
- El realitza una sola persona (home o dona) pel fet que viu sola.

Dels quatre tipus exposats (*mestressa de casa*, *senyora de la casa*, *professional* i *assalariada*), el model de gestió de les "senyores de la casa", és el model més freqüent i tradicional, però amb menys pes i influència ideològica en l'actualitat (IOÉ, 2001a). Les altres formes de gestió, de les *professionals* i les *assalariades*, són més recents i menys conegudes. Així, les modalitats d'atenció a les llars més tradicionals estant perdent legitimitat social i estant canviant, modificant tant les figures tradicionals de dones empleadores com el sector domèstic en si mateix.

A continuació, es mostren aquests "tipus ideals" de dones empleadores, i les formes de gestió del treball domèstic assalariat corresponents.

Figura 14. TIPOLOGIA BÀSICA DE LES DONES EMPLEADORES DEL TDA

Font: Elaboració pròpia a partir de C. IOÉ (2001a).

En tots els casos descrits, les perspectives de poder de la dona, que li permeten decidir sobre la gestió del treball domèstic i familiar, presenten matisos segons la seva vinculació amb l'àmbit reproductiu i productiu. La divisió sexual del treball queda palesa en tots els casos, on l'home queda exempt de la realització i responsabilització de les funcions de la llar. Aquesta elusió masculina és particularment problemàtica en la posició B (*assalariada*), on les opcions per mercantilitzar les tasques domèstiques són més reduïdes i arriscades econòmicament. En les posicions C (*senyora de la casa*) i D (*professional*), l'absència del gènere masculí és pràcticament insignificant, atès que és rellevat pels recursos econòmics disponibles, que compren el temps necessari a d'altres persones, que assumiran les tasques de la llar.

Cal destacar que, en aquesta tipologia, és molt important tenir en compte el *procés de socialització de gènere* que han viscut aquestes dones.

D'altra banda, també es poden diferenciar cada un dels tipus descrits en funció del *tipus de necessitats* que deleguen al treball domèstic assalariat. Segons la funció que desenvolupa aquest, per cada una de les dones empleadores, les necessitats cobertes pel mercat són més o menys àmplies. La seva configuració depèn, bàsicament, de tres factors: els recursos econòmics, la posició de la persona encarregada de la llar en la divisió sexual del treball i la seva posició en l'àmbit del treball remunerat (IOÉ, 2001a). Es poden trobar tres situacions bàsiques, en funció del volum i el perfil qualitatiu de les necessitats que es deleguen al mercat:

- a) *Necessitats bàsiques*: necessitats bàsiques de la llar: neteja i atenció a les persones. S'utilitzen els mínims recursos per finançar el servei domèstic i la dona empleadora complementa el treball de la treballadora domèstica. Es contracta al servei per necessitat, atès que, amb el treball mercantil i la no col·laboració de l'home, la situació quotidiana es fa esgotadora.
- b) *Necessitats ampliades*: a més de la demanda bàsica (atenció a persones i neteja de la llar) s'introdueix l'atenció a malalts, per part de persones professionals i les especialitats de cuinera i encarregada de la roba. Es complementen les figures d'interna i d'externa, és a dir, que hi ha més d'una persona atenent la mateixa llar, ja sigui de forma simultània o successiva. Les dones empleadores, en aquest cas, destinen més recursos per satisfer el seu nivell de necessitats (IOÉ, 2001a).
- c) *Necessitats sumptuàries*: a les tasques anteriors s'hi afegixen les de xofer, jardiner i fins i tot algú per passejar el gos. Es tracta de sectors de classes socials altes, amb cases grans i equipaments diversos (garatge, jardí, piscina, pèrgola, etc.)¹⁷⁰. Dins d'aquestes dones de l'alta burgesia, hi ha dos

¹⁷⁰ Les empleadores que contracten aquest diversitat de serveis, acostumen a distingir entre els "empleadors veritables", els que tenen patrimoni per contractar, independentment que la dona treballi fora de casa, i els "pseudo-empleadors", sectors socialment adinguts que "volen però no poden". (IOÉ, 2001a)

subsectors: les *senyores de la casa* (orientades a la llar) i les professionals (orientades al treball productiu). Ambdós casos externalitzen al mercat un ampli ventall de necessitats i contracten, simultàniament, a diversos treballadors, en subrègims diferents. L'alta diversitat de treballadors és una conseqüència lògica de l'exigència d'especialització que demanen del treballador/a i suposa una dualització laboral d'aquests en funció de la categoria laboral.

A la següent taula queden resumides les necessitats delegades a l'esfera del mercat, en funció dels "tipus ideals" de dones empleadores descrites abans:

Taula XVIII. TASQUES DELEGADES AL MERCAT SEGONS LA POSICIÓ DE LA DONA EMPLEADORA

Necessitats (transferides al mercat)	Recursos econòmics	Implicació de la dona gestora	Posició professional
A) BÀSIQUES	Mínims	Implicació màxima	Assalariada
B) AMPLIADES	Suficients	Implicació selectiva ("segons gustos")	Senyora/directiva
C) SUMPTUÀRIES	Il·limitats	Indiferència (delegació màxima)	Empresària/senyora

Font: Elaboració pròpia a partir de IOÉ (2001a)

Les empleadores que mercantilitzen la majoria de tasques de la llar i de cura (*necessitats sumptuàries*), acostumen a estar insatisfetes amb el servei. Troben que hi ha una "manca de qualificació vertadera" (no en saben) i falta d'implicació (no ho fan) per part dels treballadors/es domèstics/ques. Tendeixen a valorar els serveis més professionalitzats i reclamen la implementació d'"escoles de formació" de treballadores domèstiques o la reintroducció de la figura de l'"aprenent sense salari" (IOÉ, 2001a).

Concepte 4: FORMES DE GESTIÓ DEL TDA

Un quart concepte, que permetrà fer viable el model d'anàlisi, és la *gestió del treball domèstic assalariat*. Per gestió del treball domèstic assalariat (TDA), s'entén la manera com la persona empleadora, administra i dirigeix el servei, que vindrà molt condicionada per l'imaginari subjectiu que aquesta tingui al voltant d'aquesta ocupació.

Fonamentalment, s'han detectat dues formes bàsiques de gestió del servei, a mode de "tipus purs", que dissenteixen entre si segons el grau de servilisme (*neoservilisme*) que integren. La primera d'aquestes modalitats la he anomenat *modalitat familista* i, la segona, *modalitat professional*. A continuació s'expliquen les seves característiques.

4.1) Modalitat familista

La *modalitat familista* de gestió del treball domèstic assalariat, l'he considerat com aquella modalitat amb uns trets més afins i continuistes amb les pautes *familistes*, pròpies del *Països Mediterranis*¹⁷¹. En aquest sentit, es tractaria d'una modalitat fidel al mode de funcionament *familista*, basat en la importància de les relacions intrafamiliars/personals en la difusió de benestar quotidià i l'exempció, o presència feble, de les institucions públiques en la seva provisió.

La *modalitat familista* del treball domèstic assalariat, seria aquella que es basa en la delegació mercantil del treball domèstic i familiar, per part de les unitats familiars, però sense qüestionar la seva forma sexuada, el seu imaginari social o les seves possibilitats de professionalització. El procés consisteix en transferir la domesticitat i la idiosincràsia *familista* al mercat ("familisme mercantilitzat"), de forma que, "no canvia res", només la relació salarial que contraurà una "nova treballadora", diferent a la dona mare-esposa.

La característica bàsica de la gestió *familista* del treball domèstic assalariat és la seva *resistència a la professionalització i modernització*, que fa que la relació laboral quedi falcada en un sistema de funcionament basat en la informalitat, l'arbitrarietat i la precarietat en les condicions de treball.

A continuació s'estableixen els components centrals de la relació laboral que pressuposa la modalitat *familista*: el *neoservilisme*, l'asimetria i la baixa formalitat contractual.

El *neoservilisme*, com ja s'ha anat concretant al llarg de la recerca, es concreta en una forta intensitat de les relacions personals, segregació de l'espai i el menjar, el "maternalisme" i la deferència.

L'asimetria en la relació laboral es materialitza en l'establiment d'una relació empleadora-empleada, basada en rols altament diferenciats i moralment jerarquizats dins de la unitat domèstica. Donada la situació de "convivència" en un mateix espai, es defineix, estrictament, el rol que representa cadascú per evitar tensions, dissociant les dues feminitats en termes èticament asimètrics (Anderson, 2000; Oso, 1998). En aquest sentit, és important analitzar els mecanismes simbòlics i objectivats de distinció entre la "senyora" i la "noia". La consideració, per part de les dones empleadores, que les treballadores provenen d'un context sociocultural "inferior i endarrerit" (en cas de ser estrangeres), justifica el rol de submissió de la treballadora i el rol superior de l'empleadora, qui es pot creure amb el dret de donar "llicons morals".

Un altre component de la *modalitat familista*, és l'escassa formalitat de la relació laboral que, en cas que el servei es realitzi en l'economia informal¹⁷², encara té un impacte més pronunciat.

¹⁷¹ Veure pàg. 15-16 (Cap. 1).

¹⁷² La definició que aquí s'utilitza del *treball informal* és la que utilitza I. Pla Julián (2004): «aquellas formas de trabajo remunerado, dirigidas a la producción o venta de bienes o servicios, que se ocultan o escapan al control del Estado de cara a la Seguridad Social, la legislación laboral o el pago de ciertos impuestos, pero que son legales en el resto de los aspectos que las conforman. (...) la naturaleza de la relación de empleo, cuando se desarrolla parcial o totalmente fuera de las regulaciones legales y de los estándares habituales de empleo de una sociedad la que define la informalidad del empleo (2004:27-28).

Aquesta baixa formalitat pot derivar en una situació d'arbitrarietat respecte les condicions de treball, en què els acords es prenen en una *relació individualitzada i directa* entre l'empleadora i la treballadora, desprotegida d'un marc institucional, dotant d'un escàs poder social de negociació al treballador/a. Així, la negociació individual entre les parts -sense intermediaris, negociació col·lectiva, ni quasi referències legals-, es converteix en el mecanisme privilegiat de regulació de la relació entre empleades i empleadores, a l'hora de definir les condicions laborals i salarials. Es tracta d'un tipus de relacions amb una dinàmica "espontània" (Pla Julián, 2004).

Per últim, afegir que la modalitat *familista* del TDA acostuma a aglutinar més dones immigrants, que no espanyoles, atès que aquestes últimes, ja no estan disposades a tolerar les condicions que integra aquest patró de gestió de la mà d'obra i busquen una sortida professional amb un tracte menys servilista. Les treballadores domèstiques espanyoles que segueixen dins aquesta modalitat ho fan, majoritàriament, com a assistents "per hores" o externes, mentre que les dones immigrants ocupen aquells forats abandonats per les primeres, com el servei domèstic intern (IOÉ, 2001a).

4.2) Modalitat professional

La *modalitat professional* representa el "model pur" oposat a la *modalitat familista*. Si bé l'aplicació de la *modalitat familista* en la manera de gestionar el treball domèstic assalariat, porta com a resultats una precarització i informalització de les relacions laborals, la *modalitat professional*, és aquella que es regeix per un criteri de "qualitat laboral" que permeti dignificar les condicions laborals i la valoració social de l'ocupació.

Els components d'aquesta modalitat de gestió es situen, des d'un punt de vista analític, a l'extrem contrari dels trets descrits per la *modalitat familista*. Així, primen valors com l'autonomia o la independència del treballador/a, la simetria en les relacions i l'acompliment d'un marc normatiu/legal regulador (*relació institucionalitzada*). Aquests criteris garanteixen una certa "objectivació" de la relació laboral, contribueixen a la professionalització de l'ocupació, allunyant-la de la seva versió més *familista*, proporcionant al treballador/a cert poder social de negociació.

Un exemple pràctic d'aquesta tendència de dotar del treball domèstic assalariat d'un estatus més afí a la resta d'ocupacions, és al proposta dels "Serveis d'Atenció a Domicili" (SAD) o "serveis de proximitat", els quals, pels criteris laborals que empren, busquen una sortida qualificada i professional al treball domèstic i de la cura assalariat.

Les empreses dels SAD realitzen una tasca com a "intermediàries" en el treball domèstic assalariat tradicional entre empleadores i empleades, encara que també poden organitzar de forma més directa la prestació de serveis domiciliaris contractant treballadors/es: empreses "no intermediàries" (Pla Julián, 2004, Parella, 2004). En el cas de les "intermediàries", malgrat que no contracten a les empleades -perquè queda en mans de les llars empleadores-, sí que fixen unes tarifes de preus negociables, a

les que les persones empleadores s'han d'ajustar i, fins i tot, poden cobrar directament els serveis i pagar a les treballadores, retenint una comissió i realitzant un seguiment del servei prestat per garantir la seva qualitat (Pla Julián, 2004)

Dins aquesta modalitat de serveis (SAD), tot i que preeminentment està composta per dones espanyoles, també hi ha, igual que en el servei domèstic, una segmentació per ètnia, que es basa en un sistema de reclutament específic, a partir d'un sistema d'estereotips i preferències de base androcèntrica i etnocèntrica (Parella, 2004).

Concepte 5: FUNCIO SOCIAL DEL TDA

L'externalització del treball domèstic assalariat juga una funció social i adquireix un significat diferent segons la *classe social* que ocupa la persona o llar empleadora (IOÉ, 2001a; Oso, 1998).

Com s'ha constatat, la demanda de treball domèstic assalariat ha seguit una tendència creixent i s'ha anat diversificant, arribant a cobrir, cada vegada, a més estrats socials. Si bé fa unes dècades, l'adquisició de servei domèstic era una pràctica relegada a les classes benestants, de forma progressiva, s'ha anat convertint en una pràctica de consum més estesa dins l'estructura social, malgrat que no abasta tot el seu conjunt.

La diversificació d'aquesta demanda, no només és símptoma de tota una sèrie de canvis en la gestió del benestar quotidià, sinó que comporta canvis en el significat i la funció social que, tradicionalment, havia tingut la mercantilització d'aquest servei. A continuació es distingeixen les dues funcions socials principals que, alguns autors, han analitzat més recentment.

5.1) Funció sumptuària-distintiva (“Gust pel luxe”)

La primera d'aquestes funcions socials que pot tenir la tinença de treball domèstic assalariat a la llar, és la *funció sumptuària-distintiva* (IOÉ, 2001a), que es basa en una percepció del servei domèstic com un símbol de luxúria i estatus social. En aquest sentit, els beneficis del servei domèstic són, sobretot, de caràcter simbòlic i ideològic, més que de caràcter material.

La *funció sumptuària-distintiva* (IOÉ, 2001a) o *funció simbòlica* (Oso, 1998) del servei domèstic representa, majoritàriament, a la demanda de *classe alta* o *classe mitjana-alta*, formada per dones d'un estatus elevat, amb varis treballadors contractats en servei domèstic i que utilitzen, simultàniament, altres serveis puntuals que es presten a domicili. Es tracta de la “demanda clàssica” de treball domèstic assalariat, procedent de famílies ostentoses, amb un elevat poder adquisitiu i sense problemes de gestió de la llar perquè la dona representa, en la majoria dels casos, la figura de “mestressa de casa”.

Per aquest perfil de la demanda doncs, el servei domèstic actua com un mecanisme de reproducció i manteniment de l'univers simbòlic i l'estatus social d'aquestes classes benestants, convertint-se en un signe de distinció.

Aquesta funció distintiva del servei domèstic ja va ser observada per T. Veblen al segle XIX: «Es signo de distinción que la mujer no trabaje y sea servida. La existencia de un seguicio de sirvientes denota la demostración de la riqueza y del poder del señor (...) estos trabajadores especializados son más útiles por la exhibición que representan que por el servicio efectivamente realizado» (Veblen, 1898 a Oso, 1998:156). En aquest sentit, el servei domèstic, més que produir serveis, «sirve para legitimar las relaciones de clase en el interior del hogar y, en definitiva, la estructura social» (Oso, 1998:161).

P. Bourdieu (2006) veu en aquesta *disposició estètica* de les classes altes una disposició que es distancia de la necessitat, que neutralitza les urgències ordinàries i que fa de la pràctica «una pràctica sin función práctica» (Bourdieu, 2006:51). L'experiència burgesa del món es basa en un tipus d'experiència del món alliberada de la urgència i de la finalitat pràctica i que busca una “estilització de la vida”, una experiència *distintiva*, que és possible per les seves condicions materials d'existència, en ser les més alliberades de la necessitat econòmica. És que el que P. Bourdieu (2006) anomena *gust de luxe*.

5.2) Funció utilitària (“L'elecció d'allò necessari”)

La *funció utilitària* del treball domèstic assalariat, a diferència de la *funció simbòlica*, fa referència a aquella demanda que externalitza el treball domèstic i familiar al mercat per una qüestió de *necessitat real*, de manera que la tinença del servei té una funció estrictament pràctica i cooperadora, que facilita una mobilitat ascendent i una reorganització del temps a les dones empleadores, que acostumen a protagonitzar una situació de “doble presència” (IOÉ, 2001a).

La funció més utilitària o pragmàtica del servei domèstic s'adequa a l'experiència de la *classe mitjana-baixa*, que es caracteritza per una mercantilització recent del treball domèstic i familiar. És la “nova demanda”, que es conforma per la *necessitat real* de fer més viable la seva vida quotidiana, i per tant, es tracta de demandants de caràcter “novell”, amb una tendència a l'alça, que procedeixen d'un entorn més humil, tot i que amb una experiència de mobilitat social recent (IOÉ, 2001a).

En aquest cas, el servei domèstic és un remei parcial a la “doble presència” de les dones empleadores, que han de compatibilitzar un doble treball, el domèstic i l'extradomèstic, suposant-los una certa alliberació (Oso, 1998). Per tant, el servei domèstic actua com un sistema de producció de serveis i de reproducció de la unitat domèstica, que s'utilitza com una estratègia per facilitar l'accés o la promoció en el mercat de treball d'aquestes dones, així com una estratègia per augmentar la disposició de temps d'oci o de realització personal.

La *funció utilitària* del servei domèstic, que té per a les classes més populars, s'ajustaria més a al *gust de necessitat* que descriu P. Bourdieu (2006), que és aquell que s'inclina cap a una estètica pragmàtica i funcionalista, que té com a principi *l'elecció d'allò necessari*. Es tracta d'un gust per allò "senzill" i "modest", que renuncia a uns beneficis simbòlics, igualment inaccessibles, i que representa el pol oposat del formalisme burgès.

T. Veblen (1898, a Oso, 1998) destaca l'important rol que ha tingut el servei domèstic en totes les etapes del desenvolupament i l'evolució del seu significat, o funció social, segons el moment històric. Durant l'Antic Règim, els serfs eren bàsicament valorats pel servei que realitzaven (*significat utilitarista/funcionalista*) però, poc a poc, amb l'arribada de la industrialització, "ser servit" es va anar configurant com un símbol d'estatus rellevant i es convertí en una demostració de riquesa, per part de les classes més adinerades (*significat distintiu/simbòlic*). Un exemple d'això és que, a l'inici de la industrialització, l'home més respectat era aquell amb més nombre de servents ("ser el màxim de servit").

5.3) *Funció identitària (Gust mimètic)*

Un cas que cal distingir dels dos explicats és el de la *petita burgesia*, que organitzen les seves eleccions segons una estructura semblant a la que organitza els gustos i la moral dels membres de la classe dominant. Aquesta classe ocupa el lloc central o intermedi de l'espai social, un lloc d'incertesa i indeterminació relatives entre els dos extrems del camp de les classes socials, un conjunt de llocs transitoris en moviment, en el què romanen durant un temps «unos agentes arrastrados por unas trayectorias de igual sentido o de sentido inverso, ascendentes o descendentes» (Bourdieu, 2006:347). Així, aquests agents intermedis de l'estructura social poden circular "cap a dalt" en l'espai social, realçant la seva posició (*enclassement*), o "cap a baix", arrossegant la seva posició en el declivi (*desclassement*).

La petita burgesia es caracteritza per la seva posició d'incertesa i provisionalitat i la necessitat d'emmirallar-se en les classes benestants. En el cas de la contractació de servei domèstic, aquest sector intermedi, buscava un signe identitari, un reconeixement social de la seva proximitat i afinitat a les classes acomodades, que s'assoleix mitjançant el mimetisme de les seves pràctiques¹⁷³.

J. Rollins (1985) mostra com les treballadores domèstiques reaccionen de forma hostil davant aquesta necessitat de la petita burgesia d'imitar els valors morals de les classes dominants. Les treballadores, al igual que les empleadores, tenen preferències i es posicionen en contra d'aquests "nous rics", els quals veuen com a

¹⁷³ En aquests sentit, Thorstein Veblen (1898 a Oso, 1998) analitza les classes mitjanes nord-americanes a finals del segle XIX, que s'havien enriquit amb el comerç i la indústria, i il·lustra com aquests "nous rics" imitaven a les classe altes a través del "consum ostentós".

prepotents i perjudicials, preferint treballar per famílies de “classe alta velles” o empleadores joves.

Per últim, només afegir que les tres dimensions descrites (*funció sumptuària/distintiva*, *funció utilitària* i *funció identitària*) s'acosten a la separació que subscriu el C. IOÉ (2001a) entre les “velles empleadores”, que fan un ús simbòlic i ostentós del servei domèstic i les “noves empleadores”, que es podrien distingir entre les classes mitjanes i els “nous rics”.

Concepte 6: TREBALLADORA DOMÈSTICA ASSALARIADA

Un sisè concepte imprescindible per a la recerca és el de *treballadora domèstica assalariada*, atès que, si l'interès de la recerca recau en les *preferències* en les formes de gestió del treball domèstic assalariat de les dones empleadores, és necessari definir el perfil de les diferents treballadores que poden trobar al mercat.

Són molts els criteris que poden servir per discernir els diferents perfils laborals i personals de les treballadores domèstiques però, aquí, s'han utilitzat quatre, aquells que han semblat més pertinents per la seva capacitat analítica de segregar diferents “tipus ideals” de treballadores. Aquests criteris o dimensions són la *procedència nacional* de la treballadora, la seva *trajectòria professional*, el *subrègim laboral* dins el sector domèstic en el què treballa i les *tasques* que realitza durant la seva jornada de treball.

Començant per la procedència nacional, bàsicament s'han delimitat dos tipus de treballadores, les *autòctones* i les *estrangeres* que, en el seu interior, presenten més divisions en funció del seu origen específicament ètnic.

6.1) Treballadora autòctona (espanyola)

La treballadora domèstica espanyola es caracteritza pel seu origen rural i la seva participació en les migracions internes espanyoles, particularment accentuades a la dècada dels seixanta i els setanta. Es tracta de dones que emigraven molt joves a les ciutats i que utilitzaven el servei domèstic com una via d'accés a la vida urbana i de la promoció personal, que era més aparent que real (Sallé, 1985). Habitualment, aquestes dones finalitzaven la seva funció com a domèstiques amb l'accés al matrimoni (IOÉ, 2001a, Sallé, 1985).

La presència de treballadores domèstiques a les ciutats va possibilitar, en un període de desenvolupament industrial, el manteniment de la seva força de treball i l'inici del salt de les dones de classe mitjana-alta al mercat de treball. Segons l'estudi de M. A^a Sallé (1985), les treballadores domèstiques espanyoles eren vistes per les dones empleadores com a persones “maleducades i malencarades” però, alhora, eren considerades treballadores de qualitat i lleials, les quals “podien durar tota la vida”.

En un principi, les treballadores domèstiques autòctones servien a les classes més riques i es conformaven com el “cos de la casa” (cuinera, donzella, mainadera, planxadora, costurera, etc.). es tractava d'una oferta de mà d'obra abundant i a baix cost. Avui dia, les dones empleadores de treballadores espanyoles tenen uns ingressos més baixos i contracten el servei domèstic (assistents “per hores”) en moments especials de la vida familiar, i no com una pràctica habitual.

Les treballadores domèstiques autòctones es caracteritzen per ser, o molt joves, o estar per sobre els cinquanta anys d'edat. Tenen una baixa escolarització (estudis primaris) i moltes són solteres, divorciades o vídues i, en el cas de ser casades, la situació laboral del cònjuge és molt precària (Sallé, 1985; IOÉ, 2001a).

Per aquestes dones, el servei domèstic és vist com un símbol d'autonomia personal associada a l'àmbit públic (IOÉ, 2001a), una font de valoració personal i d'independència econòmica. Es tracta d'un discurs allunyat de l'estereotip tradicional associat a la “servitud” i la lleialtat, en què la treballadora es percep a si mateixa com una “heroïna” pel fet de gaudir d'un treball en l'esfera extradomèstica.

Altrament, l'ocupació del servei domèstic, es contempla com un dels pocs recursos accessibles dins el mercat de treball remunerat, una de les poques oportunitats laborals a l'abast. És un treball que el fan preferible dins el ventall reduït d'opcions que tenen, pel fet que no exigeix una qualificació formalitzada i és compatible amb les seves responsabilitats familiars. Ara bé, com a aspectes negatius, destaquen la desregulació del sector i la precarietat que les caracteritza en el seu conjunt. Aquestes dones, quan disposen de recursos econòmics, proporcionats per un altre membre de la família, poden rebutjar determinades condicions laborals i salarials, com les de les treballadores internes, encara que la seva posició complementària en els ingressos familiars les fa poc reivindicatives (Pla Julián, 2004).

Dins el conjunt de treballadores domèstiques espanyoles, les trajectòries laborals són molt diverses i, tant poden haver patit un procés de desclassament com un ascens en l'escala social. Així, mentre que algunes han passat d'empleades administratives a treballadores de la llar, descendint en el rang professional, altres han passat de ser les “chachas”, o treballadores internes, a externes o assistents “per hores”¹⁷⁴ (IOÉ, 2001a).

La mobilitat ascendent dins el propi sector domèstic de les treballadores autòctones ha comportat canvis en el seu imaginari de l'ocupació «Este proceso se condensa en la imagen de un tránsito desde el estatus de servidora hasta el de profesional del servicio doméstico» (IOÉ, 2001a:412). Així, les treballadores autòctones, es consideren les privilegiades del sector pel fet que exerceixen els aspectes més professionalitzats del servei. Aquest privilegi però, és, per aquestes dones, un “privilegi precari” que es veu amenaçat pel temor a la competència de gent

¹⁷⁴ La mobilitat cap a llocs de treball externs no és senzill, atès que cal la configuració d'una xarxa àmplia de contactes, producte de l'antiguitat laboral en el sector. Un dels sectors on aquestes dones han treballat més, fora del servei domèstic, són les empreses de neteja, un lloc on milloren les prestacions socials, perquè estan incloses dins el Règim General i on l'empleador és una persona jurídica, i no un particular (IOÉ, 2001a).

amb estudis, que actua com a element desestabilitzador i de les dones immigrants que poden introduir un procés de *dumping social*¹⁷⁵.

6.2) Treballadora estrangera (immigrant)¹⁷⁶

Les treballadores immigrants exerceixen en les formes més tradicionals i servils de treball domèstic assalariat (servei intern), un subsector de treball que dificulta molt la seva compaginació amb les responsabilitats domèstiques i familiars.

Segons l'estudi realitzat pel C. IOÉ (2001a), les dones empleadores espanyoles de l'alta burgesia, que són aquelles que porten "tota la vida" externalitzant el treball domèstic, han observat un canvi entre les formes tradicionals del servei domèstic i les "noves formes". Aquestes dones mostren una preferència per a contractar dones estrangeres, la incorporació de les quals ha comportat un abaratiment del servei i la incorporació d'una nova mà d'obra dòcil, obedient i amb voluntat d'aprendre¹⁷⁷. Com a contrapartida, les empleadores veuen que les relacions empleadora-empleada es compliquen o "descabalen" pel fet que perceben que aquestes dones no s'identifiquen professionalment amb el treball que realitzen, no ofereixen la mateixa lleialtat que les espanyoles i són un element d'"estranyesa" a les seves llars. En certa manera, veuen la situació actual com el "revers" de la situació anterior.

La preferència de les empleadores riques per les estrangeres recorda, segons L. Oso (1998), a la que, anteriorment a l'arribada de fluxos migratoris internacionals, es tenia per a les noies procedents del poble.

Les treballadores domèstiques també es diferencien entre elles per la seva trajectòria professional, el seu nivell d'experiència com a treballadores del sector. S'han establert tres tipus de treballadores segons la seva trajectòria professional:

6.3) Treballadora recent

La treballadora domèstica *recent* és aquella que fa menys de tres anys que s'ha incorporat a treballar al sector. Es tracta d'una treballadora amb una baixa experiència en el sector.

¹⁷⁵ Des del pla de les percepcions la presència de dones immigrants té un paper secundari en la mesura que no afecta a la posició "dominant". Malgrat això si que es constitueix en un fantasma que permet a una franja de les autòctones despertar els temors que li genera la seva posició de "privilegi precari". Davant el "perill de substitució" i al *dumping social*, que les espanyoles veuen en el sector, demanen un mercat més protegit la reducció de l'entrada incontrolada d'immigrants (IOÉ, 2001a).

¹⁷⁶ Per veure el perfil d'aquestes dones en detall tornar a veure la pàg. 51-52 (*Cap.2*).

¹⁷⁷ Les imatges que les empleadores tenen de les treballadores estrangeres són molt diverses segons el seu país de procedència. Així, veuen les treballadores de l'Europa de l'Est com a persones disciplinades, cultes i educades, però les consideren "estranyes" per d'idioma. Les treballadores llatinoamericanes, en canvi, se les veu afins per la llengua i la cultura, però es considera que són poc eficients. Les marroquines es veuen molt distants per la llengua, la cultura i la forma de treballar i a les filipines, se'ls atribueixen diferències fenotípiques estigmatitzants, tot i que es valora molt el seu alt nivell cultural, el coneixement de l'anglès, la bona presència i la seva actitud servil (IOÉ, 2001a).

6.4) Treballadora intermitent

La treballadora domèstica *intermitent* és aquella que alterna el treball en el servei domèstic amb la figura de “mestressa de casa”, incorporant-se en el sector en aquells moments de més urgència econòmica familiar.

6.5) Treballadora permanent

La treballadora domèstica *permanent* és aquella que porta una llarga trajectòria laboral treballant en el sector (més de deu anys), amb el que s'identifica per la seva llarga experiència professional. Pot ser el cas que aquesta treballadora es trobi jubilada, un cas que no quedaria descartat de l'anàlisi perquè la seva experiència laboral continua sent rellevant.

En tercer lloc, les treballadores s'han diferenciat pel subrègim que ocupen en el sector¹⁷⁸:

6.6) Treballadora interna

6.7) Treballadora externa

6.8) Assistentes “per hores”.

I, en últim lloc, en funció de les tasques concretes que realitzen, una classificació relacionada amb la divisió elaborada per F. Bettio (*et al.*, 2006).

6.9) Treballadores de la cura (“professionalitzades”)

Són aquelles treballadores, de l'àmbit públic o privat, que s'encarreguen de realitzar les tasques de la reproducció més professionalitzades (“paramedical tasks”) (Bettio, *et al.*, 2006). Normalment, són treballadores que desenvolupen tasques exclusivament relacionades amb la cura de les persones dependents, un sector que s'ha anat professionalitzant en els últims anys. Aquestes treballadores acostumen a ser treballadores autòctones qualificades (Bettio, *et al.*, 2006).

Les modalitats laborals específiques que es poden trobar entre aquest tipus de treballadores són tres¹⁷⁹:

- la treballadora familiar (també tècnica especialista d'atenció socio sanitària o auxiliar a domicili).
- l'auxiliar de geriatría a domicili.
- l'auxiliar de neteja d'ajuda a domicili.

---

¹⁷⁸ Aquestes tres modalitats ja s'han explicat a les pàg. 77-78 (Cap.3).

¹⁷⁹ Veure el III Convenio Colectivo de empresa de atención domiciliar de Cataluña, 1 enero 2005-31 diciembre 2008.

6.10) Treballadores domèstiques (“no professionalitzades”)

Aquestes treballadores són les que tindrien la funció d'executar les tasques més físiques i desqualificades, aquelles que comporten una dimensió manual més explícita. Aquestes treballadores es poden identificar amb les serventes clàssiques, les “criades”, les que estan “disponibles per tot”. Com a tals, desenvolupen tasques domèstiques però també de la cura (sobretot si són internes). La única diferència amb les primeres és que, quan desenvolupen tasques de la cura no ho fan sota el paraigües de la “professionalització”, sinó sota la idea de la “criada” que serveix per tot.

Així doncs, es tracta d'un sector de treballadores que realitzen unes tasques caracteritzades per la manca de reconeixement de les qualificacions, -especialment les que es desentenen de la cura de les persones-, una qüestió que frena la professionalització d'aquestes treballadores i que trava la seva consideració com a “professionals que desenvolupen un servei” i no com a meres “servidores” (Torns, 1997, 1999; Parella, 2000).

Aquest tipus de treballadores són, en la majoria dels casos, dones immigrants i representen un dels sectors més desqualificats i subestimats en el món de la reproducció.

Seguint aquesta classificació, les dones immigrants han reprès el paper de “serventes” que han abandonat les dones espanyoles, les quals s'associen més amb els serveis professionalitzats de la cura i ja no com a “serventes per a tot”.

4.2) L'operativització dels conceptes

Després de plasmar els conceptes més rellevants per a la recerca, es procedirà a la construcció dels indicadors, que permetran mesurar, empíricament, les seves dimensions. Si fins el moment, el procés de conceptualització s'ha centrat en un exercici especulatiu, els indicadors serviran per confrontar les hipòtesis amb la realitat i avaluar el seu grau de verificabilitat, descendint en el terreny observable.

En els tres quadres que es presenten a continuació, es poden diferenciar quatre columnes, on cada una conté diferents esglaons epistemològics dels conceptes. La primera columna conté els sis conceptes tractats en la recerca, la segona les seves dimensions, la tercera els components respectius, i l'última, conté els indicadors, que són l'aproximació més empírica i tangible del concepte.

CONCEPTES	DIMENSIONS	COMPONENTS	INDICADORS
1. CLASSE SOCIAL	1.1. CAPITAL OBJECTIVAT (VOLUM I ESTRUCTURA)	1.1.1. Capital econòmic	- Volum i la quantitat d'ingressos familiars i de l'empleadora. - Posició socioprofessional. - Font a través de la qual s'obtenen els ingressos: prestacions socials, sou, accions, herència, també si té alguna propietat. - Consum: amb què es gasta els diners.
		1.1.2. Capital cultural	- Incorporat: la cultura general que té, incorporada al llarg de la vida. Estructures lingüístiques, gramaticals, "coneixement del què passa al món", informació periodística. - Objectivat (dades objectives): nombre de llibres, de quadres o de col·leccions que té a casa. - Institucionalitzat: titulació acadèmica/professional.
		1.1.3. Capital simbòlic	- Ideologia de gènere, opinió, opinió formada al voltant dels rols de gènere. Identificació/rebel·lió amb l'imaginari de gènere dels seus pares.
		1.1.4. Capital social	- Tipus de relacions socials (per professió, per oci, per associacionisme, per assistència a curssets, per llocs de consum, serveis, en relació als afers domèstics), espais de relació social, freqüència, oci (on, amb qui, quan).
	1.2. CAPITAL INCORPORAT	1.2.1. <i>Habitus</i>	- Preferències, gustos, eleccions fetes al llarg de la vida. Quina visió té de la divisió sexual del treball i els rols socialment assignats pel sistema sexe/gènere (essencialisme <-> construccionisme).
	1.3. TRAJECTÒRIA SOCIAL	1.3.1. Socialització primària	- Procés de socialització primària (repartiment de feines a casa per sexes). Rol mare, pare, àvia, germans/es. Identificació-rebel·lió amb el rol de la mare.
		1.3.2. Relació parella	- idees preconcebudes ("ideal de parella")/ fets reals ("la vida quotidiana en parella") - Actualització/rebuig de les pautes de gènere apreses en la socialització primària. - Tensions o harmonia en la parella per la implicació de cada un en el treball reproductiu (rol respecte la llar i rol parental).
2. IDENTITAT DE GÈNERE	2.1. SOCIALITZACIÓ DE GÈNERE	2.1.1. Subjectivitat centrada en el treball productiu	- Orientació al treball productiu, la professió i els afers de l'àmbit públic. - realització/satisfacció personal en el desenvolupament professional. - Preocupació per qüestions relacionades amb la feina professional. - Temps "lliure" dedicat a la feina professional.
		2.1.2. Subjectivitat centrada en el treball reproductiu	- identificació subjectiva/psíquica amb el rol femení (esfera privada). "Ser mare i esposa per sobre de tot". - Orientació pràctica a l'organització de la llar i la cura dels seus membres (pràctica cuidadora "full-time"). Ide de manteniment quotidià del la llar i els membres de la família (menjar, feines de la casa, comprar, trucades, reunions a l'escola, metges, cangurs, activitats extraescolars, etc.) ("women care-giver"). - Preocupació pel benestar dels altres. - Temps "lliure" dedicat al manteniment de la llar o a feines <i>per als altres</i> ("other oriented").
		2.1.3. Subjectivitat bipolar/bicentral (model en transició)	- Valoració similar del treball productiu i el treball reproductiu. - Idea del temps com a recurs escàs per la doble jornada.
	2.2. ACTES PERFORMATIUS DE GÈNERE	2.3.1 Identitat reproductiva	- Creences/discurs continuista amb la divisió sexual del treball "cada sexe serveix per coses diferents" - Pràctiques reproductives de la divisió sexual del treball. Separació d'esferes per sexe.
		2.3.2. Identitat subversiva	- Creences/discurs crític amb la divisió sexual del treball "els dos podem fer igual de bé tot" (qüestió d'aprenentatge) - Pràctiques trencadores amb la divisió sexual del treball. Deslegitimació del patriarcat.
		2.3.3. Identitat ambivalent	- Creences i pràctiques mixtes. Elements reproductius i subversius de la divisió sexual del treball del discurs o de la pràctica ("identitat contradictòria"). Entre la persistència i la superació del patriarcat.

CONCEPTES	DIMENSIONS	COMPONENTS	INDICADORS
3. RELACIÓ REPRODUCCIÓ-PRODUCCIÓ	3.1. ÀMBIT REPRODUCTIU	3.1.1. Mestressa de casa	- Orientació exclusiva a l'esfera reproductiva. Gestió, organització i realització del treball domèstic i familiar. (omnipresència reproductiva). - Absència en el mercat de treball remunerat. - No externalització del treball domèstic-familiar (absència de servei domèstic). - Classe social baixa.
		3.1.2. Senyora de la casa	- Orientació exclusiva a l'esfera reproductiva. Gestió i organització del treball domèstic i familiar (directa), però no realització (implicació selectiva). - Externalització total del treball domèstic i familiar (un o més treballadors) + serveis puntuals (vidres, catifes) - Externalització de necessitats ampliades o "sumptuàries". - Classe social alta.
	3.2. ÀMBIT PRODUCTIU	3.2.1. Assalariada	- Posició assalariada en el mercat de treball (poc qualificada) i realització parcial del treball domèstic i familiar (implicació màxima, cooperació amb la treballadora domèstica) - Externalització parcial del treball domèstic i familiar. - Externalització de necessitats bàsiques. - Classes social mitjana-baixa.
		3.2.2. Professional	- Posició qualificada en el mercat de treball. - Gestió i organització del treball domèstic i familiar (a distància) però no realització (delegació màxima) - Externalització total del treball domèstic i familiar. - Externalització de necessitats ampliades o "sumptuàries". - Classes social mitjana-alta i alta.
4. FORMES DE GESTIÓ DEL TDA	4.1. MODALITAT FAMILISTA	4.1.1. (neo) Servilisme	- Forta dependència personal (relació altament personalitzada). Confusió relació laboral-personal. - Pràctiques "maternalistes" - Segregació espacial i del menjar. Ús de la deferència.
		4.1.2. Asimetria	- Rols altament diferenciats i moralment jerarquitzats (la "senyora" i la "noia"). "Dues feminitats". Relacions de superioritat-inferioritat.
		4.1.3. Informalitat (pacte tàcit)	- Pacte establert a partir de la "mútua confiança" . Contracte informal. - Arbitrarietat en les condicions de treball (horaris, tasques a fer, improvisació, "temps de presència", etc.)
		4.1.4. Individualització	- No hi ha marc institucional ni intermediaris en la relació laboral. Tot queda en l'àmbit privat (dona empleadora-dona treballadora)
	4.2. MODALITAT PROFESSIONAL	4.2.1. Autonomia	- Certa independència en la gestió i realització de les feines. - Baixa intensitat de les relacions personals.
		4.2.2. Simetria	- Relacions d'equitat entre la treballadora i l'empleadora.
		4.2.3. Formalitat (pacte regulat)	- Contracte formal explícit, seguint un model regulador. - Delimitació de les condicions de treball. - idea de "qualitat professional". Persona treballadora amb formació.
		4.2.4. Institucionalització	- Existència d'un intermediari institucional entre l'empleadora i la treballadora.
5. FUNCIÓ SOCIAL DEL TDA	5.1. FUNCIÓ SUMPTUÀRIA/DISTINTIVA (GUST PEL LUXE)		- Treball domèstic assalariat com a <i>signe de distinció</i> . Permet reproducció de l'estatus i un determinat estil de vida basat en l'ostentació i el consum d'articles i serveis luxosos. - "No es vol fer" el treball domèstic i familiar.
	5.2. FUNCIÓ UTILITÀRIA ("ALLÒ NECESSARI")		- Externalització del treball domèstic i familiar per una <i>necessitat real</i> ("No es pot fer"). L'externalització servei per atenuar els efectes de la "dobles presència".
	5.3. FUNCIÓ IDENTITÀRIA (GUST MIIMÈTIC)		- Imitació de les pràctiques de les classes dominants. - "Noves classes riques": procedència d'un entorn humil, mobilitat social recent però pràctiques burgeses.

CONCEPTES	DIMENSIONS	COMPONENTS	INDICADORS
6. TREBALLADORA DOMÈSTICA ASSALARIADA	6.1. PROCEDÈNCIA NACIONAL	6.1.1. Autòctona (espanyola)	<ul style="list-style-type: none"> -Edat: menors de 25 o majors de 45 anys. - Baixa escolarització (estudis primaris). - Solteres, vídues, divorciades i en cas de ser casades, el cònjuge té treball precari al mercat de treball. - Treball domèstic assalariat quasi com la única via d'inserció laboral. - Servei domèstic extern o assistentes "per hores". - Compatibilitat servei domèstic amb responsabilitats domèstiques i familiars pròpies.
		6.1.2. Estrangera (immigrant)	<ul style="list-style-type: none"> - Edat: entre 25 i 40 anys. - Estudis secundaris o superiors (subocupació). - Solteres, i en segon lloc amb la parella a Espanya. També "famílies transnacionals". - documentades/indocumentades. - servei domèstic intern i algunes externes. - Dificultats en gestió responsabilitats domèstiques i familiars. - Principals nacionalitats: <ul style="list-style-type: none"> - Asiàtiques: filipines. - Llatinoamericanes: colombianes, equatorianes, peruanes, bolivianes. - Europa de l'Est: romaneses. - Africanes: marroquines.
	6.2. TRAJECTÒRIA PROFESSIONAL	6.2.1. Recent	- Incorporació recent en el sector domèstic. (Baixa experiència)
		6.2.2. Intermitent	<ul style="list-style-type: none"> - Inserció en el sector domèstic en moments d'urgència econòmica. - Alternança del servei domèstic amb la figura de "mestressa de casa".
		6.2.3. Permanent	<ul style="list-style-type: none"> - Fa més de 10 anys que treballa en el sector domèstic. - Forta identificació com a treballadora domèstica.
		6.2.4. Jubilada	- Havia treballat en el sector domèstic durant molts anys (Alta experiència).
	6.3. SUBRÈGIM LABORAL	6.3.1. Interna	<ul style="list-style-type: none"> - Allotjament i manutenció en el domicili de l'empleadora. - Alt "temps de presència". - Disponibilitat absoluta. - Realització de tot tipus de tasques. - Isolament, poques relacions socials.
		6.3.2. Externa	<ul style="list-style-type: none"> - Treballa en una sola llar (una sola empleadora) a jornada completa o parcial. - Manutenció i allotjament al domicili propi.
		6.3.3. Assistent a "per hores"	<ul style="list-style-type: none"> - Treballa en diferents llars (diferents empleadores) a jornada parcial. - Manutenció i allotjament al domicili propi.
	6.4. TASQUES	6.4.1. Treballadora SAD (professionalitzada)	<ul style="list-style-type: none"> - Modalitats laborals específiques*: <ul style="list-style-type: none"> - Treballadora familiar – Tècnic especialista d'atenció socio sanitària/Auxiliar a domicili. - Auxiliar de geriatría a domicili - Auxiliar de neteja d'ajuda a domicili. - Requisits de formació/capacitació tècnica en el sector. - Relació amb l'empleadora mediatitzada per un òrgan institucional (privat, públic o mixt)
		6.4.2. Treballadora domèstica (no professionalitzada)	<ul style="list-style-type: none"> - Treballadora domèstica (si poden incloure totes les competències de l'àmbit de la llar) - No es demanen requisits de formació/capacitació tècnica. - Relació amb l'empleadora no mediatitzada institucionalment. Tracte directe amb l'empleada.

4.3) Hipòtesis generals i específiques i la construcció del model d'anàlisi

Fins ara, s'han descrit els conceptes que poden servir pels interessos de la recerca, els quals ajuden a concretar quines categories de fenòmens s'han de prendre en consideració. Ara bé, aquests conceptes en ells mateixos, no diuen de quina manera s'ha d'estudiar el fenomen, és per això que, en aquesta apartat, s'elaboren les *hipòtesis de treball*, que assumeixen aquesta funció tan essencial.

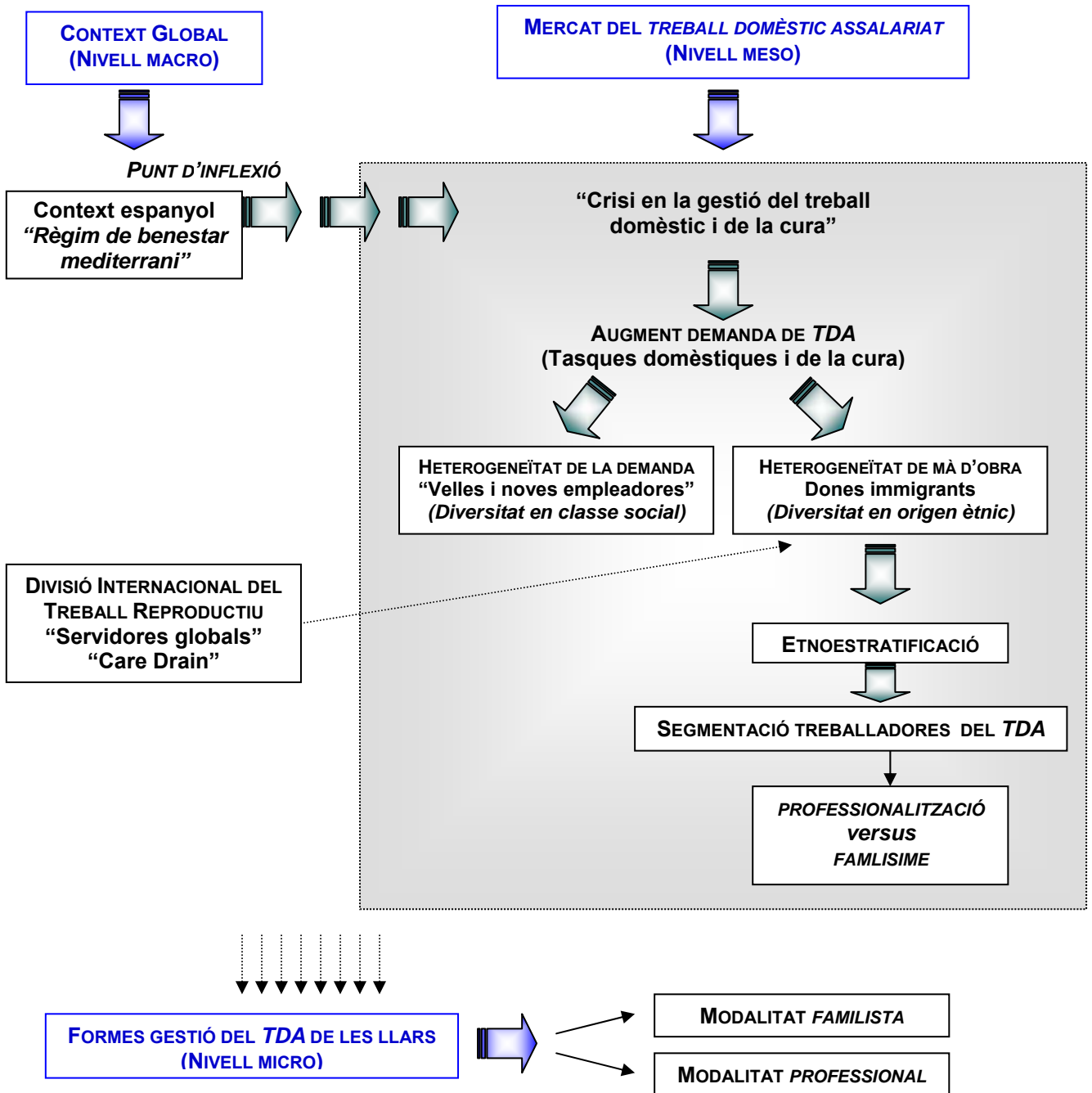
Les *hipòtesis de treball* es presenten com a respostes provisòries, i de caràcter concís, que tenen com a funció primària encaminar i dirigir el treball de recollida i anàlisi de les dades i que caldrà, en última instància, validar, matisar i examinar a fons.

De la mateixa manera que les hipòtesis serveixen per seleccionar les dades de camp més *pertinents* a analitzar, s'obre la possibilitat que les dades recollides puguin tenir un impacte sobre les hipòtesis provisionals, modelant-les i corregint alguns matisos. Així, es parteix de la idea que hi haurà un impacte bidireccional entre les hipòtesis teòriques i les dades empíriques (*mètode retrodeductiu*), que obligarà que el treball de recerca estigui sempre en moviment i en un creixement heurístic constant.

Tenint en compte que els conceptes que s'han utilitzat tenen, principalment, un substrat explicatiu deductiu, les hipòtesis seran també, *hipòtesis deduïdes o teòriques* -model teòric.

A la Figura 15, es presenten, sintèticament, les idees centrals claus que han portat a l'objecte d'estudi d'aquesta tesina: *les formes de gestió del treball domèstic assalariat* de les llars espanyoles, i que han servit com a punt de partida en l'articulació de les hipòtesis.

Figura 15. EL PUNT DE PARTIDA DE LES HIPÒTESIS

Font: Elaboració pròpia.

Ateses les transformacions viscudes, en els *Països Mediterranis*, al voltant de la gestió del benestar quotidià, relacionat amb la cura de les persones i el manteniment de la llar, el sector domèstic i de la cura ha patit una fragmentació en les modalitats d'oferir els serveis del sector, donant lloc, principalment, a dues modalitats en la gestió del servei: la modalitat *familiarista* (*individualista*) i la modalitat *professionalitzada*

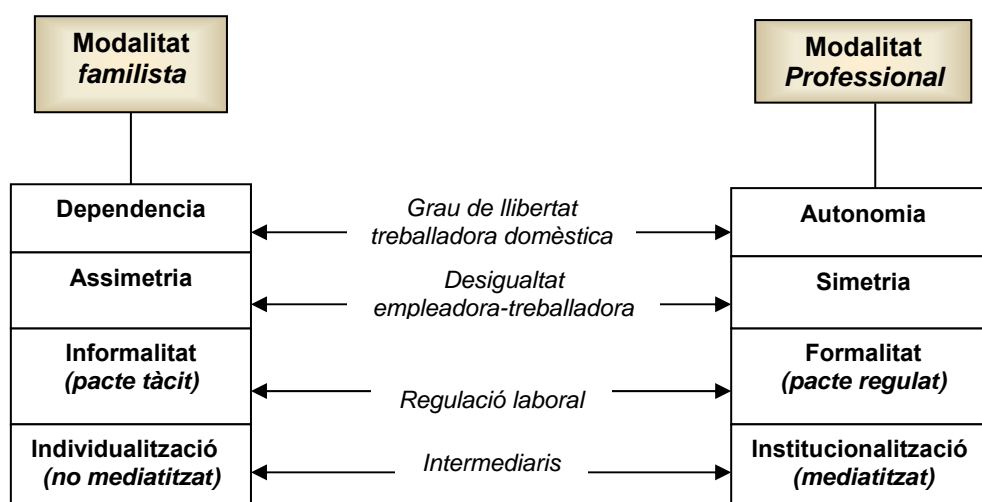
(*institucionalitzada*). La decantació per gestionar el treball domèstic assalariat, seguint una modalitat o una altra, és el què es proposa analitzar aquesta tesina.

Amb l'arribada de les dones immigrants ("servidores globals"), s'ha vist com el subsector intern del servei domèstic ha aflorat de nou en el context espanyol, tenint en compte que, abans de la feminització de les corrents migratòries, era un tipus de servei del mercat domèstic que es trobava en retrocés. L'augment de les treballadores internes, que s'ajusten a un perfil laboral pròxim a la "serventa", respon a una demanda de *TDA* que busca un tipus de servei de trets *familistes*, el qual acostuma a ser cobert per les dones immigrants.

Ara bé, l'ascens d'aquestes pràctiques de gestió del *TDA* amb un rerefons *familiàstic*, s'ha produït, de forma paral·lela, a l'emergència d'un nou discurs, al voltant de la necessitat de construir noves maneres de gestionar el treball domèstic i de la cura, que promoguin una nova lògica "professionalitzadora", una lògica que qualifiqui, acrediti i reconegui, socialment, el treball de les treballadores domèstiques. Aquest discurs reclama la necessitat de reconèixer una capacitació tècnica a les treballadores i s'allunya de les condicions servils que s'imposen en la modalitat *familista*. Aquesta nova mirada però, es cenyeix a un sector reduït, entre classes socials determinades, de dones empleadores.

La finalitat d'aquesta tesina és analitzar i explicar quins són els condicionants que condueix a les llars –i en concret les dones– a externalitzar al mercat el treball domèstic i familiar, en la *modalitat familista* o en la *modalitat professional*. Tot seguit, es recorden les diferències que separen cada una d'aquestes opcions, construïdes en forma de models purs:

Figura 16. LA MODALITAT FAMILISTA VERSUS LA MODALITAT PROFESSIONAL

Font: Elaboració pròpia.

L'externalització del TDA sota uns paràmetres familistes, es desenvolupa sota un pacte de "mútua confiança", entre la treballadora i la persona empleadora, mentre que la modalitat professional obliga a regular la relació laboral entre ambdues, pel fet que s'insereix en un marc institucional formal. El tipus de tasques que desenvolupen les treballadores, en funció d'aquestes modalitats, poden variar des del desenvolupament de "tot tipus de tasques" (*modalitat familista*), fins al desenvolupament d'unes tasques específiques, acords amb les seves competències professionals adquirides.

De totes aquestes qüestions esmentades, és d'on surten les dues primeres hipòtesis generals de la tesina, que es descriuen tot seguit:

HIPÒTESI GENERAL 1

- L'estratègia d'externalitzar el *treball domèstic i de la cura* al mercat, sota una relació laboral individualitzada (empleadora-treballadora), fa que la relació laboral sigui més susceptible de desenvolupar-se en el (*neo*)*servilisme*.

HIPÒTESI GENERAL 2

- L'estratègia d'externalitzar el *treball domèstic i de la cura*, sota una relació laboral institucionalitzada (empleadora-institució-treballadora), fa que la relació laboral sigui menys susceptible de desenvolupar-se en el (*neo*)*servilisme*.

Un altre factor que caldrà tenir en compte, a banda del grau d'institucionalització, per explicar les possibilitats que es doni una relació (*neo*)*servil*, però que en cap cas és l'objecte d'estudi directe de la tesina, és el *tipus de treballadora domèstica* (procedència nacional (estereotips), subrègim laboral, trajectòria professional, nivell formatiu i cultural, etc.), i les seves estratègies de resistència (Thornton Dill, 1988; Salazar, 2001) o submissió al (*neo*)*servilisme*.

D'aquestes dues hipòtesis preliminars, ha sorgit la necessitat d'esclarir quins són aquells *factors explicatius* que fan que les llars (dones empleadores) es decantin per una de les dues opcions, és a dir, de què depèn que les llars empleadores de treball domèstic assalariat optin per contractar una treballadora sota un "règim laboral individualitzat i *familista*" o sota un "règim laboral institucionalitzat i més professionalitzat"?

Per respondre a aquesta pregunta, la teoria del “gust” i les preferències socials de P. Bourdieu (2006), junt amb els estudis i les lectures analitzades entorn al sector del servei domèstic, han ajudat a donar forma a la tercera i la quarta hipòtesi general:

HIPÒTESI GENERAL 3

- La *classe social* configura una relació amb el treball productiu/reproductiu i una identitat de gènere, que són determinants per explicar la forma en què les dones gestionen el *treball domèstic assalariat*.

La *hipòtesi general 3* posa de relleu la importància de la *classe social* en la construcció de diferents “tipus d’empleadores”, amb formes de gestionar el treball domèstic i de la cura diferents¹⁸⁰. Així, un factor de l’estructura social com la *classe social* s’ha escollit com a criteri determinant per discernir aquelles dones empleadores que segueixen un model de gestió del treball domèstic assalariat més *familista* o més *professionalitzat*.

D’altra banda, s’ha considerat que la *identitat de gènere* i la *relació producció-reproducció* de la dona empleadora, enteses en els termes plantejats, actuen com a dos elements bàsics que mediatitzen el nexa entre la *classe social* i la *modalitat de gestió del TDA*. Per una banda, la *classe social* dotaria a les dones empleadores d’una determinada *identitat de gènere*, amb una subjectivitat concreta (*centrada en la producció, centrada en la reproducció o en transició*), i amb un determinat caràcter transformatiu de les pautes de gènere (*identitat reproductiva, subversiva o ambivalent*); i per l’altra banda, la *classe social* també condicionaria el vincle amb la reproducció/reproducció que estableix la dona empleadora, donant lloc a diferents “tipus” de dones empleadores (*mestressa de casa, senyora de la casa, professional i assalariada*).

En definitiva, *hipòtesi general 3* subscriu que la configuració d’una determinada identitat de gènere i la posició que la dona empleadora ocupa en l’àmbit reproductiu i el productiu, dins una classe social concreta, són dos filtres bàsics que determinen, en bona part, les eleccions de cada dona empleadora en el mode d’administrar el TDA.

Per tal de comprendre millor la *hipòtesi general 3*, a continuació es descriuen les hipòtesis específiques que d’ella se’n desprenen:

¹⁸⁰ Aquí es pretén analitzar la influència de la *classe social* però, cal tenir en compte que variables com l’ètnia, l’edat o el tamany de les llars de la dona empleadora, són també factors molt influents.

HIPÒTESI ESPECÍFICA   3.1

- Les dones empleadores de *classe alta* tendeixen a optar per un model de gestió del treball domèstic assalariat de caràcter *familista*.

HIPÒTESI ESPECÍFICA   3.2

- Les dones empleadores de *classe mitjana-alta* (professionals) tendeixen a optar per un model de gestió del treball domèstic assalariat, de caràcter *professionalitzat*, que es pot combinar amb el model *familista*.

HIPÒTESI ESPECÍFICA   3.3

- Les dones empleadores de *classe mitjana-baixa* (nova demanda) tendeixen a optar per un model de gestió del treball domèstic assalariat, de caràcter *familista*.

HIPÒTESI ESPECÍFICA   3.4

- Les dones empleadores de *classe baixa* tendeixen a optar, ocasionalment, per un model de gestió del treball domèstic assalariat, de caràcter *familista*.

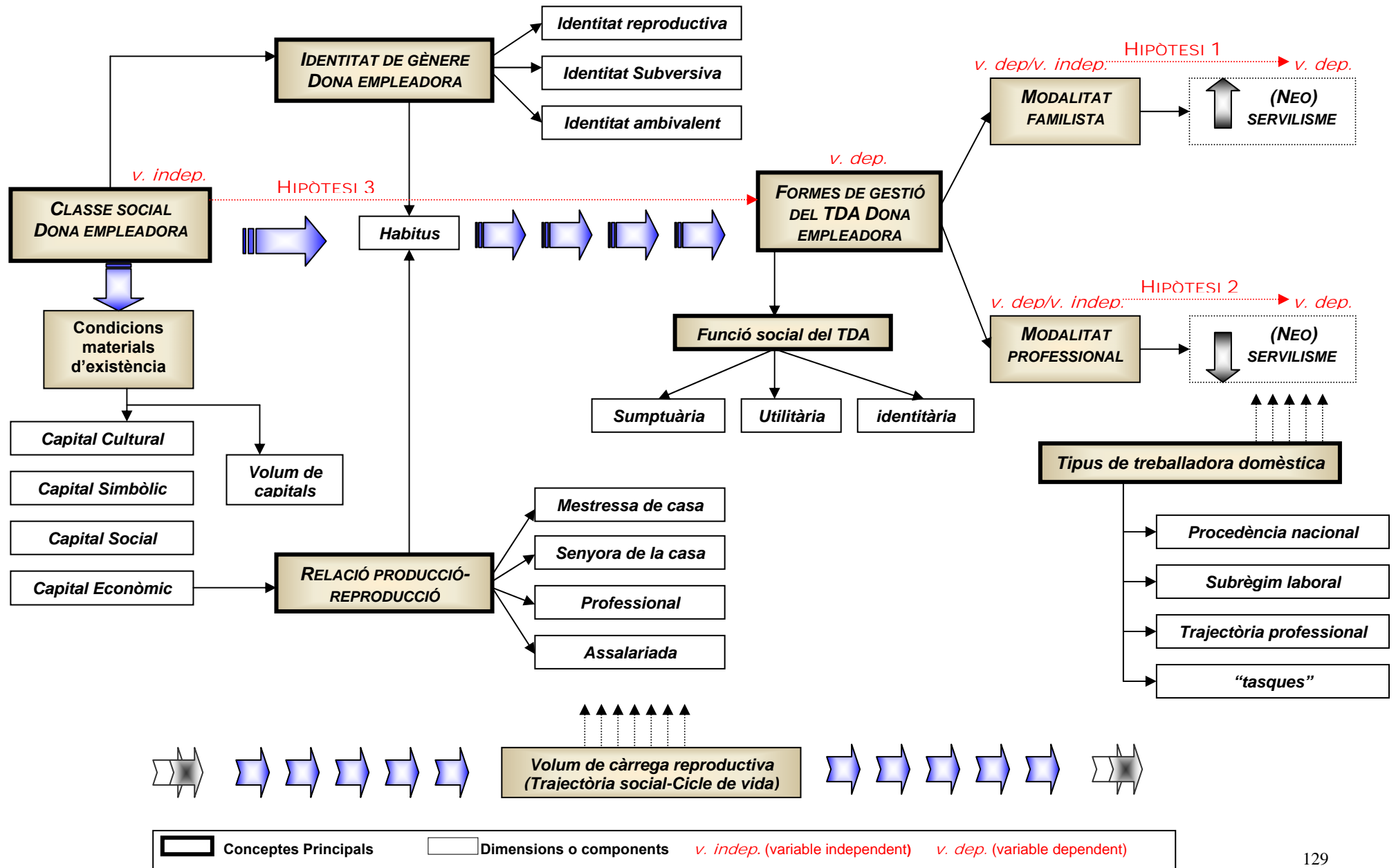
La *hipòtesi general* (3) i les *hipòtesis específiques* (3.1; 3.2; 3.3; 3.4) estableixen un vincle entre la classe social de la dona empleadora i l'estratègia que adopta en la gestió del TDA. Totes elles plantegen l'opció d'una estratègia de caràcter *familista*, excepte la *hipòtesi 3.2* que subscriu que les dones de classe mitjana-alta, amb una posició en el mercat de treball productiu qualificada, tendeixen a preferir una gestió del treball domèstic i de la cura que garanteixi una professionalització de la treballadora. En aquest sentit, la resta d'empleadores contemplades, s'han considerat com a preferents d'una estratègia *familista*, una modalitat que no garanteix unes condicions laborals formalitzades.

Cal tenir en compte però, que la *classe social* (estructura i volum de capitals) i la *identitat de gènere* de la dona empleadora, que aquí s'han contemplat, no són conceptes aïllats, isolats del contacte amb altres variables, sinó que es troben intrínsecament interrelacionats amb altres conceptes descrits, com la *funció social del treball domèstic assalariat* o la preferència per un *tipus de treballadora*, a qui s'encarrega el treball externalitzat. Una altra variable que caldrà tenir en compte és el

moment del cicle vital en què es troba la dona empleadora i el volum de càrrega reproductiva de què es fa responsable en cada moment.

El conjunt de les hipòtesis ha donat peu al model d'anàlisi que es presenta a continuació (Figura 17).

Figura 17. EL MODEL D'ANÀLISI

4.4) L'explicació del model d'anàlisi

La proposta de model d'anàlisi respon als pressupòsits teòrics que plantegen les *hipòtesis generals* (1; 2; 3) i la interrelació dels conceptes desenvolupats a la primera part d'aquest capítol.

A la banda est del model, hi surten representades les *hipòtesis generals* 1 i 2, que relacionen les diferents modalitats de gestió del TDA (*familista* o *professional*) amb un grau més fort o més feble de (*neo*)*servilisme*. Així, la *hipòtesi general* 1 queda plasmada a la banda nord-est del model i vincula la *modalitat familista* de gestió del TDA amb un marc laboral susceptible a caure en el (*neo*)*servilisme*, mentre que la *hipòtesi general* 2, representada tot just a sota, estableix el vincle invers: la *modalitat professional* de gestió del TDA implicaria un tipus de relació laboral no servilista.

Les connexions que estableixen aquestes dues hipòtesis, entre la modalitat en què s'externalitza el TDA i el seu grau de (*neo*)*servilisme* es veuen afectades per altres variables com el "tipus de treballadora domèstica" que realitza el treball externalitzat. En aquest sentit, la *procedència nacional* de la dona treballadora (espanyola o estrangera), el *subrègim laboral* que ocupa (interna, externa i assistenta "per hores"), la seva *trajectòria professional* (inserció al servei domèstic recent, intermitent, permanent o jubilada) i les *tasques* concretes que realitza (neteja, cura de nen/es, cura de persones grans, menjar, comprar,...etc.) són elements que també influeixen sobre el caràcter (*neo*)*servil* de la relació laboral.

D'altra banda, de l'oest del model d'anàlisi cap al centre, apareix la *hipòtesi general* 3 que enllaça la *classe social de la dona empleadora* amb la seva forma de gestionar el TDA (*familista-professional*). La classe social de la dona empleadora, simultàniament, està connectada amb la identitat de gènere i la relació reproducció/producció que estableix aquesta en la seva vida quotidiana.

La *classe social* s'ha definit a partir del volum i l'estructura de les diferents espècies de *capitals* (*cultural, simbòlic, social i econòmic*). S'ha considerat la relació que estableix la dona empleadora amb el treball productiu, -i dins aquest, la seva posició socioprofessional en un mercat de treball segmentat-, i el treball reproductiu, com una relació que es troba estretament lligada al seu capital econòmic. Així, la posició que ocupa la dona empleadora en el camp de la producció (esfera extradomèstica) i el de la reproducció (esfera domèstica), amb els seus "tipus" possibles (*mestressa de casa, senyora de la casa, professional i assalariada*), proporcionaria a la dona empleadora un determinat volum de capital econòmic, així com una determinada estructuració de les diferents espècies de capitals de què disposa.

La *classe social*, a banda de dotar a la dona empleadora una determinada composició dels capitals, també afecta, a través del procés de socialització, la manera

en què aquesta es va construir i modelant una determinada ideologia de gènere, una manera d'interioritzar, de forma qüestionada o inqüestionada, el sistema sexe/gènere actual, basat en els rols i les normes de gènere que es deriven de la divisió sexual del treball. En aquest sentit, la classe social de la dona empleadora també incidiria en la seva *identitat de gènere* específica (*reproductiva, subversiva o ambivalent*), cultivada, de forma, preeminent, a través del procés de socialització de la infància i l'adolescència. Si s'ha insistit en la importància de la *identitat de gènere* és perquè es considera que aquesta juga un rol important sobre les decisions i les preferències de la dona empleadora, de la mateixa manera que ho fa la posició que ocupa en l'esfera productiva i reproductiva.

Altrament, la funció i el significat social que té, per la dona empleadora, el TDA es dedueix de la seva classe social que, en proveir-la d'un sistema de capitals i un habitus determinat, dota de diferent sentit (*sumptuari/distintiu, utilitarista/funcionalista o identitari*) el fet de gaudir d'aquest servei.

Per últim, a la banda sud del model d'anàlisi, s'observa com, tots aquests processos descrits, estan subjectes a la conjuntura concreta reproductiva que viu la dona empleadora, condicionada pel seu cicle de vida.

INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquest capítol és elaborar una proposta per contrastar les hipòtesis construïdes amb la realitat empírica i veure si més possible la seva validació o és necessària la seva reformulació.

En primer lloc, cal prendre una opció metodològica, és a dir, escollir una aproximació analítica que sigui pertinent per l'objecte d'estudi que interessa. Segonament, es plantegen quines tècniques específiques s'utilitzaran per recollir i analitzar les dades i, per últim, es dissenya una mostra de persones a entrevistar, que serveix de guia del treball de camp i ajuda a destriar els informants claus.

5.1) L'opció metodològica i la tècnica de recollida i anàlisi de les dades.**A) LA METODOLOGIA QUALITATIVA**

Per tal d'arribar a comprendre de quina manera, sota quina modalitat (*familista-professional*), les dones empleadores de TDA, d'una classe social diferenciada, es plantegen externalitzar el treball domèstic i de la cura, és imprescindible conèixer i profunditzar en les seves estructures de sentit, els seus discursos i les seves pràctiques quotidianes.

Analitzar els esquemes de significats i de percepció del món (*habitus*) que tenen les dones empleadores, pot ajudar a esclarir si hi ha diferències, i perquè, en les seves estratègies de mercantilització del treball reproductiu, ja sigui sota uns paràmetres *familistes* o, de forma diferent, a través de la contractació d'uns serveis professionalitzats i institucionalitzats (SAD). Recordant la *hipòtesi general 3*, allò que interessa, concretament, és analitzar fins a quin punt la *classe social* és un criteri determinant en la formulació d'aquesta elecció.

Així, el centre d'interès del treball de camp és l'anàlisi dels àmbits de significació i sentit de les diferents dones empleadores, que estant constituïts per diversos elements: uns de caràcter més objectivable i manifestos (activitats i pràctiques); altres més intencionals (representacions i estats actitudinals); altres més actitudinals, predisposant a determinades pràctiques, i també elements més simbòlics com l'*ethos*, els valors o la ideologia. L'estudi combinat de tots aquests elements és essencial, justament per veure si es poden detectar desavinences o incoherències entre les actituds, les intencions o la ideologia i la pràctica real.

Aquesta tesina planteja la indagació d'un fenomen difícilment quantificable, costós de desxifrar i interpretar a partir de l'anàlisi estadístic, que sosté la pràctica metodològica quantitativa. El fet que es busqui analitzar el discurs, les estructures de preferències i el procés subjectiu de construcció d'una determinada elecció, per part de les dones empleadores, en el moment d'externalitzar el treball domèstic i de la cura, no permet, o no és coherent, amb els objectius d'un mètode d'anàlisi quantitatiu, que busca dur a terme una examinació objectiva, mesurable o generalista dels fenòmens socials. En aquest sentit, l'estudi quantitatiu, mitjançant el qüestionari¹⁸¹, no pot vehicular o accedir a l'anàlisi discursiu que es persegueix i, és per aquest motiu, que ha quedat descartat com a via metodològica.

Així doncs, si allò que es busca és descodificar uns discursos i unes actituds, cal emprar una tècnica d'anàlisi coherent amb els objectius, és a dir, que tingui un enfocament en allò més subjectiu i simbòlic i que obri la possibilitat de copsar els universos de sentit dels agents socials. La *metodologia qualitativa* comprèn aquest enfocament, atès que busca la gènesi, la interpretació i la comprensió dels esquemes de significats i les accions significatives dels individus.

B) LA TÈCNICA DE RECOLLIDA I ANÀLISI DE LES DADES

La tècnica de recollida de les dades que s'ha escollit per realitzar el treball de camp és l'*entrevista en profunditat*, una de les tècniques predilectes dins l'anàlisi qualitativa, que pot ser de gran utilitat per l'assoliment d'un estudi intensiu del discurs. Al igual que altres tècniques qualitatives, l'*entrevista en profunditat*, estudia la vida social en el seu propi marc natural, intentant sotmetre-la, al mínim, a una vigilància experimental.

Una segona tècnica que complementarà la informació captada en les entrevistes en profunditat és el *grup de discussió*, que permetrà accedir i incidir en l'imaginari social i els tòpics que han incorporat en el seu discurs les dones empleadores. La interacció grupal del *grup de discussió* obra la possibilitat d'explorar i generar un material qualitatiu diferent al que proporciona l'*entrevista en profunditat*, pel fet que es genera en un context grupal que permet fer emergir un estil de discurs general i social. El propi escenari grupal permet crear un "efecte de sinèrgia" (Valles, 2000), una estimulació mútua entre els participants, que té com a resultat la producció d'una informació que potser no afloraria en les entrevistes individuals.

Per transitar de la recollida de les dades, tant de les entrevistes com dels grups de discussió, a la seva sistematització i interpretació s'utilitzarà l'*anàlisi de contingut*.

¹⁸¹ La tècnica d'anàlisi quantitativa no es pot cenyir a un estudi rigorós del discurs dels actors perquè construeix els seus discursos artificialment, a través d'una imposició de la problemàtica, per part de l'investigador, que bloqueja qualsevol alternativa narrativa aliena a les respostes prefabricades del qüestionari. La fórmula del qüestionari proveeix d'informacions i correlacions grupals, susceptibles d'establir generalitzacions, però no proporciona la possibilitat d'articular un anàlisi de contingut en profunditat.

L'*anàlisi de contingut* permetrà, no només analitzar les dades com a fets significatius en ells mateixos, sinó també analitzar *com* es diu el *què* es diu, és a dir, les *condicions de producció de les dades*.

En aquest sentit, P. Bourdieu (*et al.*, 2005) proposa la idea de "vigilància o control epistemològic", que consistiria en una pràctica reflexiva de control de la violència simbòlica, fent conscients i controlant els efectes que té l'estructura social sobre la interacció artificial entre l'entrevistador i la persona entrevistada. Així, la figura de l'investigador/entrevistador té davant el repte de garantir que l'entrevista es desenvolupi sota una "comunicació no violenta" (Bourdieu, 1999) i horitzontal amb el subjecte entrevistat, per tal d'evitar entrar en una lògica asimètrica, etnocentrista i de manipulació de la interacció comunicativa.

Per tal de garantir, en la mesura del possible, el "control" i l'objectivació de les condicions social de producció en què es duen a terme l'entrevista i els grups de discussió, les dades recollides seran codificades i analitzades des de dos prismes analítics; per una banda es realitzarà una codificació dels "continguts" (el text en si mateix) i per l'altra, una codificació "lingüística", que faci visible el "tipus de discurs" posat en pràctica per les persones entrevistades.

5.2) La selecció de casos

A fi i efecte d'aconseguir casos representatius ("informants clau") per entrevistar i dur a terme els grups de discussió, a continuació s'explica quin procés ha seguit la selecció de casos, els quals acabaran concretant-se en una graella tipològica.

La missió bàsica del treball de camp és analitzar, per una banda, les estructures de sentit i significat de diferents tipus de dones empleadores de TDA (*entrevistes en profunditat*) i per l'altra, detectar i profunditzar en el seu imaginari social, mitjançant l'activació de *grups de discussió*.

Tant les entrevistes com els grups de discussió s'efectuaran a Catalunya, concretament a l'Àrea Metropolitana de Barcelona, per dues raons bàsiques: el coneixement i la proximitat física del territori i la seva pertinença analítica per l'objectiu de la tesina, que tot seguit queda justificada.

El mercat local de mà d'obra de treballadores domèstiques i de la cura a Catalunya és un dels més extensos i prolífics de tot Espanya, atès que aquesta regió té una alta concentració de treballadores relacionades amb el món de la reproducció, tant estrangeres com espanyoles, i un percentatge considerable de llars que tenen treball domèstic assalariat.

Malgrat que la majoria de llars catalanes no externalitzen el treball domèstic i de la cura (78,9%), la xifra de llars catalanes que sí que ho fan és prou considerable: un 18,2% de les llars tenen algú assalariat per realitzar únicament les tasques

domèstiques, un 0,8% tenen una persona que té cura d'algun o més membres de la llar (malalts, gent gran, infants...etc.), i un 1,7% de les llars disposen d'un o varis serveis, que satisfan ambdós tipus de necessitats, domèstiques i de la cura (Sánchez i Llàcer, 2005).

Les persones que realitzen aquests serveis, en la majoria dels casos, no mantenen una relació contractual amb la llar empleadora (en el 93,6% dels casos), mentre que la resta (el 5,7%) disposen d'un contracte formalitzat. La visió del treball domèstic assalariat com un "treball excepcional", en què la relació empleadora-treballadora no s'ha de prendre "seriosament", sembla que ha quallat considerablement, en l'imaginari de les llars catalanes, atès que la gran majoria d'elles negligeixen la normativa laboral.

La mitjana d'hores setmanals que el 2002, treballava el personal domèstic a Catalunya era de 6,68 hores, essent el més freqüent d'1 a 9 hores setmanals, en el 80% dels casos, d'on s'indueix que en un 80% de les llars catalanes amb TDA hi treballa un treballador/a "per hores". D'altra banda, un 8% de les llars tenien una persona de 10 a 19 hores setmanals, un 4,3% de 20 a 29 hores, també un 4,3% de 30 a 39 hores i per últim, un 1,5% de les llars tenien un treballador/a domèstic/a durant més de 40 hores a la setmana (Sánchez i Llàcer, 2005).

On més llars catalanes hi ha amb TDA és a la ciutat de Barcelona on el percentatge ascendeix fins el 25,4%, és a dir, una de quatre llars. En canvi, la mitjana d'hores no és significativament diferent (Sánchez i Llàcer, 2005). Pel què fa a la classe social de les llars, es detecten fortes diferències en relació al volum d'assistència externa de què disposen. Per exemple, la classe mitjana propietària es caracteritza per tenir una treballador/a domèstic/a assalariat/da en una proporció considerable, -tant per les tasques domèstiques (25,5% i per tenir cura de membres de la llar (33,1%), mentre que la classe treballadora és la classe amb un grau d'externalització del treball domèstic i de la cura més baix, tan sols un 8,2% de les llars (Sánchez i Llàcer, 2005).

La classe mitjana-alta (propietaris i professionals qualificats) també és aquella que manté una relació més formalitzada amb el personal domèstic, amb un 18,8% de les llars que formulen un contracte amb la persona treballadora, una dada que s'acostaria a les afirmacions de les hipòtesis (*hipòtesi 3.2*), atès que l'establiment d'un nexa contractual seria un dels indicadors que remet a un cert grau de professionalització de l'ocupació domèstica.

D'altra banda, respecte el cantó de la mà d'obra del sector domèstic, i recordant algunes dades presentades en el segon capítol, Catalunya és la segona comunitat autònoma de l'Estat espanyol, després de la Comunitat de Madrid, amb més treballadores domèstiques afiliades al REEH. De fet, ambdues comunitats presenten uns resultats molt igualats en quant a les dones espanyoles cotitzants en aquest règim (el 23,04% estan a Catalunya i el 23,36% a la Comunitat de Madrid). En canvi, pel què fa a les dones estrangeres, a la Comunitat de Madrid es concentren un 32,43% del total de treballadores, una xifra superior al volum existent a Catalunya (18,26%).

Ambdues comunitats presenten una fesomia atractiva per l'interès d'aquesta tesina, atès que són els dos territoris d'Espanya amb una concentració més significativa de treballadores del servei domèstic, en relació a les dades del mercat formal de què disposem. Però si el treball de camp s'acaba decantant per materialitzar-se a Catalunya és per una qüestió de proximitat geogràfica i major coneixement del territori en qüestió.

Una vegada s'han repassat algunes de les característiques del mercat local de servei domèstic català, tant des del prisma de les llars demandants d'aquest servei com de la mà d'obra disponible, passem ara a analitzar, amb més atenció, el perfil concret de les treballadores domèstiques a Catalunya.

Altra vegada, l'estudi del perfil de la mà d'obra aporta només una informació parcial, limitada, atès que la incidència de l'economia informal d'aquest sector és difícilment objectivable i controlable estadísticament, de manera que només es pot treballar amb les dades oficials disponibles d'aquest sector.

En primer lloc, a la Taula XIX s'observa com del total de treballadores cotitzants al REEH, un 89,40% són dones, de les quals un 41,38% són de procedència espanyola i un 48,02% de procedència estrangera, de manera que es tracta d'un segment laboral amb trets ètnics. En el cas dels homes que treballen en aquest sector de l'economia catalana, també hi ha una major representació dels treballadors estrangers (6,12%) respecte els espanyols (4,48%).

Taula XIX. TREBALLADORS AFILIATS AL REEH PER PROCEDÈNCIA I SEXE

ABRIL 2007, CATALUNYA		(Valors absoluts i percentatges)				
	TOTAL		ESpanyOLS		ESTRANGERS	
	Valors absoluts	Percentatge (%)	Valors absoluts	Percentatge (%)	Valors absoluts	Percentatge (%)
TOTAL	57.146	100	26210	45,86	30.936	54,14
DONES	51.089	89,40	23648	41,38	27.441	48,02
HOMES	6.057	10,60	2562	4,48	3.495	6,12

Font: Elaboració pròpia. MTAS, (Seguridad Social).

* Tots els percentatges estan calculats respecte el total de treballadors en alta laboral al REEH.

L'alta proporció de treballadores estrangeres afiliades en aquest règim és un fenomen que ja s'ha pogut anar detectant en els últims anys i que ha seguit una línia ascendent (Taula XX). El creixement total d'aquestes dones estrangeres ha estat, en els últims tres anys i mig, d'un 325,38%, essent el període 2004-2005 el que va experimentar un creixement d'altres laborals més important (245,43%). Només durant l'últim any i mig es pot apreciar un petit descens (-3,36%), pràcticament insignificant dins l'etapa global d'aquests tres anys.

Taula XX. EVOLUCIÓ DE LES DONES ESTRANGERES EN ALTA LABORAL EN EL REEH

CATALUNYA, 2004-2007.

MES I ANY	GENER 2004	GENER 2005	GENER 2006	ABRIL 2007
VALORS ABSOLUTS	12.010	42.927	52.864	51.089
CREIXEMENT	↑257,43%			
			↑23,15%	
			↓3,36%	
	↑325,38%			

Font: Elaboració pròpia. 2004, 2005: dades de CERES (2006)a 1-01-2004/2005; 2006: dades MTAS a 1-01-2006; 2007: MTAS a 30-04-2007.

El grup de dones equatorianes ha estat un dels col·lectius que més ha contribuït a aquest ascens, sobretot entre el 2004 i el 2006, que va créixer a un ritme del 506,8%, passant de 2.554 a 15.498. Les dones romanes van créixer un 1816,3%, passant de tenir 147 treballadores afiliades el 2004 a 2.817 el 2006. També cal destacar l'ascens d'altres laborals de les dones colombianes que, en el mateix període, es van més que quadruplicar (CERES, 2006).

En relació a la distribució provincial del volum total de treballadors del REEH a Catalunya, es pot veure a continuació:

Taula XXI. TREBALLADORS AFILIATS AL REEH A CATALUNYA PER PROVÍNCIES

ABRIL 2007, CATALUNYA.

(Valors absoluts i percentatges)

PROVÍNCIES	AMBDÓS SEXES	HOMES		DONES	
	Valors absoluts	Valors absoluts	%*	Valors absoluts	%
TOTAL TREBALLADORS					
Barcelona	47.518	4.832	8,46	42.686	74,70
Girona	4.092	713	1,25	3.379	5,91
Lleida	1.964	70	0,12	1.894	3,31
Tarragona	3.572	442	0,77	3.130	5,48
Total	57.146	6.057	10,60	51.089	89,40
TREBALLADORS ESTRANGERS					
Barcelona	26.171	2.965	9,58	23.206	75,01
Girona	1.883	344	1,11	1.539	4,97
Lleida	1.021	48	0,16	973	3,15
Tarragona	1.861	138	0,45	1.723	5,57
Total	30.936	3.495	11,30	27.441	88,70
TREBALLADORS ESPANYOLS					
Barcelona	21347	1867	7,12	19480	74,32
Girona	2209	369	1,41	1840	7,02
Lleida	943	22	0,08	921	3,51
Tarragona	1711	304	1,16	1407	5,37
Total	26210	2562	9,77	23648	90,23

Font: Elaboració pròpia. MTAS, Seguridad Social.

* Percentatges calculats per cada grup respecte el total del seu grup de pertinença.

Del total de treballadors afiliats a aquest règim laboral, un 89,40% són dones, de les quals, un 74,70% es localitzen a la província de Barcelona, seguida de Girona i Tarragona, amb uns percentatges comparativament molt baixos, i en darrer lloc es situaria Lleida. Els treballadors estrangers també s'ubiquen, de forma preeminent a la província de Barcelona, un 75,01% són dones i un 9,58 homes. Pel què fa als treballadors espanyols, la distribució provincial segueix el mateix patró, amb un 74,32% de les dones ubicades a la província de Barcelona i un 7,12% dels homes.

La sobrerepresentació de treballadors domèstics, majoritàriament dones, a la província de Barcelona és un fet inqüestionable, del qual s'indueix que també serà una zona geogràfica amb més presència de dones empleadores de TDA. És per aquesta raó que s'ha decidit realitzar el treball de camp a l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

A veure però, com es reparteixen els treballadors domèstics en aquells municipis més poblats (més de 40.000 habitants) de la província de Barcelona:

Taula XXII. TREBALLADORS AFILIATS AL REEH A CIUTATS AMB MÉS DE 40.000 HABITANTS

CATALUNYA, ABRIL 2007.		(Valors absoluts i percentatges)
CIUTATS MÉS DE 40.000 HABITANTS	Valors absoluts	Percentatge
BARCELONA	20.535	43,22
Badalona	1.152	2,42
Castelldefels	556	1,17
Cornellà de Llobregat	604	1,27
Esplugues de Llobregat	549	1,16
Gavà	240	0,51
Granollers	373	0,78
Hospitalet de Llobregat	2.190	4,61
Manresa	491	1,03
Mataró	921	1,94
Mollet del Vallès	205	0,43
El Prat de Llobregat	226	0,48
Rubí	416	0,88
Sabadell	1.730	3,64
Sant Boi de Llobregat	293	0,62
Sant Cugat del Vallès	1.361	2,86
Sant Feliu de Llobregat	249	0,52
Santa Coloma de Gramanet	944	1,99
Terrassa	1.581	3,33
Viladecans	218	0,46
Vilanova i la Geltrú	303	0,64
Total Municipis + 40 hab.	35.137	73,94
Total Catalunya	57.146	100%

Font: Elaboració pròpia. MTAS, Seguridad Social.

La ciutat de Barcelona acull un 43,22% del conjunt de treballadors cotitzants al REEH a la província de Barcelona. Malgrat l'alt percentatge de treballadors que es concentren a aquesta ciutat, hi ha altres ciutats, a un radi molt proper de la capital, que

presenten uns percentatges molt significatius, tenint en compte que es tracta de ciutats amb un nombre absolut d'habitants molt inferior al de Barcelona i, de retruc, també de llars potencialment empleadores d'un treballador/a domèstic/a o de la cura. En aquest sentit, Hospitalet de Llobregat i Badalona es configuren com les dues ciutats de les rodalies de Barcelona ciutat amb un nombre més elevat de treballadors cotitzants al REEH, mentre que del Vallès Occidental destaquen les dues capitals de la comarca, Sabadell i Terrassa i, en tercer lloc, Sant Cugat del Vallès.

Una vegada s'han situat els límits físics on es desenvoluparà el treball de camp, es procedirà a la selecció dels "informants clau", aquelles persones que poden tenir el perfil més representatiu i que poden garantir la validesa de la informació recollida en les entrevistes.

Reprenent les hipòtesis, allò que es vol contrastar en el terreny empíric, és *com afecta la classe social en les formes de gestió del treball domèstic assalariat*, és a dir, com la classe social incideix sobre la preferència de les dones empleadores d'un mode determinat de TDA: un servei amb un mode de funcionament de caràcter *familista* (més servil) o de caràcter professional (menys servil). Tant interessa examinar les seves pràctiques d'externalització actuals, passades o futures (dimensió més objectiva), com les seves preferències, actituds, intencions o desitjos (dimensió més subjectiva), atès que l'avaluació del grau de consistència (inconsistència) entre el seu "mode de pensar" i el seu "mode de fer", pot aportar a la recerca un material qualitatiu rellevant.

Així doncs, la *classe social* es converteix en el criteri selectiu i de contrast principal de les dones empleadores que seran entrevistades, el qual està estretament relacionat amb la tipologia de dones empleadores que s'ha presentat en el procés de conceptualització: *mestressa de casa*, *senyora de la casa*, *professional* i *assalariada*. Aquests quatre "tipus" de dones empleadores tenen una relació diferenciada amb el treball reproductiu i el treball productiu, alhora que es correlacionen, de forma general, amb una classe social determinada. De l'articulació d'aquests dos sistemes, *classe social* i *relació producció-reproducció* de la dona empleadora, sorgirà un dels filtres claus en la selecció d'entrevistades.

A l'hora d'escollir els informants privilegiats, és necessari que la graella tipològica integri aquestes quatre variants, atès que la classe social, junt amb la relació de la dona empleadora amb el treball productiu/reproductiu, s'ha considerat com un factor explicatiu (*variable independent*) de la modalitat (*familista/professional*) en què les dones empleadores administren el TDA (*variable dependent*).

Un segon factor del qual no es pot prescindir per classificar les diferents empleadores a entrevistar, són les circumstàncies concretes de la llar de la dona empleadora, en termes de treball domèstic i de la cura, és a dir, la càrrega de treball reproductiu que tenen (o externalitzen) cada una d'elles (nombre de fills, persones dependents a càrrec, etc.), que està molt relacionada amb el seu cicle de vida (Taula XXIII).

Taula XXIII. MITJANA DE TEMPS DIARI DEDICAT AL TREBALL REMUNERAT I A LA LLAR PER LES DONES QUE REALITZEN AQUESTES ACTIVITATS PER EDAT, TAMANY DE LA LLAR I RELACIÓ AMB L'ACTIVITAT ECONÒMICA

ESPANYA. (Hores i minuts/Percentatges)

Conceptes	TREBALL REMUNERAT		LLAR I FAMÍLIA	
	% Dones	Mitjana de Temps	% Dones	Mitjana de Temps
Nº DE MEMBRES DE LA LLAR				
1	14,8	7:07	96,7	4:06
2	23,5	7:22	95,6	4:38
3	28,5	6:45	94	5:09
4	27,9	6:35	91,2	4:54
5 i més	27,2	6:50	88,2	4:52
EDAT				
menys de 25 anys	17,2	6:42	77,4	1:51
De 25 a 44 anys	44	6:54	95,6	5:07
De 45 a 64 anys	27,1	6:49	97,8	5:45
65 anys i més	1,2	5:36	93,9	5:11
RELACIÓ AMB L'ACTIVITAT ECONÒMICA				
Actius	61,4	6:54	93,6	4:00
Ocupats	70,2	6:59	93,1	3:44
Aturats	9	3:16	96,3	5:30
Inactius	0,7	4:07	91,8	5:24
Estudiants	0,6	2:04	73,8	1:21
Jubilats o pensionistes	0,4	3:09	92,6	5:05
Tasques de la Llar	1	4.56	99,1	6:52

Font: INE, Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003.

A la Taula XXIII, es detecta una correlació positiva entre l'edat i la mitjana de temps que les dones espanyoles dediquen al treball de la llar i la família, de manera que, a més edat, més càrrega reproductiva. Aquesta correspondència entre el cicle de vida i el volum de treball reproductiu, comença a aturar-se a partir de certa edat (al voltant dels 65 anys), quan aquesta tendència es comença a invertir.

Així doncs, a la graella tipològica s'han creuat fonamentalment tres variables, la *classe social* (1) de la dona empleadora, estretament relacionada amb la *relació que aquesta té amb el treball productiu/reproductiu* (2), i el *volum de càrrega reproductiva* (3) potencial que té.

Dins el volum de càrrega reproductiva, s'han considerat les sis dimensions que desenvolupen P. Carrasquer (*et al.*, 1998):

1. El treball d'automanutenció.
2. El treball d'infraestructura de la llar.
3. L'atenció de les càrregues reproductores passades, presents i futurs.
4. L'organització del funcionament de la llar.
5. El treball de mediació.
6. El treball de representació conjugal.

Per tal de fer intel·ligible a la graella tipològica (Taula XXIV), aquestes sis dimensions de la càrrega reproductiva s'han agrupat en tres: el *treball domèstic (TD)*, que inclouria totes les activitats relacionades amb la llar i les relacions conjugals (automanutenció, infraestructura, organització, mediació o representació conjugal), la *tinència o no de fills/es* i la *tinència o no de persones dependents a càrrec (-PD/+PD)*.

A la garella tipològica (Taula XXIV), s'entén que el volum de càrrega reproductiva manté una relació positiva amb el cicle vital de la dona empleadora de TDA. En aquest sentit, de forma general, els casos de E1 a E16, serien dones de tot el rang de classes socials, més aviat joves, sense fills o amb fills petits. Els casos emmarcats entre E17 i E24, serien dones de mitjana edat, amb els fills grans, els quals poden estar vivint a casa o haver-se emancipat. Per últim, els casos que van de E25 a E32 farien referència a dones grans amb una baixa autonomia per autocuidar-se i que es necessiten d'algú per desenvolupar-se en la vida quotidiana. Aquestes dones es poden trobar, alhora, amb una persona dependent a càrrec.

Si es mira la graella a la inversa, en la seva verticalitat, surten representats els quatre tipus de dones empleadores segons la seva classe social. Així, en la primera columna quedarien representades les dones "mestresses de casa", en funció de la seva conjuntura reproductiva, generalment en consens amb el seu cicle vital i així successivament amb la resta de columnes.

Taula XXIV. LA GRAELLA TIPOLÒGICA

CASOS A ENTREVISTAR DE DONES EMPLEADORES DE TDA		CLASSE SOCIAL/RELACIÓ PRODUCCIÓ-REPRODUCCIÓ			
		MESTRESSA DE CASA <i>Classe baixa</i>	ASSALARIADA <i>Classe mitjana-baixa</i>	PROFSSIONAL <i>Classe mitjana-alta</i>	SENYORA DE LA CASA <i>Classe alta</i>
VOLUM DE CÀRREGA REPRODUCTIVA	Sense fills (-PD) ¹ (TD) ²	E1	E2	E3	E4
	Sense fills (+PD) (TD)	E5	E6	E7	E8
	Fills petits (-PD) (TD)	E9	E10	E11	E12
	Fills petits (+PD) (TD)	E13	E14	E15	E16
	Fills grans (-PD) (TD)	E17	E18	E19	E20
	Fills grans (+PD) (TD)	E21	E22	E23	E24
	Ella dependent (-PD) (TD)	E25	E26	E27	E28
	Ella dependent (+PD) (TD)	E29	E30	E31	E32

¹ (-PD)= sense més persones dependents a càrrec (gent gran, malalts...etc.)/ (+PD)= Amb més persones dependents a càrrec.
² (TD)= Treball domèstic

La graella tipològica s'ha dissenyat per seleccionar els casos de dones empleadores a entrevistar. Pel què fa als casos dels *grups de discussió*, s'han seleccionat els quatre "perfils típics" que es poden trobar, més freqüentment, de dones empleadores, els quals, per la seva homogeneïtat interna i la relació dispar que mantenen entre si, proporcionen un bon exercici de contrast.

- **GD1:** dones de *classe alta* ("senyores de la casa") amb un o més treballadors/es domèstics/ques. Són dones grans o de mitjana edat, amb els fills grans i amb una llarga experiència de TDA.
- **GD2:** dones de *classe mitjana-alta* ("professionals") amb una llarga experiència en el TDA. Són dones amb els fills grans, d'una mitjana edat i amb una o més persones dependents a càrrec.
- **GD3:** dones de *classe mitjana-baixa* ("assalariades") en període d'assentament familiar i professional. Són dones joves amb fills petits i experimenten el TDA com una pràctica recent.
- **GD4:** dones de *classe baixa* ("mestresses de casa"). Són dones de mitjana edat o grans amb els fills grans i amb persones dependents a càrrec. Han tingut TDA en moments puntuals al llarg de la seva vida.

Conclusions

El treball domèstic assalariat s'ha convertit, als *Països Mediterranis*, en una estratègia de gestió del benestar recurrent entre les dones. El TDA s'ha anat "democratitzant" i estenent per tot l'espectre de les classes socials, en més o menys mesura. Si abans, la contractació de servei domèstic era vista, socialment, com una pràctica elitista, amb connotacions de distinció social i relegada a les classe més benestants, avui en dia, s'ha convertit en una de les vies més fàcils, sobretot de les dones de les classes mitjanes, per fer front a la gestió del treball reproductiu de la vida quotidiana.

L'opció, de bona part de les dones empleadores, d'externalitzar o mercantilitzar el treball domèstic i de la cura, no s'aplica de forma homologable i transversal a tots els estrats de l'estructura social, sinó que presenta formes diferents de gestió, en funció de la *classe social* de pertinença de cada dona. D'aquestes formes de gestió variables, aquesta tesina s'ha centrat, principalment, en dues modalitats: la *modalitat familista* i la *modalitat professional*; la primera basada en la domesticitat, la informalitat i la divisió sexual del treball, i la segona, basada en la capacitació tècnica de les treballadores.

Les condicions materials i subjectives d'existència, associades a cada classe social, com el vincle que té la dona empleadora amb l'àmbit reproductiu/productiu i la seva socialització en una identitat de gènere determinada, podrien actuar com a estructures condicionants de les seves estratègies d'externalització, *-familista o professional-*.

Amb la finalitat de contextualitzar i definir les condicions d'emergència de les diferents formes de gestió del TDA a la societat espanyola, al llarg d'aquesta tesina, s'han tractat diverses qüestions que posen de manifest un canvi en les formes de gestionar el benestar quotidià en les societats industrials de l'Europa del Sud. Davant els canvis viscuts en aquestes societats, el benestar quotidià s'ha reorientat, preeminentment, a l'esfera del mercat, amb uns paràmetres de funcionament encara travessats per la informalitat i el *(neo)servilisme*.

Les alteracions que, durant les últimes dècades, han viscut els "Règims de Benestar" d'aquestes societats, i en particular l'Estat espanyol, han trastocat l'estructura *familista* tradicional de provisió de benestar, provocant una "crisi de la cura" (Bettio, *et al.*, 2004), que requereix l'activació de noves fórmules de canalització del benestar, una "reorganització de la reproducció".

Aparentment, aquestes transformacions sembla que posin en evidència que el *familisme* tradicional dels *Països Mediterranis* s'està tornant insostenible però, més

aviat, sembla que allò que està prenent forma és un traspàs, un endossament del *familisme* a l'esfera del mercat. Si fins el moment, sota els paràmetres de la divisió sexual del treball, la gran majoria de les dones d'aquests països havien gestionat i realitzat el treball domèstic i familiar -de forma no remunerada i invisibilitzada-, actualment, bona part d'aquestes dones han cedit, parcial o totalment, el seu rol de "mestresses de casa" a unes *altres dones* (dones immigrants), que estan atrapades en una "matriu de dominació" triple (Hill Collins a Baca i Thornton, 1996), integrada per la *classe*, el *gènere* i l'*ètnia*.

Així doncs, lluny d'esquerdar-se la divisió sexual del treball, amb el traspàs d'un treball fortament devaluat, laboral i socialment, a un *altre* col·lectiu femení, s'ha sumat, a la divisió sexual del treball, una altra divisió social: les desigualtats per ètnia.

A través del *treball domèstic assalariat*, protagonitzat per la dona treballadora immigrant, no només continuen operant les desigualtats de gènere, sinó que aquestes, es reconeixen i legitimen, de forma tàcita, per les dones empleadores. Els valors *familistes* es prolonguen cap al sistema mercantil, més enllà dels contorns de l'esfera domèstica, passant, en certa manera, d'un *familisme tradicional*, basat en el model "Male-Breadwinner" (Lewis, 2001), a un *familisme mercantilitzat*, que es fa viable gràcies a les dones immigrants, que hereten una bona part de la funció reproductiva que les dones autòctones eviten.

Per tant, s'estaria donant un nou fenomen: *l'etnoestratificació i globalització de la domesticitat*, on la domesticitat es trasllada i desenvolupa en un mercat de la reproducció *racialitzat* i mundialitzat, que té com a principals oprimides a les dones dels països perifèrics.

En el cas espanyol, la mercantilització del servei domèstic, amb una forta presència de mà d'obra immigrant, ha estat la via més fàcil per a moltes dones que, sota la pressió que causa la "doble presència" (Balbo, 1994) i la rigidesa del temps de ciutat, han optat per externalitzar al mercat les necessitats quotidianes de les seves llars.

Aquesta mercantilització del treball reproductiu, es podria concebre com una estratègia d'economia de temps, per part de la dona empleadora espanyola però, *en cap cas*, com una estratègia que posa en dubte els valors *familistes* i patriarcals. La solució als problemes de les llars (*dones*) espanyoles per autogestionar el treball reproductiu, s'ha buscat, de forma preeminent, al mercat domèstic, sense problematitzar els esquemes de gènere, ni la manca d'implicació resolutiva de les institucions públiques. En aquest sentit, la baixa cobertura de l'Estat del Benestar, en relació les *noves necessitats socials* relacionades amb la cura de les persones, no ha contribuït a resoldre aquesta conjuntura problemàtica del "Règim de Benestar", un fet

que, sumat a la baixa cooperació masculina en l'àmbit de la llar, contribueix a retenir un mode de provisió del benestar basat en el *familisme*.

Per tant, la “crisi de la cura” (Bettio, *et al.*, 2006) s'està afrontant, però sense moure les bases que la fan possible: l'escassetat de serveis personals públics canalitzats per l'Estat del Benestar i la baixa implicació de l'home en els afers domèstics. D'aquesta manera, ni la pràctica assistencialista de l'Estat, ni la divisió sexual del treball s'alteren, convertint-se en fenòmens “normalitzats” i naturalitzats en l'imaginari social de la societat espanyola.

Precisament, aquesta tesina ha volgut preparar el terreny per analitzar, en una futura tesi, fins a quin punt les llars (*dones*) espanyoles han interioritzat una mentalitat *familista* en la gestió del treball reproductiu o hi mostren resistències i proposen alternatives, com ara la contractació de serveis de la reproducció institucionalitzats i de caràcter professional. És a dir, allò que interessarà examinar, durant el treball de camp, són les estructures de sentit i significat, així com les disposicions pràctiques, de les dones espanyoles empleadores de TDA, per veure quins són els factors principals que condicionen les seves estratègies en l'externalització del treball reproductiu, en una *modalitat de gestió familista o professional*.

A fi i efecte de poder analitzar aquesta qüestió, aquesta tesina ha proposat unes hipòtesis, que contempen la *classe social* com l'eix explicatiu clau de la conformació de les *formes de gestió del TDA* de les dones empleadores. En aquest sentit, la *classe social*, s'ha estudiat, sobretot, a partir dels vincles que la dona empleadora estableix amb l'àmbit productiu i l'àmbit reproductiu.

Les aportacions d'aquesta tesina es basen en la seva aproximació contextual i estadística al fenomen del *treball domèstic assalariat*, així com també, amb la construcció d'uns conceptes teòrics, que han estat de gran utilitat per dissenyar el model d'anàlisi i orientar les primeres línies de treball que guiaran la tesi.

L'etapa de treball de camp, que es materialitzarà en la fase de la tesi, es durà a terme a l'Àrea Metropolitana de Barcelona, en aquells municipis amb un volum significatiu de llars (*dones*) que externalitzen el treball domèstic i de la cura. Durant aquesta fase de validació empírica, pot ser que les hipòtesis s'hagin de retocar o matisar, així com cercar nous elements teòrics, o refinar els actuals. Si tot va bé, el treball de camp permetrà desvelar i fer explícits aquells aspectes discursius, actitudinals i accionals, que porten a les dones empleadores espanyoles de servei domèstic, a reproduir, en la seva gestió del TDA, uns esquemes *familistes* de provisió del benestar o, contràriament, a subvertir-los i problematitzar-los.

Esclarir quins són els elements explicatius que porten a les dones empleadores a inclinar-se cap a aquesta reproducció, o qüestionament, d'unes estructures de transmissió del benestar *familistes*, pot ajudar a comprendre fins a quin punt encara

existeix, a l'Estat espanyol, una mentalitat arrelada en el familisme i fins a quin punt s'acceptaria una socialització i professionalització del treball reproductiu.

D'altra banda, la recerca es centra en un camp d'estudi poc explorat i amb certa innovació dins el camp de la sociologia. El fet de posar sobre un mateix pla d'anàlisi la qüestió del familisme i la immigració femenina ocupada en el servei domèstic, pot ensenyar quina *funció, utilitat social o impacte* està tenint, avui en dia, el TDA en la *continuïtat de les estructures patriarcals i familistes* en l'imaginari col·lectiu de les dones espanyoles.

La possible cristal·lització del familisme en l'imaginari social espanyol, es podria interpretar com un codi moral potent, que fa de "muralla", de comporta infranquejable, per assolir un canvi en la provisió de la cura des de l'àmbit públic. Ara caldrà veure si els discursos de les dones empleadores reproduïxen aquest imaginari o van més enllà, i plantegen la necessitat de reorganitzar socialment el treball domèstic i de la cura, dins un marc professionalitzat i amb el compromís de les institucions públiques.

Referències bibliogràfiques

- ABRAHAMSON, P. (1995). Régimenes europeos del bienestar y políticas sociales europeas: ¿Convergencia de solidaridades? A S. Sarasa i L. Moreno (Eds.), *El Estado del Bienestar en la Europa del Sur* (pp.113-150). Madrid: CSIC.
- ACTIS, W. (IOÉ). (2005). Ecuatorianos/as en España. Inserción(es) en un mercado de trabajo segmentado. A G. Herrera, M. C. Carrillo i A. Torres (Eds.), *Migración internacional ecuatoriana, transnacionalismo e identidades*. Quito: Flacso / Plan Migracion, Comunicacion y Desarrollo.
- ADDIS, E. (2002). Gender Symmetry in the Reform of European Welfare States. *EUI Working Papers*.
- ANDALL, J. (2000). *Gender, migration and domestic service. Politics of black women Italy*. Hampshire: Ashgate.
- ANDERSON, B. (2004). Just another job? Commodification of Domestic Labor. A B. Ehrenreich i A. Russell Hochschild (Eds.), *Global woman. nannies, maids ans sex workers in the new economy* (pp. 104-114). New York: Henry Holt and Company, LLC.
- ANDERSON, B. (2000). *Doing the dirty work? The global politics of domestic labour*. New York: Zed Books.
- ANDERSON, B. (1999). Overseas domestic workers im the European Union: invisible women. A J. Henshall Momsen (Ed.), *Gender, migration amd domestic service* (pp. 117-133). London: Routledge.
- ANTHIAS, F. i LAZARIDIS, G. (Eds.). (2000). *Gender and Migration in Sourthen Europe. Women on the move*. Oxford: Berg.
- ARANGO, J. (2007). Las migraciones internacionales en un mundo globalizado. *Vanguardia. Dossier*, 22 (Enero-Marzo 2007), pp. 8-17.
- BACA ZINN, M. i THORTON DILL, B. (1996). Theorizing difference from multiracial feminism. *Feminist Studies*, 22 (2), pp. 321-331.
- BAKAN, A. i STASIULIS, D. (1995). Making the Match: Domestic Placement Agencies and the Racialization of Women's Household Work. *Signs*, 20 (2 (1995: Winter), p.303.
- BALBO, L. (1994). La doble presencia. A C. Borderías, C. Carrasco i C. Alemany (Eds.), *Las mujeres y el trabajo. Rupturas conceptuales* (pp. 503-513). Barcelona: Icaria.
- BALDWIN-EDWARDS, M., i ARANGO, J. (1999). *Immigrants and the informal economy in southern Europe*. London-Portland: Frank Cass Publishers.

- BAUDELOT, C. (2000). Conclusión: nada está cerrado...,. A M. Maruani, C. Rogerat i T. Torns (Eds.), *Las nuevas fronteras de la desigualdad. Hombres y mujeres en el mercado de trabajo*. (pp. 399-408). Barcelona: Icaria Editorial.
- BEECHEY, V. (1994). Género y trabajo. Replanteamiento de la definición de trabajo. . A C. Borderías, C. Carrasco i C. Alemany (Eds.), *Las mujeres y el trabajo. Rupturas conceptuales*. (pp. 425-449). Barcelona: Icaria, Fuhem.
- BÉJAR, H. (1988). *El Ámbito íntimo. Privacidad, individualismo y modernidad*. Madrid: Alianza Editorial.
- BENERÍA, L. (24-26 de octubre de 2005.). *Trabajo productivo/reproductivo, pobreza, y la globalización de la reproducción: consideraciones teóricas y prácticas* Paper presented at the Género, políticas conciliatorias entre ambitos productivo y reproductivo y presupuesto público: Situacion y perspectivas en America Latina y el Caribe Ciudad de Mexico. [Versió electrònica].
- BENERÍA, L. (1981). Reproducción, producción y división sexual del trabajo. *Mientrastanto*, 6.
- BETTIO, F., SIMONAZZI, A. i VILLA, P. (2006). Change in care regimes and female migration: the "care drain" in the Mediterranean. *Journal of European Social Policy*, 16 (3), pp. 271-285.
- BETTIO, F. i PLANTEGA, J. (2004). Comparing Care Regimes in Europe. *Feminist Economics*, 10 (1),pp. 85-117.
- BETTIO, F., SIMONAZZI, A., SOLINAS, G. i VILLA, P. (2004). The "care drain" in the Mediterranean: notes of the Italian Experience. *Conference of the international Working party labour Market Segmentation, Intergenerational Issues, the Welfare State and the labour Market*. [Versió electrònica].
- BITTMAN, M., FIZHER, K., HILL, P., i THOMSON, C. (2005). The time cost of care. *International Journal of Time Use Eesearch (electronic)*, 2 (1), pp. 54-66.
- BORDERÍAS, C., CARRASCO, C. i ALEMANY, C. (EDS.). (1994). *Las mujeres y el trabajo. Rupturas conceptuales*. Barcelona: Icaria, Fuhem.
- BORDERIES-GUEREÑA, J. (1996). El servicio doméstico femenino en España (segunda mitad del siglo XIX-principios del siglo XX). En M. D. Ramos Palomo i M. T. Vera Balanza (Eds.), *El trabajo de las mujeres. Pasado y presente*. (pp. 349-355). Málaga: Diputación Provincial de Málaga.
- BOURDIEU, P. (2006). *La distinción. Criterios y bases sociales del gusto*. Madrid: Taurus.
- BOURDIEU, P., CHAMBOREDON, J.-C. i PASSERON, J.-C. (2005). *El Oficio del sociólogo*. Madrid: Siglo XXI Editores.
- BOURDIEU, P. (1999). *La miseria del mundo*. Madrid: Akal.
- BOURDIEU, P., i WACQUANT, L. J. D. (1994). *Per a una sociologia reflexiva*. Barcelona: Herder.

- BRULLET, C. (1996). Prácticas de crianza e identidades parentales. A C. Brullet i P. Carrasquer (Eds.), *Sociología de las relaciones de género* (pp. 45-65). Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.
- BRULLET, C. i CARRASQUER, P. (Comp.). (1996). *Sociología de las relaciones de género. (Congreso de Sociología Granada, 1995)* Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.
- BUTLER, J. (1998). Actos performativos y constitución del género: un ensayo sobre fenomenología y teoría feminista. *Debate feminista*, 18.
- CACHÓN RODRÍGUEZ, L. (2007). Diez notas sobre la inmigración en España 2006. *Vanguardia. Dossier*, 22 (Enero-Marzo 2007), pp. 68-74.
- CACHÓN RODRÍGUEZ, L. (2003). Documento de Trabajo. Inmigración y segmentación de los mercados de trabajo en España. *centrA: Fundación Centro de Estudios Andaluces*. [Versió electrònica].
- CACHÓN RODRÍGUEZ, L. (2002). La formación de la "España inmigrante": mercado y ciudadanía. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 97 (Enero-Marzo), pp. 95-126.
- CARLOS, M. P. (2000). The politics of family policies: Greece, Spain, and Portugal compared. A A. Pfenning i T. Bahle (Eds.), *Families and family policies in Europe: comparative perspectives* (pp. 49-69). Frankfurt and Main: Peter Lang GmbH.
- CARRASCO CARPIO, C. (1999). *Mercados de Trabajo: los inmigrantes económicos*. Madrid: Observatorio permanente de la Inmigración-IMSERSO.
- CARRASCO MARTÍNEZ, A. (1996). El servicio doméstico femenino de la aristocracia en el Antiguo Régimen. A M. D. Ramos Palomo i M. T. Vera Balanza (Eds.), *El trabajo de las mujeres. Pasado y Presente* (pp. 271-278). Málaga: Diputación Provincial de Málaga.
- CARRASQUER, P., TORNS, T., TEJERO, E. i ROMERO, A. (1998). El trabajo reproductivo. *Papers*, 55, pp. 95-114.
- CATARINO, C. i OSO, L. (2000). La inmigración femenina en Madrid y Lisboa: hacia una etnización del servicio doméstico y de las empresas de limpieza. *Papers*, 60, pp. 183-207.
- CERES. (2006). *Inserción laboral de la población inmigrada en Cataluña. Efectos del proceso de normalización*. Madrid: MTAS, Observatori Permanente de la Inmigración.
- CES. (2003). *Panorama sociolaboral de la mujer en España. La migración femenina en España. Primer trimestre 2003*. Madrid.
- CHANEY, E. M. i GARCÍA CASTRO, M. (Eds.). (1989). *Muchachas No More. Household workers in Latin America and the Caribbean* Philadelphia: Temple University Press.
- CHANG, G. (2000). *Disposable domestics. Immigrant women workers in the global economy*. Cambridge: South End Press.

- CIS. (2004). Opiniones y actitudes sobre la familia.
- COLEN, S. (1989). "Just a little respect": West Indian Domestic Workers in New York City. A E. M. Chaney i M. García Castro (Eds.), *Muchachas No More. Household workers in Latin America and the Caribbean* (pp. 171-194). Philadelphia: Temple University Press.
- CONSTABLE, N. (1997). *Maid to order in Hong Kong. Stories of filipina workers*. New York: Cornell University Press.
- CROMPTON, R., BROCKMANN, M., i LYONETTE, C. (2005). Attitudes, women's employment and the domestic division of labour: a cross-national analysis in two waves. *Work Employment Society* 19, pp. 213-233.
- CROMPTON, R., i LYONETTE, C. (2005). The new gender essentialism – domestic and family 'choices' and their relation to attitudes. *The British Journal of Sociology*, 56 (4), pp. 601-620.
- DALY, M. i LEWIS, J. (2000). The concept of social care and the analysis of contemporary welfare states. *British Journal of Sociology*, 51(2 (June 2000), pp. 281-298.
- DAUNE-RICHARD, A.-M. (2000). Cualificación y representación social. A M. Maruani, C. Rogerat i T. Torns (Eds.), *Las nuevas fronteras de la desigualdad. Hombres y mujeres en el mercado de trabajo*. (pp. 71-87). Barcelona: Icaria Editorial.
- DAVIDOFF, L. (1979). The rationalization of housework. A D. Leonard Barker i S. Allen (Eds.), *Dependence and exploitation in work and marriage* (pp.121-151). Whitstable: Longman Group Limited.
- DURÁN, M. Á. (2006). Dependientes y cuidadores: el desafío de los próximos años. *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales*, 60, pp. 57-73.
- DURAN, M. Á. (1991). La conceptualización del trabajo en la sociedad contemporánea. *Revista de Economía y Sociología del Trabajo*, 13-14 (septiembre-diciembre).
- EHRENREICH, B. i RUSSELL HOCHSCHILD, A. (Eds.). (2004). *Global woman. nannies, maids ans sex workers in the new economy*. New York: Henry Holt and Company, LLC.
- EHRENREICH, B. (2004). Maid to order. A B. Ehrenreich i A. Russell Hochschild (Eds.), *Global woman. nannies, maids ans sex workers in the new economy* (pp. 85-103). New York: Henry Holt and Company, LLC.
- EMAKUNDE. (2005). *Normativa básica del personal al servicio del hogar familiar*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jauraritza. Gobierno Vasco.
- ESCRIVÁ, Á. (2004). Conquistando el espacio laboral extradoméstico. Peruanas en España. *IESA Working Paper Series 05-04*. [Versió electrònica].
- ESCRIVÁ, Á. (1997). Control, composition and character of new migration to south-west Europe: the case of Peruvian women in Barcelona. *New community. The Journal of the European Research Centre on Migration and Ethnic Relations*, 23 (1), pp. 43-57.

- EUROSTAT. (2007). The concentration of men and women in sectors of activity. *Statistics in focus. Population and social conditions. 53/2007.*
- EUROSTAT. (8 March 2006. International Women's Day). A statistical view of the life of women and men in the EU25. *News Release.*
- FBBVA. (Marzo 2005). *Prácticas transnacionales de cuidado y bienestar familiar: inmigrantes andinos en España. (informe de investigación)*
- FES-UGT. (2001). Situación de las Empleadas de Hogar y propuestas de reforma.
- FLAQUER, L. (2000). Is there a Southern European model of family policy? In A. Pfenning i T. Bahle (Eds.), *Families and family policies in Europe: comparative perspectives* (pp. 15-33). Frankfurt and Main: Peter Lang GmbH.
- FRAISSE, G. (2000). Servidumbre, empleos de servicio y democracia. A M. Maruani, C. Rogerat i T. Torns (Eds.), *Las nuevas fronteras de la desigualdad. Hombres y mujeres en el mercado de trabajo* (pp. 227-232). Barcelona: Icaria Editorial.
- FUNDACIÓ JAUME BOFILL (Ed.), *Estructura social i desigualtats a Catalunya. Volum I. Classes socials, educació, treball i usos del temps* (pp. 329-356). Barcelona: Editorial Mediterrània.
- GARDEY, D. (2000). Perspectivas históricas. A M. Maruani, C. Rogerat i T. Torns (Eds.), *Las nuevas fronteras de la desigualdad. Hombres y mujeres en el mercado de trabajo.* (pp. 35-58). Barcelona: Icaria Editorial.
- GLENN, E. N. (1992). From servitude to service work: historical continuities in the racial division of paid reproductive labor. *Signs, 18 (1)*, pp. 1-43.
- GORZ, A. (1995). *Metamorfosis del trabajo. Búsqueda del sentido. Crítica de la razón económica.* Madrid: Editorial Sistema.
- GREGORIO GIL, C. i RAMÍREZ FERNÁNDEZ, Á. (2000). ¿En España es diferente...? Mujeres inmigrantes dominicanas y marroquíes. *Papers, 60*, pp. 257-273.
- GREGORIO GIL, C. (1997). El estudio de las migraciones internacionales desde una perspectiva de género. *Migraciones, 1*, pp. 145-175.
- GREGSON, N. i LOWE, M. (1994). *Servicing the middle classes. Class, gender and waged domestic labour in contemporary Britain.* London: Rutledge.
- GUILLÉN, A. M. (1999). Protección social, género y ciudadanía. A M. Ortega, C. Sánchez i C. Valiente (Eds.), *Género y ciudadanía. Revisiones desde el ámbito privado* (pp. 313-339). Madrid: Instituto Universitario de Estudios de la Mujer. Universidad Autónoma de Madrid.
- GUILLÉN, A. M. (1997). Régimenes de bienestar y roles familiares: un análisis del caso español. *Papers 53*, pp. 45-63.
- HIRATA, H., i KERGOAT, D. (2000). Una nueva mirada a la división sexual del trabajo. A M. Maruani, C. Rogerat & T. Torns (Eds.), *Las nuevas fronteras de la desigualdad. Hombres y mujeres en el mercado de trabajo.* (pp.139-155). Barcelona: Icaria Editorial.

- HUMPHRIES, J. i RUBERY, J. (1994). La autonomía relativa de la reproducción social: su relación con el sistema de producción. A C. Borderías, C. Carrasco i C. Alemany (Eds.), *Las mujeres y el trabajo. Rupturas conceptuales* (pp. 393-423). Barcelona: Icaria, Fuhem.
- INE i MTAS. (2006). *Mujeres y hombres en España 2006*. Madrid: INE. Servicio Editorial.
- INE. (2004). Cambios en la composición de los hogares. ¿Cuántos somos en casa? *Boletín Informativo del Instituto Nacional de Estadística*.
- INE. (2003). *Boletín informativo. Los cambios sociales en los últimos diez años*. Madrid: INE.
- INE. (1997). *Encuesta Continua de Presupuestos Familiares. Base 1997. Metodología*. Madrid: INE.
- IOÉ, C. (2001a). *Mujer, inmigración y trabajo*. Madrid: MTAS, Instituto de Migraciones y Servicios Sociales.
- IOÉ, C. (2001b). Relatos desde las entrañas de los hogares. Voces de inmigrantes en el servicio doméstico. *Ofrim Suplementos, Junio 2001*, pp. 36-60.
- IOÉ, C. (1991). *Trabajadoras extranjeras de servicio doméstico en Madrid, España*. Ginebra: Organización Internacional del Trabajo.
- IOÉ, C. (1990). *El servicio doméstico en España. Entre el trabajo invisible y la economía sumergida. Informe de Investigación*. Madrid: JOCE (Juventud Obrera Cristiana de España).
- JULIANO, D. (2000). Mujeres estructuralmente viajeras: estereotipos y estrategias (Entrevista a Dolores Juliano). *Papers, 60*, pp. 381-389.
- KERBO HAROLD, R. (2003). *Estratificación social y desigualdad. El conflicto de clases en perspectiva histórica y comparada*. Madrid: McGraw-Hill.
- KING, R. i ZONTINI, E. (2000). The role of gender in the South European immigration model. *Papers, 60*, pp. 35-52.
- KING, R., FIELDING, A. i BLACK, R. (1997). The international migration turnaround in Southern Europe. A R. King i R. Black (Eds.), *Southern Europe and the New Immigrations* (pp. 1-25). Brighton: Sussex Academic Press.
- LAUFER, J. (2000). Introducción: entre la esfera pública y la esfera privada, los retos de los derechos de las mujeres. A M. Maruani, C. Rogerat i T. Torns (Eds.), *Las nuevas fronteras de la desigualdad. Hombres y mujeres en el mercado de trabajo*. (pp. 159-170). Barcelona: Icaria Editorial.
- LEWIS, J. (2005). Perceptions of Risk in Intimate Relationships: The Implications for Social Provision. *Journal of Social Policy, 35*(1), pp. 39-57.
- LEWIS, J. (2001). The Decline of the Male Bread-winner Model: Implications for Work and Care. *Social Politics*, pp. 152-168.

- LEWIS, J. (2000). Política familiar y mercado de trabajo: el caso de Gran Bretaña. A M. Maruani, C. Rogerat i T. Torns (Eds.), *Las nuevas fronteras de la desigualdad. Hombres y mujeres en el mercado de trabajo*. (pp. 207-225). Barcelona: Icaria Editorial.
- LEWIS, J. (1997). Gender and Welfare Regimes: Further Thoughts. *Social Politics*, pp. 160-177.
- LOZARES, C., CARRASQUER, P., i DOMÍNGUEZ, M. (1998). Las representaciones en el mundo de la vida cotidiana. *Papers*, 55, pp. 131-149.
- Lutz, H. (2002). At your service Madame! Domestic Servants, Past and Present. Gender, Class, Ethnicity and Profession. *Feminist Review*, 70, pp. 89-104.
- MARTÍNEZ VEIGA, U. (1999). Immigrants in the spanish labour market. A M. Baldwin-Edwards i J. Arango (Eds.), *Immigrants and the informal economy in southern Europe* (pp. 105-128). London-Portland: Frank Cass Publishers.
- MARTÍNEZ VEIGA, U. (1995). *Mujer, trabajo y domicilio. Los orígenes de la discriminación*. Barcelona: Icaria.
- MARUANI, M., ROGERAT, C. i TORNES, T. (Eds.). (2000). *Las nuevas fronteras de la desigualdad. Hombres y mujeres en el mercado de trabajo*. Barcelona: Icaria Editorial.
- MESTRE, R. (2003). Mujeres inmigrantes: cuidadoras por norma. A J. e. a. de Lucas (Ed.), *Inmigrantes: una aproximación jurídica a sus derechos* (pp. 111-137). Madrid: Valencia: Germania.
- MESTRE, R. (1999). Por qué las inmigrantes no trabajan. Breve crítica feminista al derecho de extranjería. *Jueces para la democracia*, 36, pp. 22-33.
- MIGUÉLEZ, F., i TORNES, T. (1998). Introducción al análisis del trabajo y de la vida cotidiana. *Papers*, 55, pp. 9-25.
- MIGUÉLEZ, F., TORNES, T., REBOLLO, O., i PASTOR, I. (1998). Las estructuras de sentido de la vida cotidiana. *Papers*, 55, pp. 151-179.
- MINGIONE, E. (1993). *Las sociedades fragmentadas. Una sociología de la vida económica más allá del paradigma de mercado*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.
- MISRA, J. i MERZ, S. (2005). Neoliberalism, Globalization, and the International Division of Care [Versió electrònica].
- MOMSEN, J. H. (Ed.). (1999). *Gender, migration and domestic service*. London: Routledge.
- MOROKVÁSIC, M. (1984). Birds of passage are also women... *International Migration Review*, XVIII (4) (winter 1984), pp. 886-907.
- NASH, M. (1993). Identidad cultural de género, discurso de la domesticidad y la definición del trabajo de las mujeres en la España del siglo XIX. A G. Duby i . Perrot (Eds.), *Historia de las mujeres* (pp. 612-623). Madrid: Taurus.

- O'CONNOR, J. (1996). From women in the Welfare State to Gendering Welfare State Regimes. *Current Sociology*, 44 (2), pp. 13-100.
- ORTEGA, M., SANCHEZ, C. i VALIENTE, C. (Eds.). (1999). *Género y ciudadanía. Revisiones desde el ámbito privado*. Madrid: Instituto Universitario de Estudios de la Mujer. Universidad Autónoma de Madrid.
- OSO CASAS, L. i RIBAS MATEOS, N. (2004). *Empresariado étnico y género: dominicanas y marroquíes en Madrid y Barcelona*. Paper presented at the 4rt. Congrés sobre la immigració a Espanya. Ciutadania i participació., Girona, del 10 al 13 de novembre del 2004. [Versió electrònica].
- OSO, L. (1998). *La migración femenina de mujeres jefas de hogar*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.
- PAPÍ, N. (2003). Clase social, etnia y género: tres enfoques paradigmáticos convergentes. *Utopías*, 195 (1), pp. 55-75.
- PARELLA RUBIO, S. (2005). La "vulnerabilidad social" de las mujeres inmigrantes no-comunitarias a partir del estudio de sus pautas de inserción laboral en España. *Red Social Interactiva (REDSI)*, 6. [Versió electrònica].
- PARELLA RUBIO, S. (2004). Reclutamiento de trabajadoras inmigrantes en las empresas de proximidad en el Área Metropolitana de Barcelona. *Redsi*, 108 (Octubre-Diciembre), pp. 179-198.
- PARELLA RUBIO, S. (2003). *Mujer, inmigrante y trabajadora: la triple discriminación*. Rubí (Barcelona): Editorial Anthropos.
- PARELLA RUBIO, S. (2000). El trasvase de desigualdades de clase y etnia entre mujeres: los servicios de proximidad. *Papers*, 60, pp. 275-289.
- PATEMAN, C. (1995). *El contrato sexual*. Barcelona: Anthropos.
- PATTERSON, O. (1982). *Slavery and social death. A comparative study*. Massachusetts: Harvard University Press.
- PFENNING, A., i BAHLE, T. (Eds.). (2000). *Families and family policies in Europe: comparative perspectives*. Frankfurt and Main: Peter Lang GmbH.
- PÉREZ COSTA, M. Á. (1999). Poder, género y espacio doméstico. A M. Ortega, C. Sanchez i C. Valiente (Eds.), *Género y ciudadanía. Revisiones desde el ámbito privado* (pp. 127-134). Madrid: Instituto Universitario de Estudios de la Mujer. Universidad Autónoma de Madrid.
- PIORE, M. (1983). Los trabajadores extranjeros. A M. Piore (Ed.), *Paro e inflación. Perspectivas institucionales y estructurales* (pp. 273-289). Madrid: Alianza.
- PLA JULIÁN, I. (Ed.). (2004). *Informalidad del empleo y precariedad laboral de las empleadas de hogar. Memoria de investigación. Periodo de duración: 2003-2004*.
- QUIVY, R. i CAMPENHOUDT, L. V. (1997). *Manual de recerca en ciències socials*. Barcelona: Editorial Herder.

- RAMOS PALOMO, M. D., i VERA BALANZA, M. T. (1996). *El trabajo de las mujeres. Pasado y presente (Actas del Congreso Internacional del Seminario de Estudios Interdisciplinarios de la Mujer)*. Málaga: Diputación Provincial de Málaga.
- REYNERI, E. (2003). *Illegal immigration and the underground economy*. Paper presented at the The Challenges of Immigration and Integration in the European Union and Australia, 18-20 February 2003, University of Sydney. [Versió electrònica].
- RIBAS, N. (2000). Presentación. *Papers*, 60, pp. 13-34.
- ROLLINS, J. (1985). *Between women. Domestic workers and their employers*. Philadelphia: Temple University Press.
- ROMERO, M. (2002). *Maid in the U.S.A.* New York: Routledge.
- RUSSELL HOCHSCHILD, A. (2003). *The commercialization of intimate life. Notes from home and work*. Berkeley: University of California Press.
- RUSSELL HOCHSCHILD, A. (2001). Las cadenas mundiales de afecto y asistencia y la plusvalía emocional. A A. Giddens i W. Hutton (Eds.), *En el límite. La vida en el capitalismo global* (pp. 187-208). Barcelona: Tusquets.
- SALAZAR PARREÑAS, R. (2001). *Servants of globalization. Women, migration and domestic work*. Stanford, California: Stanford University Press.
- SALLÉ ALONSO, M. Á. (1985). *Situación del servicio doméstico en España*. Madrid: Ministerio de Cultura, Instituto de la Mujer.
- SÁNCHEZ, C. i LLÀCER, H. (2005). El repartiment del treball domèstic i familiar. A F. J. Bofill (Ed.), *Estructura social i desigualtats a Catalunya. Volum I. Classes socials, educació, treball i usos del temps* (pp. 329-356). Barcelona: Editorial Mediterrània.
- SARACENO, C. (1986). Uomini e donne nella vita quotidiana. Ovvero, per una analisi delle strutture di sesso della vita quotidiana. A F. Bimbi (Ed.), *Capecchi, strutture e strategie della vita quotidiana* (pp. 121-138). Milan: Franco Angeli.
- SARASA, S. i MORENO, L. (EDS.). (1995). *El Estado del Bienestar en la Europa del Sur*. Madrid: CSIC y MTAS. Politeya, estudios de Política y Sociedad.
- SASSEN, S. (2000). *Cities in a world economy*. California: Pine Forge Press.
- SASSEN, S. (1993). *La movilidad del trabajo y el capital. Un estudio sobre la corriente internacional de la inversión y del trabajo*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.
- SASSEN, S. (1984). From Household to Workplace: Theories and Survey Research on Migrant Women in the Labor Market. *International Migration Review*, XVIII (4), pp. 1144-1167.
- SCHWENKEN, H. (2005). "Domestic Slavery" versus "Workers Rights": Political Mobilizations of Migrant Domestic Workers in the European Union. Working

Paper 116. *The Center for Comparative Immigration Studies CCIS. San Diego.*
[Versió electrònica].

- SCHWENKEN, H. (2003). Respect for All: The Political Self-Organization of Female Migrant Domestic Workers in the European Union *Refugee. Canadian Journal for Refugee Studies*, 21(3), pp. 45-52.
- SCOTT, J. W. (1993). La mujer trabajadora en el siglo XIX. A G. Duby i M. Perrot (Eds.), *Historia de ls mujeres* (pp. 427-461). Madrid: Taurus.
- SOLÉ, C. (2000). Inmigración interior e inmigración exterior. *Papers*, 60, pp. 211-224.
- SOLÉ, C. i PARELLA, S. (2005). Immigrant women in domestic service. The "care crisis" in the United States and Spain. *En Crossing Over: Comparing Recent Migration in Europe and US*. [Versió electrònica].
- SOLÉ, C. i PARELLA, S. (2001). La inserción de los inmigrantes en el mercado de trabajo. El caso español. A C. Solé (Ed.), *El impacto de la inmigración en la economía y en la sociedad receptora* (pp. 286). Anthropos Editorial: Rubí (Barcelona).
- THORNTON DILL, B. (1988). "Making your job good yourself": domestic service and the construction of personal dignity. A B. Ann i S. Morgen (Eds.), *Women and the politics of empowerment* (pp. 33-52). Philadelphia: Temple University Press.
- TOBÍO, C. (2005). *Madres que trabajan. Dilemas y estrategias*. Madrid: MTAS, Instituto de la Mujer.
- TOBÍO, C. (2001). La familia y el empleo: prácticas y discursos de les mujeres. A P. R. Radl (Ed.), *Cuestiones actuales de sociología del género*. Madrid: CIS.
- TORNS, T. (2001). El tiempo de trabajo de las mujeres: entre la invisibilidad y la necesidad. A C. Carrasco (Ed.), *Tiempos, trabajos y género*. Barcelona: Publicacions Universitat Barcelona.
- TORNS, T. (1999). Las asalariadas: un mercado con género. A C. Prieto, F. Miguélez i (Dirs.) (Eds.), *Las relaciones de empleo en España: la consolidación del nuevo modelo*. Madrid: Siglo XXI.
- TORNS, T. (1997). Los servicios de proximidad, ¿un yacimiento de empleo? *Revista de Treball Social*, 147, pp. 40-54.
- TRIFLETTI, R. (1999). Sourthen European welfare regimes and the worsening position of women. *Journal of European Social Policy*, 9 (1), pp. 49-64.
- UNGERSON, C. (2005). Care, work and feeling. *Sociological Review*, 53(2), pp. 188-203.
- VALLES, M. S. (2000). *Técnicas cualitativas de investigación social. Reflexión metodológica y práctica profesional*. Madrid: Editorial Síntesis, S.A.
- VILLA, P. (1990). *La estructuración de los mercados de trabajo. La siderurgia y la construcción en Italia*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.
- WALBY, S. (1997). *Theorizing Patriarchy*. Oxford i Cambridge: Blackwell.
- WALLERSTEIN, I. (1979). *El moderno sistema mundial*. Madrid: Siglo XXI.

YOUNG MARION, I. (2000). *La justicia y la política de la diferencia*. Madrid: Ediciones Cátedra.

ZAREMBKA, J. M. (2004). America's dirty work: migrant maids and modern-day slavery. A B. Ehrenreich i A. Russell Hochschild (Eds.), *Global woman. nannies, maids and sex workers in the new economy* (pp. 142-153). New York: Henry Holt and Company, LLC.

Altres documents:

- BOE. (13 de agosto de 1985). Real Decreto 1424/1985 de 1 de agosto por el que se regula la Relación Laboral de Carácter Especial del Servicio del Hogar.
- III Convenio colectivo de empresas de atención domiciliaria de Catalunya (1 enero 2005 - 31 diciembre 2008).

Índex de Taules

Taula I. Dones de 16 anys i més, segons relació amb l'activitat econòmica _____	13
Taula II. Població de 16 a 64 anys per sexe i relació amb l'activitat Econòmica _____	14
Taula III. Taxa d'atur per sexe i grups d'edat _____	14
Taula IV. Taxa d'atur als Estats Mediterranis per sexe _____	15
Taula V. Diferencial d'atur per sexe als Estats Mediterranis _____	15
Taula VI. Valoració de la família dels espanyols. 2004 _____	16
Taula VII. Temps dedicat al treball domèstic segons tipus d'activitat i sexe. _____	18
Taula VIII. Diferències en l'ús del temps per sexe _____	19
Taula IX. Ocupats per tipus d'ocupació segons sexe _____	22
Taula X. Assalariats en el sector públic i privat, classificats segons tipus de contracte i sexe	23
Taula XI. Índex General de Dependència _____	24
Taula XII. Estrangers residents segons Com. Autònoma, sexe i grup d'edat _____	46
Taula XIII. Treballadores estrangeres afiliades en alta laboral per edat _____	48
Taula XIV. Afiliacions en alta al REEH _____	49
Taula XV. Afiliacions en alta d'estrangers al REEH segons països _____	50
Taula XVI. Treballadors afiliats en alta al REEH per Comunitat Autònoma _____	51
Taula XVII. Llars empleadores de TDA segons subsector, nombre de treballadors i nacionalitat dels mateixos _____	81
Taula XVIII. Tasques delegades al mercat la posició de la dona empleado _____	105
Taula XIX. Treballadors afiliats al REEH per procedència i sexe _____	136
Taula XX. Evolució de les dones estrangeres en alta laboral en el REEH _____	137
Taula XXI. Treballadors afiliats al REEH a Catalunya per províncies _____	137
Taula XXII. Treballadors al REEH a ciutats amb més de 40.000 habitants _____	138
Taula XXIII. ____ Mitjana de temps diari dedicat al treball remunerat i a la llar per les dones que realitzen aquestes activitats per edat, tamany de la llar i relació amb l'activitat econòmica _____	140
Taula XXIV. La graella tipològica _____	141

Índex de Figures

Figura 1. Productors i distribuïdors de benestar principals	10
Figura 2. La divisió internacional del treball reproductiu	33
Figura 3. Les cadenes mundials d'afecte i assistència	36
Figura 4. La triangulació analítica de la classe social, el gènere i l'ètnia	40
Figura 5. Formes d'intercanvi que tenen lloc a la llar	59
Figura 6. Atributs associats a l'àmbit públic i l'àmbit privat	65
Figura 7. La paradoxa de la democràcia	71
Figura 8. Tres estrats bàsics entre "servidors" i "servits"	73
Figura 9. Els "dualismes" entre l'empleadora i la treballadora	75
Figura 10. Jerarquització de les tasques	76
Figura 11. Relació amb el neoservilisme per subsector laboral	81
Figura 12. La teoria materialista del coneixement de P. Bourdieu	89
Figura 13. Els actes performatius de gènere	96
Figura 14. Tipologia bàsica de les dones empleadores del TDA	103
Figura 15. El punt de partida de les hipòtesis	123
Figura 16. La modalitat familista versus la modalitat professional	124
Figura 17. El model d'anàlisi	129